

VYDAVATELSTVO
PRESOVSKÉJ
UNIVERZITY

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES č. 1/2017, roč. 17

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

Ul. 17. novembra 1

080 78 Prešov

ahp@unipo.sk

<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/veda/AHP>

Redakčný kruh:

Patrik Derfiňák (Prešov)
Lubica Harbuľová (Prešov)
Roman Holec (Bratislava)
Peter Kónya (Prešov)
Albert Kotowski (Bonn)
Eva Kowalská (Bratislava)
Rastislav Kožiak (Banská Bystrica)
Igor Lichtej (Užhorod)
Marie Marečková (Brno)
Slavomír Michálek (Bratislava)
Klára Papp (Debrecen)
László Pószán (Debrecen)
Karl W. Schwarz (Wien)
Wacław Wierzbieniec (Rzeszów)

Redakčná rada:

Jozef Baďurík, Milan Belej, Miloslava Bodnárová, Miroslav Daniš, Patrik Derfiňák (predseda), Lubica Harbuľová, Martin Javor, Nadežda Jurčišinová, Peter Kónya, Peter Šturák, Peter Švorc, Marián Vizdal

Redakcia:

Patrik Derfiňák, zodpovedný redaktor, Luciána Hoptová, Lucia Šteflová, Veronika Drábová, Erik Ondria

Za obsah príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

©Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2017.

ISSN 1336-7528

Evidenčné číslo MK SR: EV 4274/11

OBSAH

ŠTÚDIE	5
Igor Lichtej: Шлюб Пршемисла Отакара II. з Маргаретою Бабенберг й утвердження чеського панування в Австрії та Штирії (1252 – 1261).....	7
Peter Kónya: Prešovský obchod v 17. storočí.....	19
Tibor Dohnanec: Zmeny v obrannom systéme Uhorska na prelome 17. a 18. storočia.....	36
Veronika Drábová: Židia v Kurime v 2. polovici 19. storočia (podľa sčítania z roku 1869).....	52
Ján Džujko: Zástava, Slovenská zástava (1927)	61
Patrik Derfiňák: Turistika na východe Slovenska a Podkarpatskej Rusi v 20. a 30. rokoch 20. storočia	71
KRONIKA, RECENZIE, GLOSY	121

CONTENS

ARTICLES	5
Igor Lichtej: Marriage of Przemysl Otakar II with Margareta Babenberg and Establishment of the Czech Domination in Austria and Styria (1252 – 1261).....	7
Peter Kónya: The market in Prešov in 17th century.....	19
Tibor Dohnanec: The Changes in the defense system of Hungary at the turn of the 17th and 18th centuries.....	36
Veronika Drábová: Jews (Jewish community) in Kurima in the second half of 19th century (according to census 1869).....	52
Ján Džujko: The Flag Weekly, The Slovak Flag Weekly (1927)	61
Patrik Derfiňák: Tourism in eastern Slovakia and Carpathian Ruthenia in 20 and 30 years of 20th century.....	71
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS	121

ŠTÚDIE
ARTICLES

ШЛЮБ ПРШЕМИСЛА ОТАКАРА II З МАРГАРЕТОЮ БАБЕНБЕРГ Й УТВЕРДЖЕННЯ ЧЕСЬКОГО ПАНУВАННЯ В АВСТРІЇ ТА ШТИРІЇ (1252 – 1261)

Ігор ЛІХТЕЙ

LIKHTEI, Ihor. Marriage of Przemysl Otakar II with Margareta Babenberg and Establishment of the Czech Domination in Austria and Styria (1252 – 1261). In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2017, vol. 17, no. 1, p. 7 – 18.

The article deals with the activities of the Czech King Przemysl Otakar II during the 50 years of the XIII century. That period was marked by changes in the personal life of the ruler, as he married Margareta Babenberg and their marriage lasted about nine and a half years. The marriage was concluded as a political settlement and granted Przemysl Otakar II the rights to the Babenberg inheritance. It is difficult to say how the fate of the couple would have been, if they had the bearer of the family name, because Margareta Babenberg came from an old and noble family. In any case, Przemysl Otakar II received a considerable political benefit from that marriage, and, despite certain obstacles from the Hungarian king Bela IV, managed to assert his domination in Austria and Styria.

Key words: Przemysl Otakar II, Margareta Babenberg, Bela IV, Pope Alexander II, Czech kingdom, Hungarian kingdom, Austrian kingdom, Styria, Babenberg inheritance.

В історії чеської династії Пршемисловичів було кілька спроб створення універсальних монархій. Першу спробу розширити кордони держави здійснили в X столітті чеські князі Болеслав I та його син Болеслав II. У середині XIII ст. до подібних заходів вдався Пршемисл Отакар II (1253 – 1278), син короля Вацлава I (1230 – 1253), який після смерті в 1253 р. свого батька став одноосібним правителем у Чеській державі. Він активізував зусилля, спрямовані на приєднання нових земель, задля утвердження свого впливу в Прибалтиці та за вихід до Адріатичного моря. Першим територіальним надбанням Пршемисла Отакара II стало Австрійське герцогство, яке йому вдалося здобути силою зброї і закріпити завдяки шлюбу з Маргаретою Бабенберг.

Боротьба за це князівство активізувалася після того, як 15 червня 1246 року у битві з угорцями на р. Лейті біля Вінер-Нейштадта загинув австрійський герцог Фрідріх II Бабенберг (1230 – 1246), що мав прізвисько Войовничий. Він не залишив після себе прямих спадкоємців, і в Австрії запанувало міжвладдя. Після загибелі Фрідріха II Бабенберга з цієї давньої династії

залишилися тільки дві представниці жіночої статі: Гертруда – донька Генріха Бабенберга, старшого брата герцога Фрідріха Войовничого, і Маргарета – старша сестра останнього і вдова німецького короля Генріха (VII) Штауфена (1220 – 1235)¹.

У такій ситуації першим претендентом на спадщину Бабенбергів, яка об'єднувала Австрійське і Штирійське герцогства, виявився старший брат Пршемисла Отакара II – моравський маркграф Владислав, котрий ще в травні 1246 р. одружився з Гертрудою. Проте чеський королевич так і не встиг перебрати владу над колишніми володіннями Бабенбергів, бо на початку січня 1247 р. несподівано помер². Після смерті молодого Владислава ці території стали ареною для протистояння кількох суперників.

У середині 1248 р. під тиском папи римського Іннокентія IV (1243 – 1254) Гертруда вийшла заміж за Германа VI Церінгена, маркграфа Баденського, який прагнув стати володарем Австрії та Штирії й велів величати себе титулом герцога цих земель. Однак Герман VI Церінген так і не зміг утвердити тут своє панування. Його становище виявилось хитким перш за все через зростання могутності австрійської знаті. Не жив він у злагоді й із заздрісними сусідами. У жовтні 1250 р. Герман VI Церінген помер і питання правонаступництва Бабенбергів знову стало актуальним³. Німецький король Конрад IV (1250–1254), син Фрідріха II Штауфена після смерті батька вирушив до Італії підкорювати сицилійські володіння. Він не мав ані бажання, ані часу перейматися подальшою долею спадщини Бабенбергів.

¹ *Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025 – 1283. (Tab. V.) Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum.* Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae : Impensis bibliopolii avlici Hahniani, MDCCCLI [1851]. Tomus IX., s. 727; ЦЬОЛЬНЕР, Е. Історія Австрії/Еріх Цьольнер; [пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іванчук]. Львів : Літопис, 2001, с. 77, 109; ВОЦЕЛКА, К. Історія Австрії. Культура, общество, политика/Карл Воцелка; [пер. с нем. В. А. Брун-Цеховского, О. И. Величко, В. Н. Ковалева]. М. : Издательство “Весь Мир”, 2007, с. 63.

² *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278. Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého.* Praha : Nákladem musea Království Českého, 1874. Tom II. (Díl II). *Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (Kosmův letopis Český s pokračovateli).* Vydavatel Josef Emler, Překladatel Václav Tomek, s. 286; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky. Pokračovatelé Kosmovi.* Z lat. rukopisů přel. Karel Hrdina, V. V. Tomek a Marie Bláhová. Praha : Svoboda, 1974, s. 101; *Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025 – 1283. (Tab. V.),* s. 727.

³ *Continuatio Lambacensis a. 1197 – 1348. (Tab. III) Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum.* Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae : Impensis bibliopolii avlici Hahniani, MDCCCLI (1851). Tomus IX., s. 559; *Continuatio Garstensis a. 1182 – 1257. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum.* Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae : Impensis bibliopolii avlici Hahniani, MDCCCLI [1851]. Tomus IX., s. 598 – 599; *Continuatio Sancrucensis II. a. 1234 – 1266. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum.* Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae : Impensis bibliopolii avlici Hahniani, MDCCCLI [1851]. Tomus IX., s. 642.

Німецькі мінезингери констатували зміну поколінь і звертали увагу на молодого Пршемисла Отакара II, мати якого Кунігунда (бл.1200 – 1248) походила з династії Штауфенів⁴. Вона була донькою німецького короля Філіппа Швабського (1198 – 1208), сина Фрідріха I Барбаросси, і померла, вбита горем, після того, як у 1248 р. Пршемисл Отакар II, який на той час уже був маркграфом Моравським, розпочав війну проти свого батька – короля Вацлава I, домагаючись поділу влади. У 1249 р. конфлікт між батьком і сином було врегульовано: Пршемисл Отакар II підкорився Вацлавові I та зберіг за собою маркграфство Моравію⁵.

Восени 1251 р. австрійська знать запропонувала Вацлавові I перебрати владу в герцогстві. Чеський король до такої пропозиції поставився прихильно. Згідно з повідомленням одного з авторів так званих Других продовжувачів Козьми, "...для управління цією власністю було відряджено королівського сина Пршемисла, який увійшов у Відень і до інших міст, замків і палаців"⁶. Як свідчить джерело, енергійний і амбітний чеський королевич заволодів цими землями наприкінці листопада 1251 р. Відтак 11 лютого 1252 року 20-літній Пршемисл Отакар II закріпив своє становище на підкорених територіях шлюбом із сорокашестирічною Маргаретою, вдовою Генріха (VII) Штауфена й сестрою Фрідріха II Бабенберга, котра офіційно передала йому спадкові права на Австрію і Штирію⁷. Все це відбувалося з ініціативи Вацлава I й без згоди папи.

З отриманням бабенберзької спадщини Пршемислом Отакаром II у середньоевропейському просторі було порушено співвідношення сил, і центр ваги перемістився на східні рубежі Священної Римської імперії. Ослаблене внутрішніми чварами, це державне утворення виявилось не в змозі загальмувати розмах гегемоністських устремлінь Пршемисловичів. Проти них виступило кілька могутніх можновладців – баварські Віттельсбахи, угорський король Бела IV (1235 – 1270), краківські та опольські П'ястовичі, а та-

⁴ VANÍČEK, Vratislav. *Přemysl Otakar II. Čeští králove*. (Ed.) Marie Ryantová, Petr Vorel. Praha – Litomyšl : Paseka, 2008, s. 106.

⁵ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, s. 286; *Příběhy krále Wáclawa I. Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého*. Praha : Nákladem musea Království Českého, 1874. – Tom II. (Díl II). *Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (Kosmův letopis Český s pokračovateli)*. Vydavatel Josef Emler; Překladatel Václav Tomek, s. 304 – 308; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, s. 101, 102 – 106; PEKAŘ, Josef. *O povstání královce Přemysla proti králi Václavovi I.* [k vydání připravil a poznámku napsal Josef Hobzek]. Praze : Katolický Literární Klub, 1941, s. 7 – 25.

⁶ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, s. 289; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, s. 111.

⁷ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, s. 289; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, s. 111; *Continuatio Lambacensis a. 1197 – 1348. (Tab. III)*, s. 559; *Continuatio Garstensis a. 1182 – 1257*, s. 599 – 600.

кож галицько-волинські Рюриковичі. Задля отримання прав на австрійські землі син галицько-волинського князя Данила (з 1253 р. – король) Роман за пропозицією Бели IV навіть одружився з овдовою Гертрудою Бабенберг, для якої це був уже третій шлюб.

Найбільш серйозним суперником Пршемисла Отакара II у його альпійській політиці був угорський король Бела IV. Слід відзначити, що в ході протистояння Пршемисла Отакара II з Белою IV король Вацлав I дотримувався нейтралітету. Таку позицію він зайняв, мабуть, з тактичних міркувань, а, можливо, не мав наміру псувати добрі стосунки з Арпадовичами. Однак до Пршемислового війська вступило чимало вояків зі знатних чеських родів⁸. Зрештою, 22 вересня 1253 р. Вацлав I раптово помер і празький трон перейшов до Пршемисла Отакара II⁹.

З приходом до влади Пршемислові Отакарові II довелося продовжити розпочату ще при житті батька боротьбу з угорським королем Белою IV за спадщину герцогів Бабенбергів. Щоб припинити ворожнечу, в справу як посередник втрутився папа Іннокентій IV (1243–1254). Вагою свого авторитету він схилив Чеське й Угорське королівства до укладання миру. Остаточно його основні положення було узгоджено 3 квітня 1254 р. в Буді й підтверджено 1 травня того ж року під час зустрічі Пршемисла Отакара II та Бели IV в Пожоні (Братиславі). За умовами договору, чеський та угорський володарі поділили між собою спадщину Бабенбергів. Позаяк право Пршемисла Отакара II на Австрію не підлягало сумніву, то перемовини велися щодо Штирії. В результаті, Бела IV отримав більшу частину Штирії, а Пршемисл Отакар II – решту¹⁰.

Війна неабияк виснажила як Чеське, так і Угорське королівства, тому обидва їх правителі погодилися на швидке розв'язання територіальних суперечок. Однак конфлікт відвернути не вдалося. Зростання великодержавних амбіцій Бели IV та Пршемисла Отакара II вело до нових зіткнень, які, внаслідок послаблення могутності Священної Римської імперії та політич-

⁸ VANÍČEK, V. *Přemysl Otakar II.*, s. 107; Про одруження Романа Даниловича з Гертрудою Бабенберг повідомляють як давньоруські (див.: Полное собрание русских лѣтописей. Издание второе. С. Петербургъ : Типографія М. А. Александрова, 1908. Томъ второй. Ипатьевская лѣтопись. Стлб. 820, 821), так і австрійські джерела (див.: *Continuatio Garstensis a. 1182 – 1257*, s. 599; *Continuatio Sancrucensis II. a. 1234 – 1266*, s. 643; *Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025 – 1283. (Tab.V.)*, s. 727).

⁹ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, s. 291; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, s. 114; *Continuatio Garstensis a. 1182 – 1257*, s. 600; *Continuatio Sancrucensis II. a. 1234 – 1266*, s. 643.

¹⁰ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, s. 292; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, s. 111; *Continuatio Garstensis a. 1182 – 1257*, s. 600; *Continuatio Sancrucensis II. a. 1234 – 1266*, s. 643; NOVOTNÝ, V. *České dějiny. Díl I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253 – 1271)*. Václav Novotný. Praha : Nákladem Jana Laichtera, 1937, s. 16 – 17.

ного занепаду Польщі, виливалися в протистояння у боротьбі за гегемонію в Центральній Європі. Східний кордон із угорською державою став для Пршемисла Отакара II відчутною перешкодою у розвитку універсалістських устремлінь¹¹.

В умовах послаблення імператорської влади загострення стосунків між Чехією та Угорщиною неминуче вело до нової війни. Сталося це в 1260 р., після того, як штирійська знать виступила проти угорського панування й визнала своїм сеньйором чеського володаря. Союзниками Пршемисла Отакара II у цій другій чесько-угорській війні виступили маркграф Оттон III Бранденбурзький (1220–1267), каринтійський герцог Ульріх III Спонгеймський (1256 – 1269), вроцлавський князь Генрик III (1241 – 1266), рацібозько-опольський князь Владислав (1246 – 1281/82). Король Бела IV та його син Іштван теж зорганізували чималі сили. На їхньому боці, зокрема, воювали король Данило зі своїми синами, краківський князь Болеслав V Сором'язливий (1227 – 1279), ленчицький, а згодом і краківський князь Лешек Чорний (1240 – 1288). Але у вирішальній битві біля Гройсенбрунна (неподалік від місця впадіння річки Морави в Дунай), яка тривала 12 і 13 (до полудня) липня 1260 р., Пршемисл Отакар II зі своїми союзниками розгромив військо Бели IV та його спільників¹².

Чеський правитель зі своїм військом вторгся в угорські володіння, захопив прикордонні замки і, мабуть, Пожонь. Щоправда, він не мав наміру вдаватися до крайнощів і відразу відгукнувся на пропозицію, яка надійшла з боку Бели IV, щодо укладення миру. Перемовини між уповноваженими Бели IV та Пршемисла Отакара II пройшли швидко. Угорський король відмовився від Штирії, яка дісталася чеському володареві. Відтак Пршемисл Отакар II вирушив додому, і вже 22 серпня 1260 р. він урочисто увійшов у Прагу, де його як славного переможця привітали священнослужителі й представники інших станів¹³. На цьому суперництво Бели IV з Пршемис-

¹¹ *Přehled dějin Československa. I/1. Do roku 1526.* Hlavní redakce Jaroslav Purš, Miroslav Kropilák. Praha : Academia, 1980, s. 223 – 224.

¹² *Příběhy krále Přemysla Otakara II. Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého.* Praha : Nákladem musea Království Českého, 1874. Tom II. (Díl II). *Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (Kosmův letopis Český s pokračovateli).* Vydavatel Josef Emler; překladatel Václav Tomek, s. 310 – 319; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky,* s. 119 – 129; ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků.* Praha : Lidové noviny, 2011, s. 111 – 114.

¹³ *Continuatio Sancrucensis II. a. 1234 – 1266,* s. 644; *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278,* s. 297; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky,* s. 119; ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků.* Praha : Lidové noviny, 2011, s. 115.

лом Отакаром II за гегемогію в середньоєвропейському просторі скінчилося.

Після перемоги над Белою IV за Пршемислом Отакаром II, який наближався до свого тридцятиліття, закріпилася репутація “найзвитяжнішого короля” (*victoriosissimus rex*). Проте у шлюбі з Маргаретою Бабенберг він так і не мав дітей. Аж тепер стали очевидними всі позитивні й негативні наслідки його одруження. З одного боку, воно забезпечило чеському володареві право на Австрію та Штирію, а з іншого, – поставило династію Пршемисловичів у повну безвихідь. На той момент Пршемисл Отакар II залишився єдиним представником (чоловічої статі) династії. Тож достатньо було одного смертельного удару найманого вбивці, раптового падіння з коня під час полювання, як це не раз траплялося, чи якоїсь невиліковної хвороби, – і його королівство спіткала б доля Австрії та Штирії.

Одружуючись із Маргаретою Бабенберг, яка на той час досягла поважного віку, Пршемисл Отакар II, очевидно, все-таки не полишав надію мати з нею дітей. Адже в молодості вона народила своєму першому чоловікові Генріхові (VII) двійко синів, які, щоправда, невдовзі померли. Тож і Пршемисл Отакар II, мабуть, сподівався на те, що його шлюб із Маргаретою Бабенберг не буде бездітним. Однак час минав, а дітей не було: Маргарета Бабенберг опинилася на межі своїх біологічних можливостей народити чоловікові спадкоємця. Щоправда, спочатку вона у всьому звинувачувала Пршемисла Отакара II. Про суперечки, що з цього приводу спалахували між вінченосним подружжям, розповідає хроніст Франтішек Празький (XIV ст.): „Хоча названа Маргарета була безплідною, приписувала ганьбу безплідності королю, стверджуючи, що той є безплідним, тому що народився в день святого Петра. Король, однак, сказав: «Дай мені одну зі своїх дівчат, і не мине й року, як вона народить мені хлопця». З чим королева погодилася. Король опісля вибрав ... одну... і першого ж року вона народила йому сина на ім'я Мікулаш, а потім і кількох доньок”¹⁴.

Згаданою коханкою Пршемисла Отакара II була Анежка (Агнеса) Куєнрінг. Однак у чеських землях цю Анежку, згідно з повідомленням Франтішка Празького, звали Палцержік (*Palczierzik, Palcěřík*), позаяк вона зачісувала волосся подібно до форми шолому, тобто по-чоловічому. У такий спосіб дівчина вміло демонструвала свою прихильність до культури молодих воя-

¹⁴ *Kronika Františka Pražského. Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého péčí „Spolku historického v Praze”.* Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1884. Díl IV. *Kronika Zbraslavská. Výpisy z rozličných kronik s nekolika zápisy Zbraslavskými. Kronika Františka Pražského. Kronika Beneše Krabice z Weitmile.* K vydání upravil Josef Emler, s. 351; PRAŽSKÝ, František. *Kronika. Překlad Marie Bláhová. Kroniky doby Karla IV.* Praha : Svoboda, 1987, s. 61.

ків¹⁵. До речі, розповідь Франтішка Празького про пані Куенрінг як коханку Пршемисла Отакара ІІ повторив у своїй хроніці й Пршибик з Раденіна, званий Пулкава (пом. 1380 р.)¹⁶.

Напередодні вирішального походу проти угорців Пршемисл Отакар ІІ звернувся до папи Александра ІV (1254 – 1261) з проханням, аби той хоча б легітимізував його сина Мікулаша і двох доньок, тобто дітей народжених Анежкою Куенрінг. Уже в жовтні 1260 р. папська канцелярія підготувала з цього приводу три грамоти. Перші дві, видані 6 і 7 жовтня, могли потішити Пршемисла Отакара ІІ. Так, у грамоті від 6 жовтня 1260 р., адресованій безпосередньо Мікулашеві (*nobili viro Nicolao*), папа легітимізував хлопця і визнав за ним право на всі світські титули, почесні й князівські повноваження (*omnes dignitates, honores et principatus sekulares*). Друга грамота, призначена для Пршемисла Отакара ІІ, визнавала легітимність двох його доньок (їхні імена не було вказано) і так само закріплювала за ними всі почесні¹⁷.

Однак через два тижні (21 жовтня) папа, за посередництва Бернарда де Фурконі, відправив чеському володареві третю грамоту, яка містила додаткові роз'яснення щодо прав Мікулаша та його сестер. Тут, зокрема, містився припис про те, що через своє позашлюбне походження вони не можуть стати спадкоємцями чеського трону (*quod nequaquam nostre intentionis extitit... vel habere possint regnum Boemie vel eiusdem regni regiam dignitatem aut succedere...*)¹⁸. Як влучно зауважив сучасний чеський дослідник Йозеф Жем-

¹⁵ *Kronika Františka Pražského*, s. 351; *František Pražský. Kronika*. Překlad Marie Bláhová. Kroniky doby Karla IV. – Praha : Svoboda, 1987. – s. 61; VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III., 1250–1310*. Praha–Litomyšl : Paseka, 2002. – s. 91.

¹⁶ *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon bohemiae (Přibík z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká)*. Vydali Josef Emler a Jan Gebauer. *Fontes rerum bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého péčí „Spolku historického v Praze“*. Praha : Nákladem Nadání Františka Palackého, 1893. Tom V. *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon bohemiae*; Laurentii de Brzezowa *Historia hussitica*; Excerpta ex *Historia Laurentii de Brzezowa*; Laurentii de Brzezowa *Carmen de victoria bohemorum apud Domazlitz*; *Chronicon univesitatis pragensis*; *Chronicon Bartossek de Drahonicz*; *Addimentum ad Chronicon Bartossek de Drahonicz (Díl V. Přibík z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká; Kronika Vavřince z Březové; Výtah z Kroniky Vavřince z Březové; Vavřince z Březové Píseň o vítězství u Domažlic; Tak zvaná Kronika University pražské; Kronika Bartoška z Drahonice; Přídavek Kroniky Bartoška z Drahonice)*. Vydali Josef Emler a Jan Gebauer, Jaroslav Goll, s. 152 – 153; *Přibík z Radenína, řečený Pulkava. Kronika česká*. Překlad Marie Bláhová. *Kroniky doby Karla IV*. Praha : Svoboda, 1987, s. 368.

¹⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. Pragae : Sumptibus Academiae scientiarum Bohemoslovenicae, 1974. Tomi V, fasciculus primus, Inde ab a. MCCLIII usque ad a. MCCLXVI, condidit Gustavus Friedrich; ediderunt Jindřich Šebánek et Šáša Dušková. Num. 239 – 240, s. 370 – 372.

¹⁸ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. Tomi V, fasciculus primus, Inde ab a. MC-

лічка, виникла буквально патова ситуація, розв'язання якої було складним і небезболісним ребусом¹⁹. Тож, після завершення другої угорсько-чеської війни нагальним завданням для Пршемисла Отакара II стало забезпечення спадковості правлячої династії.

В останній день березня 1261 р. у Відні тривало узгодження деяких моментів мирного договору Пршемисла Отакара II з Белою IV, який невдовзі тут же було й підписано. Він закріпив відмову угорців від Штирії на користь Пршемисла Отакара II. Гарантами дотримання чеським правителем положень цього ("першого Віденського", на думку дослідника В.Ванічека) миру виступило троє духовних князів: єпископ оломоуцький Бруно, празький владика Ян III з Дражиць та біскуп Пассау – Оттон²⁰. Ще раніше Пршемисл Отакар II запевнив папу Александра IV, що не вдаватиметься до цілковитого підкорення Бели IV, але докладе всіх зусиль для того, аби жити з ним у дружбі²¹. Цій меті мав служити і проект одруження Пршемисла Отакара II з представницею угорської династії Арпадовичів. Спочатку чеський володар, нібито, мав намір взяти шлюб з наймолодшою донькою Бели IV – Маргаретою й навіть не претендував на багатий посаг з її боку. Однак та перебувала в монастирі домініканок й відкинула його пропозицію руки й серця. Після того Пршемисл Отакар II зупинив свій вибір на внучці Бели IV – Кунігунді²².

По батьківській лінії Кунігунда була внучкою чернігівського князя Михайла Всеволодовича (1223–1246), який трагічно загинув у Золотій Орді і православною церквою піднесений до лику святих, та донькою його сина Ростислава Михайловича (бл.1219–1264). За своє життя Ростислав Михайлович був князем новгородським, галицьким, луцьким, а після втечі в Угорщину бл. 1244 р. одружився з Анною, донькою Бели IV, служив жупаном березьким і земплинським, а відтак став баном сербської Мачви. В цьому шлюбі народилося двоє синів і четверо доньок. Перший син – Михайло (пом.1269, був баном сербської Мачви й Боснії), а другий – Бела (1250 –

CLIII usque ad a. MCCLXVI, condidit Gustavus Friedrich; ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Num. 244 – 245, s. 376 – 377.

¹⁹ ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, s. 116.

²⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. Tomi V, fasciculus primus, Inde ab a. MCCLIII usque ad a. MCCLXVI, condidit Gustavus Friedrich; ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Num. 277, s. 413 – 414; VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III., 1250 – 1310*, s. 89.

²¹ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, s. 317; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, s. 128.

²² PALACKÝ, F. *Dějiny národu Českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenů*. Praha : Nakladatel V. Kočí, 1921, s. 263; VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III., 1250 – 1310*, s. 92.

1272). У 1270 – 1272 рр. він обіймав посаду бана сербської Мачви. Ім'я першої доньки Ростислава Михайловича й Анни – невідоме. Сталося так, що почергово вона була дружиною правителів Другого Болгарського царства: спочатку – Михайла І Асена, а після його смерті – Константина Асена (Тихого). Відтак народилися Кунігунда, Грифіна (пом. після 1303 р., була одружена з князем ленчицьким і краківським Лешекком Чорним) та Маргарета (пом. після 1290, черниця-абатиса)²³. Отже, в жилах Кунігунди пульсувала кров двох династій – Рюриковичів і Арпадовичів.

Та аби одружитися з Кунігундою, чеському правителеві спочатку належало розлучитися з Маргаретою Бабенберг. При цьому, Пршемисл Отакар ІІ не мав наміру чекати на згоду папи Александра ІV розірвати його теперішній шлюб. У випадку з Маргаретою Бабенберг, він міг вказати на кілька канонічних перешкод для їх подальшого співжиття, перш ніж отримати від папи диспенсацію. Для чеського ж суспільства серйозним аргументом на користь звільнення свого володаря від пут Гіменея було й те, що Александр ІV не визнав Отакарового сина Мікулаша спадкоємцем трону. Зрештою, як привід до розірвання подружнього союзу було використано обітницю цнотливості, яку Маргарета Бабенберг склала в 1243 р. в місті Трір після смерті свого першого чоловіка Генріха (VІІ) і навіть вступила до монастиря

²³ Полное собрание русских летописей. Издание второе. Томъ второй. Ипатьевская летопись. Стлб. 794; Летопись руський. За Ипатским списком пер. з давньорус. Л. С. Махновець; Відп. ред. О. В. Мишанич. К.: Дніпро, 1989, с. 400; ПАЛАЦКІЙ, Ф. О руском князь, Ростиславъ, отецъ чешской королевы, Кунгуть, и родъ его. Критическое изслѣдование. Франц Палацкій; Переводъ съ чешскаго О. Бодянской. Чтения въ Императорскомъ Обществѣ исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ. М.: Въ Университетской Типографіи, 1846. № 3, с. 3 – 16; ПАЛАУЗОВЪ, С. Ростиславъ Михайловичъ, князь Мачвы. С.Палаузовъ. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. Часть LXXI. СПб.: Въ типографіи Императорской Академіи Наукъ, 1851, с. 27 – 49, 73 – 101; Він же: Ростиславъ Михайлович, русскій удѣльный князь на Дунаѣ въ XIII вѣкѣ. СПб.: Въ типографіи Императорской Академіи Наукъ, 1851. 57 с.; ВОЙТОВИЧ, Л. В. Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. Леонтій Вікторович Войтович; Відповідальний редактор член-кор. АНУ Я. Д. Ісаевич. – Київ : “Таурус ЛТД”, 1992, с. 53, 55, 58; Він же: Княжа доба: портрети еліти. Леонтій Войтович. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006, с. 408, 418, 420; МАНДЗЯК, В. Ростислав Михайлович. “dux Galiciae et imperator Bulgarorum”. Віктор Мандзяк. Княжа доба : історія і культура, Львів, 2011. Вип. 5, с. 131 – 143; MENDLOVÁ-MRÁČKOVÁ, E. *Královna Kunhuta. Královny, kněžny a velké ženy české*. Redigoval Dr. Karel Stloukal. III. vydání. Praha : Nakladatelství Jos. R. Vilímek, 1941, s. 95 – 96; TŘEŠTÍK, D. *Králové a knížata zemí Koruny české*. Praha : Rybka Rublishers, 2001, s. 280 – 282; CHARVÁTOVÁ, K. *Václav II. Král český a polský*. Praha : Vyšehrad, 2007, s. 30.

домініканок у Вюрцбурзі та деякий час там перебувала. Знайшлися й очевидці, які це підтвердили²⁴.

Безпосередня суспільна реакція на розірвання шлюбу Пршемисла Отакара II з Маргаретою Бабенберг не була однозначною. На той час чеський правитель уже утвердив свою владу в альпійських землях, і тут його пануванню не було альтернативи, але й Бабенберги в цьому регіоні теж мали неабиякий авторитет. Водночас Маргарету Бабенберг, як наголошує дослідник В.Ванічек, любили і в чеських землях, особливо в середовищі місцевої шляхти²⁵.

Після одруження Маргарета Бабенберг постійно проживала в Чеському королівстві і під час війни з угорцями 1260 р. навіть проводжала чоловіка на вирішальну битву. Зрештою, саме вона принесла Пршемислові Отакарові II в якості посагу спадщину Бабенбергів. Щоправда, не слід забувати й те, що Пршемисла Отакара II запросила до Австрії місцева знать і він став тут герцогом ще до одруження з Маргаретою Бабенберг. Стосовно ж Штирії, то чеський володар мав усі підстави стверджувати, що підкорив ці землі, а права на них, які отримав завдяки одруженню з представницею роду Бабенбергів, вдалося реалізувати лише внаслідок його перемоги над угорцями²⁶. Тож зважившись на розірвання шлюбу, Пршемисл Отакар II наряд чи мучився докорами сумління.

Завдяки миролюбній вдачі Маргарети Бабенберг, розлучення пройшло спокійно. Як повідомляє “Збраславська хроніка” (перша половина XIV ст.), “зійшлися єпископи, й зі згоди Апостольської столиці з належною церемонією перед усім народом провели процедуру розлучення короля й королеви” (*Episcopi convenerunt et de consensu sedis apostolice divortium inter regem et reginam debita sollempnitate adhibita coram universe populo celebraverunt*)²⁷. На думку історика Вацлава Новотного, нереалізована обітниця Маргарети Бабенберг зберігати цнотливість була, згідно з канонічними приписами, до-

²⁴ NOVOTNÝ, V. *České dějiny. Díl I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253 – 1271)*. Praha : Nákladem Jana Laichtera, 1937, s. 102 – 104.

²⁵ VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III., 1250 – 1310*, s. 92.

²⁶ NOVOTNÝ, V. *České dějiny. Díl I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253 – 1271)*, s. 99, 101.

²⁷ *Petra Žitavského kronika Zbraslavská. Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého pěči „Spolku historického v Praze“*. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1884. *Kronika Zbraslavská. Výpisy z rozličných kronik s několika zápisy Zbraslavskými. Kronika Františka Pražského. Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. K vydání upravil Josef Emler, s. 11; *Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae*. Překlad František Heřmanský, verše přeložil Rudolf Mertlík, historická revise Zdeněk Fiala, spolupráce Marie Bláhová. 2. opravené vydání. Praha : Svoboda, 1976, s. 35.

статньою підставою для того, аби Пршемисл Отакар II відразу ж, попри позицію папи, доручив деяким місцевим єпископам проголосити свій шлюб недейсним. Свідчення ж “Збраславської хроніки” про те, що розлучення відбулося зі згоди Апостольської столиці (*de consensu sedis apostolice*), вчений вважає хибним²⁸.

Так чи інакше, але 18 жовтня 1261 року “королева Маргарета виїхала з Чехії до Австрії”, як це занотував празький хроніст. При цьому він не повідомляє, що спонукало її до такого кроку, а просто додає – “з яких причин, знає один Бог” (*Regina Margareta exivit de Bohemia versus Austriam XV Kal. Novembris, quas ob causas dominus novit*)²⁹. Очевидно, на той час процедуру розірвання подружнього союзу Маргарети Бабенберг із Пршемислом Отакаром II уже було завершено, тож подальше життя в Празі лише завдавало б їй душевних страждань.

Ще в травні 1261 р. помер папа Александр IV, та вже 29 серпня 1261 р. новим римським понтифіком було обрано Урбана IV (1261–1264). Саме йому належало вирішувати проблеми, пов’язані з подружнім життям Пршемисла Отакара II. Однак чеський король лише повідомив Урбанові IV про своє розлучення з Маргаретою Бабенберг і той надав йому додаткову диспенсацію для одруження з Кунігундою³⁰. Вже 25 жовтня 1261 р., тобто буквально через тиждень після від’їзду Маргарети Бабенберг, Пршемисл Отакар II у Пожоні взяв шлюб із Кунігундою, після чого у Відні відбулися весільні урочистості. Цікаво відзначити, що празький хроніст при висвітленні цієї події називає батька Кунігунди – Ростислава Михайловича – “князем болгар” (*...ducis Bulgarorum*)³¹. На думку дослідника Й.Жемлічки, це пов’язано з тим, що Бела IV наділяв свого зятя управлінськими та владними повноваженнями на неспокійному угорсько-балканському прикордонні³².

Сама ж Маргарета Бабенберг отримала від Пршемисла Отакара II в Австрії замкову резиденцію Крумау-ам-Камп (*Krumau am Kamp*), що неподалік чесько-моравського кордону. Тут вона доживала свій вік і 29 жовтня 1267 р. померла. Згідно із заповітом Маргарети Бабенберг, поховано її було в Лілієнфельді³³.

²⁸ NOVOTNÝ, V. *České dějiny. Díl I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253 – 1271)*, s. 103.

²⁹ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, s. 297; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, s. 130.

³⁰ VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III., 1250 – 1310*, s. 92.

³¹ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, s. 297; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, s. 130.

³² ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, s. 118.

³³ ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, s. 118.

Отже, шлюб Пршемисла Отакара II з Маргаретою Бабенберг тривав приблизно дев'ять з половиною років. Він був укладений з політичного розрахунку і забезпечив Пршемислові Отакарові II права на спадщину Бабенбергів. Важко сказати, як склалася б доля подружжя, якби у них з'явилися продовжувачі роду, адже Маргарета Бабенберг походила з давнього і знатного сімейства. У всякому разі, Пршемисл Отакар II отримав з цього шлюбу чималий політичний зиск, і, попри певні перешкоди з боку угорського короля Бели IV, зумів утвердити своє панування в Австрії та Штирії.

PREŠOVSKÝ OBCHOD V 17. STOROČÍ

Peter KÓNYA

KÓNYA, Peter. The market in Prešov in 17th century. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2017, vol. 17, no. 1, p. 19 – 35.

The Author describes very significant period in history of city of Prešov when local market was vehemently evolved. The city of Prešov was the most important economical centre of Upper Hungary. Production of craftsmanship was in very important position but the most important impulse for development of the city was mainly long-distance market with vine, textile and cattle. Significant partners for Prešov were Polish, Moravian or Austrian cities. This progress lasted to 1670. Sudden decrease was caused by political and military events.

Key words: market, history, Prešov, 17th century.

Prešov, na rozdiel od ostatných hornouhorských slobodných kráľovských miest, prežíval až do poslednej tretiny 17. storočia ekonomický a spoločenský rozmach, sprevádzaný najmä vzostupným hospodárskym vývinom, rastom počtu obyvateľstva, ako aj nebývalým rozvojom kultúry, školstva a vzdelanosti. Tento všestranný dynamický rozvoj mesta sa po roku 1670 zastavil a vystriedal ho prudký pokles, ktorý prerástol v dlhotrvajúcu hospodársku krízu, trvajúcu až do druhej tretiny nasledujúceho storočia. Príčinou tohto prudkého drastického úpadku, najmä hospodárskeho vývinu, neboli zmeny v ekonomickom živote, ale rušivé zásahy štátnej moci počas posledných protihabsburských povstaní.

Celé storočie trvajúci rozkvet Prešova v 16. a 17. storočí umožnil predovšetkým hospodársky rozvoj v tomto období. Za dynamický ekonomický vývin vďačilo mesto viacerým skutočnostiam. Popri výhodnej geografickej polohe mesta na hlavnej ceste do Poľska, ako aj do vnútra habsburskej monarchie, do Sedmohradska a odtiaľ do Osmanskej ríše, to boli najmä hospodárske privilégiá od Ferdinanda I., zmeny v dopyte v susednom Poľsku (najmä zvýšený dopyt po uhorskom víne), blízkosť výnosných vinohradov v Tokajskom Podhorí a takisto úpadok Košíc.¹ Vďaka všetkým týmto, ako aj ďalším dôvodom sa Prešov v prie-

¹ Úpadok Košíc v 17. storočí bol iste spôsobený viacerými skutočnosťami. Okrem toho, že bol prvým cieľom a významným podporovateľom a vodcom protihabsburských povstaní a, samozrejme, následne represíí habsburských vojsk, to bola najmä skutočnosť, že mesto bolo viac ako dve desaťročia v držbe sedmohradských kniežat a aj keď právne nepatrilo k Sedmohradsku, dostalo sa tým do užších väzieb s kniežatstvom a na perifériu Uhorského kráľovstva. To akiste nemalo priaznivý vplyv na jeho ďalší hospodársky a spoločenský vývin.

behu 17. storočia stal najvýznamnejším hospodárskym strediskom a najväčším mestom v celom Hornom Uhorsku.

Hlavnými ekonomickými aktivitami obyvateľov mesta boli v tomto období obchod a remeselná výroba. Aj keď Prešov sa v 17. storočí vyvinul na jedno z najvýznamnejších centier remeselnej výroby v krajine a počtom cechov i remeselníkov sa vyrovnal Levoči či Košiciam, najdôležitejším hospodárskym odvetvím v meste bol obchod. Práve ten zabezpečil mestu všestranný rozkvet a dovoľil mestskej rade i jednotlivým mešťanom investovať obrovské sumy do umenia a vzdelanosti.

Vo vývine obchodného podnikania v meste bol v 17. storočí rovnako významný miestny, ako i diaľkový obchod. Pritom podstatne väčšie zisky prinášal, samozrejme, obchod diaľkový. Miestny obchod sa uskutočňoval najmä prostredníctvom týždenného trhu, konaného už od stredoveku v sobotu, na ktorom mešťania nakupovali predovšetkým poľnohospodárske produkty od obyvateľov šarišského vidieka, ako aj tovary od niektorých miestnych obchodníkov. Podobne aspoň čiastočne slúžil tomuto účelu takisto výročný trh, konaný v 17. storočí už štyrikrát, a to na deň sv. Vavrinca, na sviatok sv. Trojice, na deň sv. Karola² a od r. 1593 prebiehal trojdňový jarmok v nedeľu Judica.³ Výročné trhy alebo jarmoky však prioritne slúžili na aktivity cudzích i miestnych profesionálnych obchodníkov, ponúkajúcich okrem bežných aj luxusné či exotické tovary, a boli spojené rovnako s diaľkovým obchodom. Zrejme popri výročných trhoch v meste prebiehali aj špecializované dobytie trhy, ktoré sa však nekonali na námestí, ale na Hornom predmestí (Huštáku).⁴

Popri týždennom trhu a jarmokoch slúžili miestnemu obchodu takisto krámičky obchodníkov, niektorých domácich remeselníkov alebo remeselníckych cechov, v ktorých mohli mešťania nakupovať aj mimo konania trhov. Minimálne od 15. storočia existovali v Prešove mäsiarske krámičky v priechode domu na východnej strane námestia, ktorému sa dodnes hovorí „Krámičky“. Je pravdepodobné, že rovnako ako v Bardejove, Levoči či iných mestách aj, prešovská stará radnica⁵ mala v prízemných priestoroch obchodíky miestnych remeselníkov. Svoje

² Tento trh sa od r. 1563 konal na Hromnice, Rudolf II. ho však r. 1578 preložil na deň sv. Karola. SUCHÝ, M. Prešov v období tureckých vojen a protihabsburských povstaní. In *Dejiny Prešova*. Imrich Sedlák a kol. Košice 1965, s. 144.

³ SUCHÝ, M. Prešov v období tureckých vojen a protihabsburských povstaní. In *Dejiny Prešova*. Imrich Sedlák a kol. Košice 1965, s. 143 – 144.

⁴ V roku 1650 sa mal trh konať pri Hornej bráne, údajne preto, aby židovskí obchodníci nemohli podnikáť v meste. Z kroniky evanjelickej a. v. cirkvi v Levoči. Magyar-Zsidó Oklevéltár. V. I. Budapest 1959, 615.

⁵ Stála v priestore dnešného parku na námestí pri Neptúnovej fontáne.

krámiky či skliepky⁶ mohli mať aj iné cechy, ďalší majstri ponúkali svoje výrobky priamo v dielňach.

Týždenné trhy, na ktoré prichádzalo mnoho sedliakov z okolitých dedín, remeselníkov zo slobodných kráľovských miest a zemepanských mestečiek v Šarišskej a Zemplínskej stolici, príp. aj obchodníkov z pohraničných oblastí Poľska, boli spojené s rôznymi poplatkami. Obchodníci a všetci, ktorí ponúkali na trhu svoj tovar, museli odvieť mýto a tržné poplatky. Domáci obchodníci a remeselníci boli od tejto povinnosti oslobodení. Mýtna a tržné poplatky (okrem tridsiatku) predstavovali významný príjem mestskej pokladnice a na celkových príjmoch mesta sa podieľali 2 – 10 %. V roku 1680 činili príjmy z mýtnych poplatkov (Mauth- und Thorgeld) 244 zlatých 80 denárov, príjmy správcu trhu (Marktrichter) 132 zlatých 90 denárov, poplatky sedliakov správcovi trhu (Bauern Geld) 246 zlatých a prenájom mier a váh (Waag Arenda) dokonca 398 zlatých 41 denárov.⁷ Na sklonku storočia, r. 1698, získala mestská pokladnica z tržných poplatkov 426 zlatých a 2 denáre, z prenájmu mier a váh 200 zlatých a z mýtnych poplatkov 203 zlatých 97 denárov.⁸ Miestny obchod sa nezastavil ani počas vojen a protihabsburských povstaní. Na konci obdobia, v roku 1711, získalo mesto, zničené bojmi a zdecimované morovou epidémiou, z tržných poplatkov 300 zlatých, z árendy váh 120 zlatých a zo zaplateného mýta 196 a 33 denárov.⁹

Niekoľkonásobne vyššie príjmy malo pritom mesto z tridsiatku, a to 3 563 zlatých 42 a 2/3 denárov r. 1680, 950 zlatých 40 denárov r. 1698 a 1 661 zlatých 23 denárov r. 1715.¹⁰ Už z týchto čísel je zrejmé, že podstatne dôležitejším pre mestské hospodárstvo a ďalší rozvoj mesta bol diaľkový obchod. Prešov sa v priebehu 17. storočia vyvinul na najdôležitejšie obchodné stredisko na východe krajiny a významné centrum stredoeurópskeho obchodu. Pozitívnym stimulom pre ďalší rast obchodu najmä s tovarmi masovej spotreby, ako boli textilie, odevy, potraviny a víno, boli aj rastúce potreby štátu na vyživovanie vojska počas tridsaťročnej vojny a protitureckých bojov. Obchod sa tak v priebehu 17. storočia stal jedným z hlavných zamestnaní Prešovčanov. V rokoch konjunktúry sa ním zaoberalo až 300 obyvateľov, hoci skutočný počet obchodníkov bol podstatne nižší.¹¹

V diaľkovom obchode Prešova dominoval vývoz najmä na poľské, sliezske, sedmohradské, moravské a rakúske trhy, pričom mesto bolo zároveň dôležitým

⁶ Pomenované podľa toho, že kedysi často boli umiestnené v priestoroch pod arkádami či klenbami.

⁷ ŠA Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 8: Účtovná kniha z r. 1677 – 1694.

⁸ ŠA Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 20: Účtovná kniha z r. 1698.

⁹ ŠA Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 25: Účtovná kniha z r. 1711.

¹⁰ ŠA Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 8, 20, 25: Účtovné knihy z r. 1677 – 1694, 1698 a 1715.

¹¹ MAREČKOVÁ, M. *Spoločenská štruktúra Prešova v 17. století*. Brno 1984, s. 138.

tranzitným strediskom. Prešovskí obchodníci vozili svoje tovary najmä do susedného Poľska, s ktorým udržiavali už niekoľko storočí úzke obchodné kontakty. Popri Krakove boli častými hosťami na trhoch v Bieczy, Nowom Szaczi, Sanoku, Gorliciach¹² a viacerých ďalších severokarpatských mestách. Domáce remeselné výrobky i tovary z Poľska a rakúskych krajín privádzali Prešovčania na sedmohradské trhy v Koložvári, no najmä vo Veľkom Varadíne, odkiaľ dovážali produkty z Osmanskej ríše. Z rakúskych krajín boli miestnymi obchodníkmi najviac navštevované trhy v cisárskom meste Viedni. Podobne v Sliezske sa orientovali predovšetkým na hlavné mesto Vratislav a na severnej Morave ponúkali svoj tovar, resp. nakupovali v severomoravských mestách Olomouc, Lipník nad Bečvou, Příbor, Nový Jíčín¹³ a iných. Samozrejme, okrem týchto miest boli prešovskí obchodníci hosťami aj na viacerých ďalších trhoch v týchto i vzdialenejších krajinách.

Ponúkali na nich nielen tovary, pochádzajúce z Prešova, ale takisto mnohé výrobky, zakúpené na rôznych zahraničných trhoch, podobne ako cudzí obchodníci, prichádzajúci do mesta. Prešov sa v 17. storočí stal súčasťou, jedným z významných centier rozvetvenej obchodnej siete, pokrývajúcej širší región strednej a východnej Európy, najmä krajiny habsburskej monarchie, Poľsko, Sedmohradsko a okrajové oblasti Osmanskej ríše, najmä Balkán. V tejto sieti sa od 16. storočia pohybovalo niekoľko desiatok prešovských profesionálnych obchodníkov, ktorí nakupovali a prevádzali tovary medzi týmito krajinami z juhu na sever a zo západu na východ, resp. opačne, čím sa nemalou mierou podieľali na obchodnej prosperite celého regiónu.

Rozhodujúcu úlohu v obchodnom podnikaní Prešova v 17. storočí mal tak diaľkový obchod. V jeho pomerne pestrej skladbe počas celého obdobia dominoval obchod s vínom, exportovaným na poľské trhy.¹⁴ To, ako jeden z hlavných obchodných článkov v ranom novoveku vôbec, zatlačilo v uhorskom exporte podiel dobytka, obilia a farebných kovov. Túto zmenu skladby uhorského diaľkového obchodu vôbec a prešovského zvlášť na začiatku raného novoveku umožnilo niekoľko skutočností. Predovšetkým došlo ku zmene stravovacích zvyklostí európskej populácie, keď sa najpopulárnejšími nápojmi stali víno a pivo (to sa však nedalo dlho skladovať ani viezť na dlhšie vzdialenosti). Zistilo sa totiž, že z vody zo studní, často kontaminovanej odpadovou a spodnou vodou, pochádzali mnohé epidémie, najmä v mestách a vojenských táboroch, kde bolo sústredených mnoho ľudí. Víno sa tak stalo hľadaným tovarom, hlavne v krajinách, kde ho nedokázali dopraviť, napr. v Poľsku. Keď po moháčskej porážke stratilo Uhorsko najproduktívnejšie vinohradnícke oblasti, do popredia sa dostali severnejšie regióny, najmä

¹² MAREČKOVÁ, M. *Společenská struktura...*, s. 121.

¹³ MAREČKOVÁ, M. *Společenská struktura...*, s. 140.

¹⁴ ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy 7: Účtovná kniha mesta z r. 1661 – 1673.

dovtedy málo známa vinohradnícka oblasť v Tokajskom Podhorí, nachádzajúca sa v susednej stolici, kde Prešovčania začali cieľavedome prenikať.

Obchod s vínom sa stal hlavným zdrojom bohatstva Prešova a jeho obyvateľov, z ktorého mohol kryť náklady na viaceré stavby, finančné operácie i požiadavky štátu a takisto financovať svoje ďalšie obchodné aktivity. Pochádzalo výlučne z tokajskej vinohradníckej oblasti, ležiacej v pomerne nevelkej vzdialenosti od mesta. Časť vína získavali Prešovčania z vlastných (mestských) vinogradov a časť nákupom (buď hrozna, alebo hotového vína). Napr. v roku 1601 kúpilo mesto víno za 17 521 zlatých a 30 denárov.¹⁵ V nasledujúcom období sa mesto zameralo na nákup vinogradov a dorábanie vína vo vlastnej réžii, čo viedlo iste ku zníženiu objemu nakupovaného vína. V roku 1612 však nakúpilo mesto vo svojej réžii stále víno za 5 944 zlatých a 22 denárov.¹⁶ Nákup vína magistrátom nepoklesol ani v období úpadku jeho exportu a ešte v roku 1680 však mestská rada nakúpila víno za 1 048 zlatých 54 denárov.¹⁷ Na vývoz boli pritom určené iba kvalitné vína, s vysokým obsahom cukru a alkoholu, ktoré boli schopné vydržať transport. Väčšina menej kvalitného vína¹⁸ sa zhodnotila v mestských hostincoch a výčapoch.

V 17. storočí bol Prešov jednoznačne najvýznamnejším centrom obchodu s vínom v Hornom Uhorsku a najväčším vývozcom uhorského vína do Poľska. Na začiatku 17. storočia už Prešovčania vozili do Poľska približne 50-tisíc hl vína ročne a iba v rokoch 1637 – 1641 vyviezli na poľské trhy 13 711 sudov vína.¹⁹ Samozrejme, v týchto počtoch je zahrnuté nielen víno, exportované v réžii mesta, ale rovnako i jednotlivých mešťanov.

Iba v roku 1624 priviezli prešovskí obchodníci do Krakova 1 006 sudov z celkového objemu 6 537 sudov uhorského vína. O niekoľko rokov, r. 1631, desať obchodníkov z Prešova dopravilo na krakovský trh 537,3 sudov vína, r. 1644 624 a r. 1653 420 sudov vína. Napriek istej kolísavosti to bolo stále viac ako tretina celkového množstva uhorského vína, deklarovaného v poľskom hlavnom meste.²⁰ Väčšina z prešovského vína bola zhodnotená na krakovskom trhu, iba malá časť bola prešovskými obchodníkmi exportovaná ďalej do vnútrozemia, resp. do prístavov

¹⁵ MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova v obchodu vínom v prví polovine 17. stoloetí. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*, C 27. 1980, s. 91.

¹⁶ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7179: Mestské účty z r. 1612.

¹⁷ ŠA Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 8: Účtovná kniha z r. 1677 – 1694.

¹⁸ Rovnako aj vína z mestských vinogradov v chotári.

¹⁹ MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova v obchodu vínom v prví polovine 17. stoloetí. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*, C 27. 1980, s. 91.

²⁰ MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova..., s. 94.

na baltskom pobreží. V roku 1631 dovezli 131 sudov vína na trh do Varšavy.²¹ Objem vína privezeného Prešovčanmi na krakovský trh zhruba zodpovedá množstvám, ktoré boli vyvezené z Prešova. Tak v roku 1608 obchodníci odviezli z mesta 1 153 a v nasledujúcom roku 483 sudov vína.²² V roku 1615 vyviezli rôzni, nielen prešovskí obchodníci cez tridsiatkovú stanicu v meste 1 585 a pol suda vína.²³

V tomto počte je však už zahrnuté aj víno, ktoré viezli vo vlastnej rézii samotní krakovskí obchodníci. Bolo to zrejme nutné, keďže dopyt po víne v Poľsku často prevyšoval ponuku trhu. Samozrejme, vzhľadom na citlivosť vína na prevoz (teplota, otrasy) prichádzalo vtedy do úvahy iba víno z Uhorska, ako bezprostredného suseda krajiny. Aj v tomto obchode predstavoval pritom Prešov významnú tranzitnú stanicu a v jeho rozsiahlych dvoj- a trojpodlažných pivniciach bolo uskladnené aj víno cudzích, najmä poľských obchodníkov, ktoré nakupovali zrejme od šľachtických producentov priamo v Tokajskom Podhorí. V roku 1624 bolo do mestského vínneho skladu privezených celkovo 9 848 sudov vína, z ktorých prešovským obchodníkom patrilo iba 5 756 sudov. Keďže na krakovský trh sa z nich dostalo len 1 006 sudov, väčšinu vína zrejme obchodníci predali na trhoch v juhopoľských mestách, resp. na uhorských trhoch alebo priamo v meste.²⁴

Uskladňovanie vína domácim i cudzím obchodníkom v mestských pivniciach prinášalo mestskej pokladnici nezanedbateľné príjmy. Za každý uskladnený sud museli jeho majitelia zaplatiť mestu po dva zlaté.²⁵ V roku 1612 boli príjmy mestských pivníc 297 zlatých a za uskladnenie tovarov dostalo mesto 445 zlatých 50 denárov.²⁶ Vzhľadom na to možno predpokladať pretrvávanie exportu vína z mesta aj v čase jeho úpadku po roku 1670, keďže ešte r. 1680, napriek vojnovým udalostiam, mesto vybralo za uskladnenie vína 603 zlatých 44 denárov.²⁷ Rovnako o pokračovaní v exporte vína aj po strate dominantného postavenia Prešova na poľských trhoch v poslednej tretine storočia vypovedajú i poplatky za jeho prevoz. V roku 1673 zaplatilo mesto furmanom za odvoz jeho vína 923 zlatých²⁸ a r. 1680, v čase povstania Imricha Thökölyho, ešte stále 585 zlatých a 6 denárov.²⁹

Obchod Prešova s tokajským vínom mal výrazne sezónny charakter. Vyvážať sa začínalo v polovici septembra, export kulminoval v decembri alebo januári

²¹ MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova..., s. 94.

²² MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova..., s. 95.

²³ MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova..., s. 94.

²⁴ MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova..., s. 96.

²⁵ MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova..., s. 96.

²⁶ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7179: Mestské účty z r. 1612.

²⁷ ŠA Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 8: Účtovná kniha z r. 1677 – 1694.

²⁸ ŠA Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 2 a: Účtovná kniha z r. 1666 – 1674.

²⁹ ŠA Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 8: Účtovná kniha z r. 1677 – 1694.

a doznieval do začiatku jari.³⁰ Táto sezónnosť bola spôsobená viacerými príčinami, spôsobenými najmä cyklom zberu viniča a dorábania vína. Začiatok ročného cyklu vývozu vína bol akiste spojený s potrebou vyprázdnenia pivníc, zhodnotenia starého vína a vytvorenia miesta pre produkciu nového vinobrania. Významnou bola aj snaha vyviezť väčšinu vína v zimných mesiacoch, keď nízke vonkajšie teploty znižovali riziko pokazení vína a tým straty investícií. Ukončenie exportu v skorých jarných mesiacoch súviselo iste okrem zvýšenia denných teplôt aj s cyklom dozrievania vína, ktoré v čase kvitnutia viniča bolo náchylné na sekundárne kvasenie.

Napriek tomu sa stávalo, že počas transportu došlo ku pokazeniu vína a tým znehodnoteniu nákladu neraz niekoľko sto litrov tovaru, tak ako r. 1631. Vtedy dvaja poľskí židovskí obchodníci Jelen Horšmorovic a Dávid Doktorovič prevážali 20 sudov vína, patriacich Štefanovi Uszovi do Gribowa a Krakova. Keďže po ceste zadržala tovar grófká Fogáčová v Hertníku, víno sa v teple pokazilo a nebolo možné ho v Poľsku predať. Samozrejme, obidvaja obchodníci odmietli Štefanovi Uszovi škodu uhradiť, čo malo za následok niekoľko rokov trvajúci súdny proces.³¹

Obchod s vínom, ako najvýnosnejší spôsob obchodného podnikania v meste v čase svojho najväčšieho rozkvetu, zamestnával až tristo mešťanov Prešova. Samozrejme, nie všetkých možno považovať za profesionálnych obchodníkov, zapojených pravidelne do diaľkového obchodu. Väčšina z nich sa týmto zamestnaním zaoberala iba sekundárne, často išlo o maloobchodníkov, kramárov alebo remeselníkov. V rokoch 1597 – 1633 vydala mestská rada povolenie na obchod s vínom pre 66 mešťanov, z ktorých však iba malú časť tvorili profesionálni obchodníci. Veľkoobchodníkov, zaoberajúcich sa výlučne týmto druhom podnikania, nebolo pritom ani v čase konjunktúry viac ako desať.³²

Svoju dominantnú pozíciu vo vývoze uhorského vína do Poľska si Prešov zachoval nepretržite do poslednej tretiny 17. storočia. Po roku 1670 došlo k prudkému poklesu prešovského obchodu s vínom a ešte v prvej polovici 70. rokov zaujali jeho postavenie obchodníci z malokarpatských vinohradníckych miest, Pezinka a Svätého Jura.³³ Samozrejme, zároveň s tým tokajské vína na krakovskom trhu aspoň čiastočne vystriedali vína malokarpatské. Túto zmenu spôsobili najmä politické príčiny, keď po potlačení Wesselényiho sprisahania represie vojska, konfiškácie, rekvirácie a dlhotrvajúca vnútorná vojna v Hornom Uhorsku výrazne skomplikovali diaľkový obchod i produkciu vinohradov v Tokajskom Podhorí.

³⁰ MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova..., s. 92.

³¹ *Magyar-Zsidó Oklevéltár. V., I.* Budapest 1959, s. 362, 365, 366, 548.

³² MAREČKOVÁ, M. Úloha Prešova..., s. 96.

³³ MAREČKOVÁ, M. *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku.* Brno 1996, s. 137.

Zároveň veľkú časť vína spotrebovali bojujúce vojská priamo na mieste. Keď neskôr Prešov kvôli vysokým nárokom štátu a vojska postupne prišiel o viaceré svoje vinohrady, jeho vývoz do Poľska opäť klesal. Zároveň jeho miesto v produkcii i exporte vína zaujali aristokratickí majitelia vinohradov, využívajúci služby židovských obchodníkov.

Obchod s vínom, ako ťažisková časť prešovského diaľkového obchodu, prinášal počas dlhých desaťročí mestu a časti jeho mešťanov obrovské zisky. Tie mu umožnili investície do nákupu nových vinohradov, druhotne i do rozvoja remeselnej výroby a napokon do vzdelávania, architektúry a umenia. Zároveň však takto nahromadený obchodný kapitál mohol byť využitý na nákup rôznych tovarov a posilnenie pozície Prešova v štruktúre stredo- a východoeurópskeho diaľkového obchodu.

Popri víne obchodovali Prešovčania takisto s viacerými ďalšími tovarmi, z ktorých časť zhodnotili v meste, väčšinu však vyvážali na iné, najmä zahraničné trhy. Aj v tomto obchode sa prešovskí obchodníci orientovali predovšetkým na poľské trhy. Aj keď dominantné postavenie v prešovskom obchode s Poľskom po celé obdobie zaujímal Krakov, cesty Prešovčanov smerovali aj do iných miest, najmä do Biecze, Noweho Sacza a viacerých pohraničných severokarpatských miest. Celkovo do Krakova vyvážali menej ako tretinu tovarov určených do Poľska a privážali menej ako polovicu importovaných produktov.³⁴ Viac ako tri štvrtiny, v niektorých rokoch až 95 % dovozu z Poľska zaujíмали textilné výrobky, z nich predovšetkým poľské plátno. Väčšia časť importu pripadala pritom na jemné a menšia na tzv. hrubé plátno. Popri plátne nakupovali Prešovčania v Krakove takisto jemné súkna, falendyš, karaziu, camlet a čipky.³⁵ Z Poľska dovážali do Prešova aj väčšinu volských, kravských, telacích, ako aj špeciálne upravovaných koží (juchta, safián, semiš, kordován a i.)³⁶ Z ďalších tovarov privážali prešovskí obchodníci z Poľska najmä niektoré vybrané suroviny pre remeselnú výrobu v meste i v zahraničí, ako bolo olovo, glej, síra, minium, zlatá farba či kamenec.³⁷ V menšej miere nakupovali Prešovčania v Krakove takisto koloniálny tovar (cukor), koreniny (čierne korenie, šafran, klinčeky, aníz, ďumbier, rozmarín, muškátový kvet a i.) a južné ovocie (pomaranče a citróny), dovážané najmä z prístavu Gdaňska.³⁸ Z potravín bežnej

³⁴ MAREČKOVÁ, M. Obchod východoslovenských miest kovovými výrobky, surovinami a kúžemi v prvé tretine 17. storočia prostredníctvom krakovského trhu. In *Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně, svazek 76. Řada společenských věd, č. 10, s. 102.*

³⁵ MAREČKOVÁ, M. K problematice prešovského diaľkového obchodu s textilnými výrobky v prvých troch desaťročiach 17. storočia. In *Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Řada společenských věd, č. 6, s. 74.*

³⁶ MAREČKOVÁ, M. Obchod východoslovenských miest..., s. 109 – 111.

³⁷ MAREČKOVÁ, M. Obchod východoslovenských miest..., s. 108.

³⁸ MAREČKOVÁ, M. Obchod východoslovenských miest..., s. 116.

spotreby privádzali prešovskí obchodníci z poľských trhov predovšetkým maslo, slaninu (do konca druhého desaťročia 17. storočia) a solené slede.³⁹ Od druhej tretiny 17. storočia podiel poľských trhov na prešovskom obchode postupne klesal a posilňovala sa pozícia trhov v ďalších krajinách habsburskej monarchie, najmä rakúskych, moravských a sliezskych.⁴⁰

Ďalším významným pravidelným cieľom prešovských obchodníkov boli rakúske trhy, predovšetkým však hlavné mesto monarchie Viedeň. Skladba importu z rakúskych krajín bola podstatne odlišná od dovozu z Poľska. Aj v ňom síce dominovali textilie, najmä drahšie druhy látok, nepresahovali však polovicu všetkého tovaru, dovezeného do Prešova.⁴¹ Na viedenských trhoch nakupovali Prešovčania jemné súkna ako galler a barchet, ďalej drahé plátna, flanderské či norimberské, a rôzne druhy hodvábu. Z hodvábu do Prešova dovážali najmä najlacnejší fleth, no takisto vzácnejší spreng aj drahý atlas a hodvábné šnúry.⁴² Na viedenských trhoch kupovali prešovskí obchodníci v pomerne veľkom množstve obľúbené vidiecke a neopracované rúška, exportované zrejme na východné trhy. Z hlavného mesta pochádzali akiste aj vzácnejšie dovážané závoje.⁴³ Najmä na viedenských trhoch však Prešovčania vo veľkom množstve nakupovali takisto kovové výrobky bežnej spotreby, a to kopy a rôzne druhy nožov⁴⁴, privázané do mesta v počte niekoľko tisíc.⁴⁵ Z ďalšieho spotrebného tovaru sa dovážal z Viedne a iných rakúskych miest najmä papier a výrobky zo skla, ako rôzne fľaše a poháre.⁴⁶ Osobitnú časť rakúskeho importu na prešovský trh tvorili koreniny, koloniálny a luxusný tovar. Z hlavného mesta sa dovážala väčšina ryže, trstinového cukru, čierneho korenia, klinčekov, rozmarínu, ďumbiera, no takisto hrozienok, sladkých vín, citrónov či pomarančov.⁴⁷

Tretím najvýznamnejším obchodným partnerom Prešova boli dve z vedľajších krajín Českej koruny: Morava a Sliezsko. Import z moravských a sliezskych trhov do mesta bol ešte jednostrannejší než dovoz z Poľska a takmer všetok tvorili textilné výrobky.⁴⁸ Kým v dovoze z Krakova a poľských miest dominovalo plátno, z Moravy a Sliezka privádzali prešovskí obchodníci predovšetkým obľúbe-

³⁹ MAREČKOVA, M. Obchod východoslovenských miest..., s. 120.

⁴⁰ MAREČKOVA, M. Obchod východoslovenských miest..., s. 121.

⁴¹ MAREČKOVÁ, M. K problematice..., s. 67.

⁴² MAREČKOVÁ, M. K problematice..., s. 75 – 78.

⁴³ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180, 7314: Tridsiatkový register, 1612, 1619.

⁴⁴ MAREČKOVA, M. Obchod východoslovenských miest..., s. 104 – 105.

⁴⁵ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180, 7314: Tridsiatkový register, 1612, 1619.

⁴⁶ MAREČKOVA, M. Obchod východoslovenských miest..., s. 118 – 119.

⁴⁷ MAREČKOVA, M. Obchod východoslovenských miest..., s. 120.

⁴⁸ MAREČKOVÁ, M. K problematice..., s. 67.

né a cenovo dostupné súkna. Najpopulárnejším bolo moravské súkno, tvoriace podstatnú časť importu a až dve tretiny všetkého súkna predávaného v Prešove. Pochádzalo najmä zo severomoravských trhov z Olomouca, Příboru, Nového Jíčína a Lipníka nad Bečvou.⁴⁹ Ďalším, vo veľkom objeme dovážaným súknom bolo súkno jičínske. V podstatne menšom množstve nakupovali prešovskí obchodníci ďalšie druhý súkna: súkno sliezske, zhořecké, podšívkové, kentula, meissenské, karazia, šiftuch a falendýš.⁵⁰ Zo sliezskych trhov navštevovali Prešovčania najviac hlavné mesto Vratislav.

Väčšia časť tovarov, dovezených prešovskými obchodníkmi z Poľska, Rakúska, Moravy a Sliezska, sa nespotrebovala v meste, ale putovala na ďalšie trhy v uhorských kráľovských a zemepanských mestách, v poľských pohraničných mestách, no predovšetkým v Sedmohradsku a Partiu.⁵¹ Najviac frekventovanými boli pre nich trhy vo Veľkom Varadíne a hlavnom meste kniežatstva Koložvári. Prešovčania na nich predávali najmä látky, železné výrobky a časť koloniálneho tovaru.⁵² Podstatne menší podiel na exporte z prešovského trhu mala domáca produkcia, samozrejme, s výnimkou vína. Prešovské cechy boli zamerané najmä na výrobu pre miestnu spotrebu a iba malá časť ich výrobkov bola dlhodobo umiestniteľná na zahraničných trhoch. Takými boli hlavne výrobky kovospracujúcich a niektorých odevných remesiel. Do Poľska a čiastočne do Sedmohradska sa z Prešova vyvážali zbrane, najmä šable, pušky a pištole, ako aj súčasti pancierov a prilby.⁵³ Významným vývozným artiklom z mesta v tomto období bol takisto pušný prach, produkovaný v niekoľkých mlynoch na prešovských predmestiach. Sedmohradskí, hlavne koložvárski, obchodníci nakupovali v meste či už na trhu, alebo priamo od cechov vo veľkom množstve spotrebné kovové tovary, ako boli panvice, hrnce či kotly.⁵⁴

K exportne najúspešnejším prešovským remeselníckym tovarom v 17. storočí však jednoznačne patrili klobúky. Aj tie nakupovali koložvárski obchodníci priamo na prešovskom trhu alebo od klobučníckeho cechu. Klobúky z Prešova vyplnili medzeru po zastavení dovozu sliezskych klobúkov a iba v rokoch 1630 – 1636

⁴⁹ MAREČKOVÁ, M. Obchod s moravským suknom v Karpatské oblasti v prvej polovine 17. storočia a úloha Prešovčanů. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity Studia minorae Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*, č. 35, 1988, s. 139.

⁵⁰ MAREČKOVÁ, M. Obchod s moravským suknom..., s. 137.

⁵¹ Partium tvorilo územie pôvodne uhorských stolíc v Zátisi, v druhej polovici 16. a v 17. storočí pripojené k Sedmohradskému kniežatstvu.

⁵² MAREČKOVA, M. Obchod východoslovenských měst..., s. 120.

⁵³ MAREČKOVA, M. Obchod východoslovenských měst..., s. 105.

⁵⁴ MAREČKOVA, M. Obchod východoslovenských měst..., s. 105.

ich bolo na koložvársky trh privezených 20 759 kusov.⁵⁵ Ďalšiu podstatnú časť prešovského vývozu tak do Sedmohradska, ako aj do Poľska a do Rakúska tvorili poľnohospodárske výrobky, ktoré prešovskí obchodníci určite nakupovali nielen v meste, ale aj na okolitých trhoch a od zemepánov. Takými boli predovšetkým orechy, sušené slivky, med a vosk.⁵⁶

Prešov už na začiatku 17. storočia zaujal pevné miesto v stredoeurópskom obchode a stal sa jedným z jeho najvýznamnejších centier. Prešovskí obchodníci nakupovali a prevážali obrovské objemy látok, koží, korenia, potravín, kovových a iných výrobkov v cene mnoho tisícov zlatých. Tie potom vozili z rakúskych, sliezskych, moravských a najmä poľských trhov do Prešova a odtiaľ ďalej do Sedmohradska. V záujme nerušeného fungovania medzinárodného obchodu museli vytvoriť obchodníci systém úverov. Prešovčania spravidla nakupovali na úver vo Viedni či v Krakove a oni zasa v meste poskytovali úvery na nákup svojich tovarov obchodníkom zo Sedmohradska či Balkánu.⁵⁷

Dovoz a rovnako aj vývoz prešovských obchodníkov v prvej polovici 17. storočia možno dokumentovať na príklade tridsiatkov z tohto obdobia. Prešovský tridsiatkový register z roku 1612 zaregistroval celkom 38 miestnych obchodníkov, ktorí priviezli do mesta tovar zo zahraničia. Keďže trinásti z nich priviezli svoj náklad viac ako raz, spolu obsahuje register 77 záznamov o dovoze tovaru na tunajší trh.⁵⁸ Podobne o sedem rokov mladší tridsiatkový register zaznamenal 71 príchodov miestnych obchodníkov do Prešova, pričom z 25 obchodníkov doviezli desiatimi svoj tovar viac ako raz.⁵⁹ Je zaujímavé, že podstatne menej obchodníkov tovary z mesta vyvážalo. To potvrdzuje jednak fakt, že obchodom sa zaoberali nielen profesionálni obchodníci, ale príležitostne aj remeselníci či iní obyvatelia, a takisto výraznú prevahu importu nad expertom v prešovskom obchode. V roku 1612 desiatimi miestni obchodníci odviezli tovar trinásťkrát na zahraničné trhy (dvaja viac ako raz).⁶⁰ Do roku 1619 sa zvýšil ich počet na šesťnásť, pričom piati z nich sa vydali do cudziny dvakrát a celkovo tak podnikli 21 ciest z mesta.⁶¹

Takisto podľa údajov z registrov v skladbe prešovského obchodu jednoznačne dominovali textilné tovary, najmä plátno. Popri poľských plátnach (hlavne jemnom a hrubom) dovážali obchodníci aj rôzne druhy súkna (moravské, jihlavské, falendyš, karazia) a hodvábu, nite, priadze, rúšky, party či závoje. Celkovo r. 1612

⁵⁵ MAREČKOVÁ, M. K problematice..., s. 81.

⁵⁶ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180, 7314: Tridsiatkový register, 1612, 1619.

⁵⁷ MAREČKOVÁ, M. *Spoločenská štruktúra...*, s. 138 – 139.

⁵⁸ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180: Tridsiatkový register, 1612.

⁵⁹ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7314: Tridsiatkový register, 1619.

⁶⁰ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180: Tridsiatkový register, 1612.

⁶¹ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7314: Tridsiatkový register, 1619.

obchodníci zo 77 ciest 60-krát priviezli do mesta textilné výrobky. Pritom 54-krát nedeklarovali iný tovar ako plátno, resp. súkno či iné látky a 39-krát priviezli len poľské plátno.⁶² Plátno, súkno a iné textilie vysoko dominovali v skladbe prešovského obchodu aj v roku 1619. Zo 71 zaznamenaných nákladov tovaru až v 61 z nich boli zastúpené prevažne alebo čiastočne textilie a v 58 prípadoch priviezli prešovskí obchodníci iba plátno, súkno, hodváb či iné textilné výrobky. Pritom výlučne poľské plátno doviezli do Prešova miestni obchodníci 45-krát.⁶³ Z ďalších dovážaných tovarov to boli najmä niektoré potraviny, ako maslo, slanina a soľné slede (heringy) z Poľska, koreniny, pochutiny a južné ovocie takisto z Poľska a z Viedne, suroviny pre textilný priemysel (nite, priadza, vlna) z Poľska, Rakúska a Moravy, kovové tovary, ako nože a kosačky z Rakúska i Poľska a suroviny pre rôzne remeslá (olovo, gľej, kamenec, glazúra, síra) z Poľska.⁶⁴

Nemenej zaujímavé údaje z tridsiatkových registrov sa vzťahujú aj na smery obchodných ciest Prešovčanov. Dokladajú to miesta, kde zaplatili tridsiatok pri príchode s tovarom do Uhorska. Záznamy z roku 1612 a 1619 sa pritom do veľkej miery odlišujú. Kým v roku 1612 bolo miesto zaplata tridsiatku deklarované 27-krát a vo väčšine prípadov bol tovar od poplatkov s odvolaním sa na mestské výsady oslobodený (resp. ho zaplatilo mesto), v roku 1619 bolo miesto zaplata tridsiatku uvedené už 52-krát. Aj z týchto záznamov je zrejmé, že väčšina importovaného tovaru do mesta pochádzala z Poľska. Z 27 miest odvedenia tridsiatku z r. 1612 bolo 19 na hraniciach z Poľskom: deväťkrát v Plavči, šesťkrát v Bardejove a štyrikrát v Stropkove. Pri dovoze z Viedne platili obchodníci v Prešporku (štyrikrát), pri ceste z Moravy v Púchove (dvakrát) a zo Sliezska v Žiline (dvakrát).⁶⁵

Záznamy z r. 1619 už pritom vôbec neobsahovali tridsiatkovú stanicu v Plavči a 24-krát zaplatili Prešovčania tridsiatok v Kurime. Spolu s Bardejovom (deväťkrát), Stropkovom a Sabinovom (päťkrát) tak doviezli tovar z Poľska celkovo 39-krát (z 52 uvedených miest platenia tridsiatku). V deviatich prípadoch zaplatili prešovskí obchodníci tridsiatkové poplatky v Púchove, čo iste odráža zvýšený podiel moravských súken na miestnom trhu. Dva záznamy o tridsiatkovej stanici v Žiline poukazujú na stabilne nízky podiel dovozu zo Sliezska a dva údaje o zaplatení tridsiatku v Prešporku zasa na istý pokles importu z Viedne.⁶⁶

Podstatne odlišné údaje zaznamenali registre pri vývoze prešovských obchodníkov z Prešova a blízkeho okolia. Celý prešovský export sa v obidvoch rokoch v podstate obmedzoval na niekoľko tovarov: orechy, vosk, med, sušené slivky, so-

⁶² ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180: Tridsiatkový register, 1612.

⁶³ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7314: Tridsiatkový register, 1619.

⁶⁴ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180, 7314: Tridsiatkový register, 1612, 1619.

⁶⁵ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180: Tridsiatkový register, 1612.

⁶⁶ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7314: Tridsiatkový register, 1619.

lené ryby (iste sladkovodné), čepele šablí, panciere a prilby. Všetky tieto výrobky boli akiste vyprodukované v meste, predmestských majeroch či v Šarišskej stolici.⁶⁷ Kým orechy a výrobky prešovských zbrojárů smerovali na poľské trhy, slivky do Poľska i do Sliezska (Vratislavy) a med zrejme do všetkých z týchto krajín, vosk vyvážali obchodníci výlučne do Viedne.⁶⁸

Údaje z tridsiatkových registrov dokladajú aspoň do istej miery aj sezónnosť prešovského obchodu. Najviac obchodníkov prišlo v roku 1612 do mesta v júni (18 záznamov) a najmenej v septembri (1 záznam). Najvyššiu intenzitu mal obchod v zimných mesiacoch januári (11) a februári (13), podobne i v máji (11). V auguste, októbri a novembri zaregistrovali príchod piatich obchodníkov, v marci štyroch, v apríli troch a v júli iba dvoch.⁶⁹ Celkovo nižšiu frekvenciu obchodu v jarných a jesenných mesiacoch možno vysvetliť zhoršením dopravných podmienok počas dažďov a povodní, no azda i zaneprázdnením obchodníkov prácami vo vinohradoch. Vysokú intenzitu obchodu v prvých mesiacoch roka iste umožnili zamrznuté a dobre zjazdne cesty. Značne odlišné údaje obsahuje register z r. 1619. Podľa nich kulminoval prešovský obchod v mesiacoch máj (10 záznamov), jún (11), júl (7) a august (16). V septembri jeho intenzita prudko poklesla (na 4 záznamy), v októbri sa dokonca obmedzil iba na dvoch a v posledných mesiacoch roka na jedného obchodníka. Tento pokles nemuseli spôsobiť iba dopravné podmienky, ale takisto vojnové udalosti práve prebiehajúceho povstania Gabriela Bethlena. Pomerne stabilnú, avšak nízku frekvenciu si prešovský obchod udržiaval v zimných a jarných mesiacoch (5, 3 a 6 záznamov). Popri počasí to mohlo byť dôsledkom pohybov vojsk počas českého stavovského povstania, znemožňujúci cesty na Moravu, do Sliezska a do Rakúska.⁷⁰

Nerovnomernosť a značnú sezónnosť vykazoval v tomto období rovnako prešovský export. V roku 1612 bol najintenzívnejší vývoz v máji, keď mesto opustili traja a v ďalších štyroch mesiacoch (január, marec, jún, október a december) zasa dvaja obchodníci. Vo februári zaznamenali iba jedného obchodníka, vezúceho vosk do Viedne, no po tretinu roka, v apríli, júli, auguste a novembri, nevyvážal z Prešova tovar nikto.⁷¹ V roku 1619 boli objem i intenzita vývozu z mesta podstatne vyššie a prebiehali počas celého roka s výnimkou posledných dvoch mesiacov, a to zrejme v dôsledku vojnových udalostí. Najvyššiu frekvenciu mal v januári

⁶⁷ Produkciu sušených sliviek bolo známe neďaleké slobodné kráľovské mesto Sabinov.

⁶⁸ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180, 7314: Tridsiatkový register, 1612, 1619.

⁶⁹ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180: Tridsiatkový register, 1612.

⁷⁰ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7314: Tridsiatkový register, 1619.

⁷¹ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180: Tridsiatkový register, 1612.

(5 záznamov), februári (4 záznamy) a októbri (3 záznamy). V marci a máji sa vydali z Prešova na cestu dvaja, v apríli, júni, júli a auguste jeden obchodník.⁷²

Väčšina obchodníkov podľa analyzovaných záznamov priviezla do mesta spravidla jeden alebo dva a iba zriedka viac druhov tovaru. Iba malá časť, nepresahujúca jednu desatinu, dovážala viac a rôznorodejších tovarov. Len jednotlivci, skutoční veľkoobchodníci, disponujúci finančným kapitálom a výbornými kontaktmi, dovážali celý rad rôznych výrobkov vo veľkých množstvách, medzi ktorými nesmeli chýbať drahé koreniny, koloniály či tropické ovocie. Jedným z nich bol Štefan Neumann, ktorý na prahu roku 1612 doviezol do mesta: hodváb (flet), vidiecke rúška, dobrý paier, rôzne jemné súkna (galet, šarlát, tafot), barchet, sliezske súkno, jemný hodváb streng, hodvábnu priadzu, zlatú priadzu, šafran, muškátový kvet, Ľumbier, mak, ryžu, klinčeky, mandle, figy, 5-tisíc nožov, minium, červený vosk, viedenské rúšky, neopracované rúšky, hodvábne party, súkno haras, rôzne železné nástroje, nože na sečku, biely plech, gaštany, čierne koreniny, farebné nite, kamenec, súčasti mužského odevu a ďalšie tovary.⁷³

Podobný objem tovarov doviezol v tom roku do mesta aj Michal Wirth, Štefan Wintt a Ján Mertzner. Jedine Mertzner pôsobil v obchode ešte i o sedem rokov. Vtedy na sklonku mája deklaroval nasledujúce privezené tovary: olivový olej, cukor, čierne a biele plechy, oceľ, farebné šnúry, Ľumbier, kamenec, zlaté farbivo, figy, mandle, bobkový list, papier, hodváb flet a spreng, zlatú a striebornú priadzu, jemné súkna (tafot, galler), barchet, hodvábne šnúry, hodvábne rúšky, vlnu, vlnené látky (karmazín), haras, 5-tisíc nožov, kosy, nože na sečku, pomaranče, šafran, bavlnu, klinčeky, škoricu, muškátový kvet, anglické súkno, hracie karty, rôzne železné nástroje, súčasti odevu, opasky a ďalšie tovary. V roku 1619 nikto z prešovských obchodníkov nedoviezol porovnateľný objem tovarov. Druhý bol Juraj Khertner, ktorý však priviezol asi iba polovicu z tovaru, deklarovaného Mertznerom.⁷⁴

Práve uvádzaných mešťanov, Jána Mertznera, Štefana Neumanna, Michala Wirtha, Štefana Wintta a Juraja Khertnera možno považovať za najvýznamnejších profesionálnych obchodníkov v meste. Je však zaujímavé, že okrem Mertznera a Wintta nikto z nich nepodnikol vo dvoch sledovaných rokoch viac obchodných ciest. Za profesionálnych obchodníkov a podľa objemu privázaného tovaru aj za veľkoobchodníkov tak možno určite považovať takisto mešťanov, ktorí priviezli svoj tovar zo zahraničia niekoľkokrát do roka. Ich počet bol pomerne stabilný. V roku 1612 ich bolo dvanásť a o sedem rokov neskôr jedenásť. Podľa registra z r. 1612 najviac, celkovo 13 ciest, podnikol Ján Szörös, šesťkrát je zaevi-

⁷² ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7314: Tridsiatkový register, 1619.

⁷³ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180: Tridsiatkový register, 1612.

⁷⁴ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7314: Tridsiatkový register, 1619.

dovaný Ján Krupnik a päťkrát František Baráth, Stanislav Jassowicz a Tomáš Csizmadia. Už spomínaný Ján Mertzner priviezol svoj tovar do mesta štyrikrát, Juraj Kónya trikrát a po dvakrát Krištof Melczer, Andrej Wiczi, Gál Szabó, Juraj Litteráti, Ján Puttenberger a Štefan Wintt. Ján Mertzner a Ján Szörös pritom ako jediní z nich viackrát aj vyviezli svoj tovar do zahraničia: Mertzner trikrát a Szörös dvakrát.⁷⁵ V roku 1619 z nich na prešovskom trhu stále aktívne pôsobili Ján Krupnik (8 záznamov), Ján Szörös (6 záznamov) a Ján Mertzner (2 záznamy). Najviac ciest však vtedy už podnikli Daniel Czéff (12), Ján Lengfeldner (10) a Ján Bartowiczky (7). Trikrát priviezol z cudziny do Prešova tovar Ján Olajos a po dvakrát Ján Bodnár, Ján Olejnik, Martin Henrich a už uvedený Ján Mertzner.⁷⁶

Najvýznamnejším veľkoobchodníkom z nich bol zrejme Ján Mertzner, ktorý aktívne pôsobil v dovoze aj vývoze z mesta, pričom sa pohyboval najmä na viedenskom a krakovskom trhu a dovážal veľké množstvá rôznych tovarov. Ďalší veľkoobchodníci sa špecializovali na určité druhy tovarov, najmä látky. Poľské súkno vo veľkom objeme do mesta pravidelne takmer každý mesiac privážali Ján Szörös, Ján Krupnik a Daniel Czéff. Na obchod s moravským a sliezskym súknom sa orientoval Ján Lengfeldner.⁷⁷ V nasledujúcich rokoch zaujali popredné miesto medzi prešovskými veľkoobchodníkmi Cyriacius Pobst⁷⁸ a objemom dovážaného tovaru patrili do tejto skupiny Ján Melczer a Stanislav Újnepi.⁷⁹

V druhej polovici storočia boli najvýznamnejšími prešovskými veľkoobchodníkmi Ján Szöös, Adam Zimmermann, Žigmund Zimmermann, Juraj Fleischacker, Michal Schönleben, Michal Roth, Michal Schierer, Kristián Köller, Žigmund Gutt, Matej Edenhofer, Juraj Kreuzer a Kristián Keller.⁸⁰ Ján Szörös a Ján Szörös, ml., rovnako ako Adam a Žigmund Zimmermann dokumentujú aj v Prešove vznik veľkoobchodníckych dynastií, ktorých pokračovanie však prekazila zmena politických pomerov a násilná rekatolizácia. Na sklonku storočia zaujali ich miesto noví obchodníci, ako Matej Medveczky, Pavol Szikszay či Peter Juliani, reprezentujúci talianskych obchodníkov.⁸¹

Viacerí z veľkoobchodníkov zaujali miesta v orgánoch samosprávy, dokonca i v senáte, a zastávali popredné úrady v meste. V prvej polovici storočia sa

⁷⁵ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180: Tridsiatkový register, 1612.

⁷⁶ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7314: Tridsiatkový register, 1619.

⁷⁷ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7180, 7314: Tridsiatkový register, 1612, 1619.

⁷⁸ MAREČKOVÁ, M. Obchod s moravským suknom..., s. 199.

⁷⁹ MAREČKOVÁ, M. *Spoločenská štruktúra...*, s. 129.

⁸⁰ ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2693: Obchodná kniha, 1657; 2819: Obchodná účtovná kniha 1682 – 1694.

⁸¹ V čase rekatolizácie boli talianski obchodníci preferovaní kvôli ich katolíckemu náboženstvu. ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2819: Obchodná účtovná kniha 1682 – 1694.

do senátu dostali Ján Szörös, Ján Mertzner, František Baráth, Ján Lengfeldner, Ján Puttenberger aj Daniel Czéff a Michal Wirth sa stal dokonca mestským notárom.⁸² V druhej polovici storočia bol richtárom Adam Zimmermann aj Juraj Fleischhacker a za senátorov boli zvolení Juraj Schönleben, Žigmund Zimmermann aj Žigmund Gutt.

Väčšinu z niekoľkých desiatok prešovských profesionálnych obchodníkov tvorili však maloobchodníci, predávajúci nakúpený tovar na miestnych i ďalších trhoch v krajine, príp. prevádzkujúci na pôde mesta vlastný obchod. Aspoň časť z nich bola združená v obchodníckom cechu, ktorý bránil ich ekonomické záujmy proti ďalším domácim či cudzím mešťanom, vykonávajúcim obchodné aktivity na pôde mesta. Vzhľadom na dôležitosť obchodu v hospodárskom živote mesta si po celé storočie zachoval veľký význam takisto cech obchodníkov a kramárov. Nepriamo to dokumentuje i skutočnosť, že počas tohto obdobia si nechal dvakrát vydať privilégiá, a to r. 1615 a r. 1676, vydané mimochodom pomerne nedávno, naposledy r. 1582.⁸³

Bližší pohľad na fungovanie a hospodárske záujmy bratstva obchodníkov a kramárov poskytujú jeho artikuly, schválené panovníkom Matejom II. r. 1615. Na čele cechu stáli štyria starší, majstri, ktorí dbali na dodržiavanie výsad, pravidiel a organizovali život bratstva. Členom cechu mohol byť iba mešťan, ktorý disponoval meštianskymi právami a domom v intraviláne mesta. Ak nebol ženatý, mal sa do roka oženiť. Ďalej bol povinný zaplatiť do pokladnice bratstva ročne 10 zlatých. Iné osoby ako členovia bratstva nesmeli mimo trhov a jarmokov v meste obchodovať. Vdovy po majstroch mali prevziať obchod po manželovi, ak sa opäť vydali, ich manželia museli byť prijatí do cechu. Zvlášť prísne zakazovali artikuly obchodné aktivity v meste židovským, poľským a škótskym obchodníkom. Tí ani počas trhov nesmeli mať v meste stánok, ale museli si prenajímať skliepky v meštianskych domoch. Ďalej obmedzovali aj iných obchodníkov, a to v obchodovaní s kovovými výrobkami a tureckým tovarom. Artikuly stanovovali takisto povinnosti členov cechu voči cirkvi. Na dodržiavanie všetkých týchto pravidiel mali dozeráť dvaja členovia bratstva, podobne aj na poriadok počas trhu, pričom podliehali tzv. richtárovi trhu. Všetky priestupky a porušenia artikúl trestali štyri starší rôznymi pokutami až po zhabanie tovaru.⁸⁴

Artikuly prešovského bratstva obchodníkov a kramárov z r. 1615 mali popri obvyklých pravidlách prijímania do cechu a jeho činnosti za cieľ predovšetkým monopolizovať obchodné aktivity jeho členov na pôde mesta mimo trhov a zvý-

⁸² ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy 27: Účtovná kniha mesta z r. 1604 – 1632.

⁸³ ŠA Prešov, Cechy mesta Prešova (Cechy), Obchodnícky a kramársky cech, 1, 1a, 3.

⁸⁴ *Privilégium pre prešovských obchodníkov od cisára Mateja II.* Ed. Tomáš Tandlich. Bratislava 1993, s. 3 – 5.

hodniť ich podnikanie aj počas konania trhov. Aj keď na jednej strane tým odstraňovali konkurenciu a znemožňovali súťaž, umožňovali riadne pôsobenie, udržanie postavenia aj životnej úrovne prešovských obchodníkov. V 17. storočí boli ostatne podobné obmedzenia súčasťou hospodárskeho života a disponovali ním všetky podobné stavovské združenia obchodníkov a remeselníkov.

Zrejme kvôli vysokému počtu obyvateľov, zaoberajúcich sa v 17. storočí obchodom, i v snahe dodržiavať ustanovenia artikuloz bratstva, vydala prešovská mestská rada v roku 1665 osobitné nariadenie o obchodníckom a kramárskom cechu. Potvrdzovala pritom podmieňovanie členstva udelením meštianskych práv a zaplatením poplatku. Noví členovia cechu mali do pokladnice bratstva zaplatiť jeden zlatý dukát alebo pripraviť obed pre všetkých jeho členov. V prípade nesplnenia tejto požiadavky mali platiť 100 uhorských zlatých. Staršími bratstva boli v roku 1665 Arnold Puszbaum, Juraj Fleischhakker, Egydius Zauner a Ján Krištof Pusch.⁸⁵

Počas celého 17. storočia pôsobili v Prešove aj židovskí obchodníci. Aj keď v meste nesmeli bývať, ani sa v ňom trvalejšie zdržiavať, prichádzali na miestne trhy, kde ponúkali svoj tovar. Za možnosť podnikania na prešovských trhoch platili mestskej rade zvláštne poplatky. Práve tieto dokumentujú prítomnosť židovských obchodníkov v meste od začiatku 17. storočia. V roku 1612 predstavoval príjem od židov 42 zlatých⁸⁶ a v závere storočia, r. 1698, potom 10 zlatých.⁸⁷

⁸⁵ ŠA Prešov, Cechy mesta Prešova (Cechy), Obchodnícky a kramársky cech, 2.

⁸⁶ ŠA Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7179: Mestské účty 1612.

⁸⁷ ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy 20: Mestská účtovná kniha z r. 1698.

ZMENY V OBRANNOM SYSTÉME UHORSKA NA PRELOME 17. A 18. STOROČIA

Tibor DOHNANEC

DOHNANEC, Tibor. The Changes in the defense system of Hungary at the turn of the 17th and 18th centuries. In *Annales historici Presoviense*. ISSN 1336-7528, 2017, vol. 17, no. 1, p. 36 – 51.

The one of the most important milestones in the history of Hungary is represented by the turn of the 17th and 18th centuries. Almost all of the Middle Kingdom of Hungary was liberated from the Ottoman domination, while the country ceased to be a buffer zone between the two great powers and became part of the Habsburg monarchy, which was a result of the Liberation war that dates back to 1683. In the defense system of the country, significant changes had also occurred. In the last two decades of the 17th century, the system of border fortifications and the existing main captains was gradually extinguished, and on the basis of new principles, a new defense system was created. Instead of a defensive line formed by larger and smaller fortifications, a new so-called Military Frontier, in which settlements were established for border troops especially of Serbian nationality whose task was to defend borders, was created. This installation provided the defense of the southern border of Hungary until the 1870 's.

Key words: The Habsburg monarchy. The Ottoman Empire. Hungary. Defense system. The turn of the 17th and 18th centuries. Military Frontier. Serbian border guards.

Prelom 17. a 18. storočia predstavuje v dejinách Uhorska jeden z najvýznamnejších medzníkov. Výsledkom oslobodzovacej vojny, trvajúcej od roku 1683, bolo, že takmer celé územie stredovekého Uhorského kráľovstva bolo oslobodené spod osmanskej nadvlády, zároveň krajina prestala byť nárazníkovým pásmom medzi dvoma veľmocami a stala sa súčasťou habsburskej monarchie. Výrazné zmeny nastali aj v obrannom systéme krajiny, keď postupne došlo k zániku systému pohraničných opevnení a dovtedy existujúcich hlavných kapitanátov a vytvorený bol nový obranný mechanizmus, ktorý mal zabezpečiť obranu novovytvorených hraníc medzi Uhorskom a Osmanskou ríšou.

Obranný systém Uhorska do konca 17. storočia

29. augusta 1526 sa na poli pri Moháči naplnil osud stredovekého Uhorského kráľovstva,¹ ktorého územie sa stalo miestom nekonečných krvavých bojov. Osmanská armáda vyplienila a obsadila značnú časť územia Uhorska a po zabratí

¹ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. s. 182.

hlavného mesta Budína² sa územie stredovekého kráľovstva rozdelilo na tri časti. Uhorské kráľovstvo prišlo o viac ako polovicu svojho územia a stalo sa súčasťou habsburskej ríše. Tým sa uhorsko-osmanský vojenský konflikt zmenil na konflikt dvoch veľmocí, habsburskej a Osmanskej ríše. Uhorsko sa z hľadiska obrany proti ďalšiemu prenikaniu Osmanov do strednej Európy stalo územím s kľúčovým významom.³ Osud strednej Európy v nemalej miere závisel od osudu Uhorského kráľovstva. Potom, ako sa Osmanom podarilo obsadiť v roku 1541 Budín a o dva roky neskôr aj Ostrihom, dostali sa do nebezpečnej vzdialenosti od hlavného mesta Habsburgovcov, Viedne a od centrálnych častí dedičných krajín. Bezpečnosť monarchie tak závisela od obranného mechanizmu, ktorý mal byť vybudovaný na území stredovekého Uhorského kráľovstva a na chorvátskych a slavonských územiach.⁴

Základy chorvátskej a slavonskej pohraničnej obrany položil z podnetu Mikuláša Jurisicha cisár Ferdinand I., ktorý v roku 1538 usídlil na území stolice Körös⁵ balkánske etniká, ktoré utiekli z vlasti pred osmanskou armádou. Ich úlohou bola pohraničná služba a boli zriadené tri veliteľstvá, ktorým boli podriadené.⁶ Od polovice 16. storočia bola na spomenutom území zriadená vojenská organizácia, ktorá patrila pod bezprostredné velenie viedenskej Dvorskej vojenskej rady a ktorá je známa pod názvom *Militärgrenze*, teda tzv. vojenská hranica.⁷

Územie Chorvátska a vnútorných častí dnešného Rakúska chránila už okolo roku 1550 strážnymi vežami posilnená obranná línia, ktorá však bola počas 16. a 17. storočia často vystavená osmanským útokom. Tento úsek bol onedlho rozdelený na územia varaždinského a karlovackého hraničiarskeho obvodu, ktoré

² Budín bol osmanským vojskom obsadený 29. augusta 1541.

³ Vo vzniknutej novej mocenskej situácii bolo Uhorsko nielen nárazníkovým územím medzi dvomi veľmocami, ale z pohľadu strednej Európy bolo hlavnou prekážkou pre ďalšie prenikanie Osmanov smerom k Viedni a ďalej do strednej Európy. SZENTGYÖRGYVÁRI, T. A Magyar Királyság határvédelmi rendszerének kiépítése: 16. – 18. század. In *Quot Capita, Tot Sententiae : A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete II.* Dr. Kálmán János (szerk.). Győr : Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Batthyány Lajos Szakkollégiuma, 2013. s. 175.

⁴ PÁLFFY, G. Közép-Európa védőbástyája és éléskamrája (1526 – 1711). In *Európa színpadán. Magyarország ezeréves hozzájárulása az európai közösség eszméjéhez.* Marosi Ernő (szerk.). Budapest : MTA Művészettörténeti Kutató Intézete – Balassi Kiadó, 2009. s. 97.

⁵ Po slovensky Bjelovarsko-križevatská župa, po chorvátsky Bjelovarsko-križevačka županija, dnes sa nachádza na území Chorvátska.

⁶ SOÓS, I. Horvát-szlavón katonai határőrvidék. In *História.* 2011, roč. 33, č. 5 – 6, s. 36.

⁷ Po maďarsky katonai határőrvidék.

riadil spoločný veliteľ s plnou mocou od roku 1553.⁸ V roku 1578 zorganizoval arciknieža Karol dva hraničiarske obvody: slavonsko-vendské s centrom vo Varaždine a chorvátske s centrom v Karlovaci.⁹ Na území tejto časti vojenskej hranice boli hraničiari oslobodení od plnenia poddanských povinností a od platenia daní, za to však museli vystaviť určitý počet vojakov. Správa vojenskej hranice bola spočiatku postavená na dvojitom základe: na jednej strane na kmeňovej organizácii chorvátskych a srbských hraničiarov (domové komunity) a na druhej strane na vojenskej organizácii pohraničnej stráže (veliteľstvá vojenských útvarov). Na čele vojenských útvarov stáli velitelia plukov, ktorí vykonávali súdnu a správnu moc. Pluky a tzv. slobodné vojenské usadlosti patrili pod správu veliteľstiev pohraničných oblastí (tzv. *General-Commando*), ktoré boli podriadené buď hlavnému veliteľovi vojsk v Uhorsku, alebo bezprostredne Dvorskej vojenskej rade.¹⁰

Vybudovanie obranného systému a jeho vydržiavanie si vyžadovali obrovské finančné náklady, ktoré Uhorsko nebolo schopné samo zabezpečiť. Uhorsko bolo v tomto smere odkázané na finančnú a vojenskú pomoc zo strany krajín habsburskej ríše, ktoré boli nútené podporiť novo vznikajúci obranný mechanizmus na uhorskom a chorvátskom území, keďže ten im zabezpečoval ochranu pred osmanskými útokmi. Aj preto rakúske a české provincie a tiež Svätá ríša rímska nemeckého národa posielali výrazné finančné príspevky pre zabezpečenie efektívnej obrany.¹¹ Habsburská pomoc pri obrane hraníc však pre uhorské stavy znamenala zrieknutie sa samostatného riadenia finančnej, vojenskej a zahraničnej politiky.¹² Vydržiavanie pohraničných opevnení by však nebolo možné ani bez podpory uhorskej šľachty, ktorá tiež prispievala na vybavenie hradov, platenie žoldu a vykonanie fortifikačných prác.¹³

Na začiatku 17. storočia boli kodifikované dovtedy vydané centrálné nariadenia, vzťahujúce sa na chorvátsky hraničiarsky obvod, keď boli spísané povinnosti, ale aj privilégia vojakov.¹⁴ Územie vojenskej hranice sa prakticky do konca

⁸ KOROKNAI, Á. *Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és tiszai határörvidéken a XVIII. század elején*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1974. s. 8.

⁹ K založeniu ďalších dvoch hraničiarskych obvodov na tomto území došlo až neskôr. Organizovanie chorvátsko-slavonskeho obvodu sa začalo až v druhej polovici 17. storočia a ukončilo sa po podpísaní Karlovického mieru, kým štvrtý obvod, slavonsko-sriemsky bol zriadený až po vyhnaní Osmanov. SOÓS, I. *Horvát-szlavón katonai határörvidék*. s. 36.

¹⁰ Bližšie pozri: Tamže, s. 37.

¹¹ Bližšie pozri: PÁLFFY, G. *Közép-Európa védőbástyája és éléskamrája (1526 – 1711)*. s. 97 – 99.

¹² SZENTGYÖRGYVÁRI, T. *A Magyar Királyság határvédelmi rendszerének kiépítése: 16. – 18. század*. s. 178.

¹³ ÁGOSTON, G. – OBORNI, T. *A 17. század története*. Budapest : Pannonica, 2000. s. 130 – 131.

¹⁴ Tento dokument má názov *Statuta Valachorum*. KOROKNAI, Á. *Gazdasági és társadalmi viszo-*

17. storočia výrazne nemenilo. V období pred oslobodzovacou vojnou sa obranná línia tvorená pohraničnými opevneniami, dlhá niekoľko stoviek kilometrov delila na šesť pohraničných hlavných kapitanátov:

- Chorvátsko-primorský kapitanát sídlil v Karlovaci,
- Vendský (slavónsky) vo Varaždine,
- Kanižský v Kaniži,
- Rábsky v Rábe,
- Hornouhorský v Košiciach
- Banský sídlil striedavo na viacerých miestach, napr. v Nových Zámkoch, v Leviciach, alebo v Šintave.

V rámci hornouhorského kapitanátu bol z času na čas obnovovaný aj zatiský kapitanát. Súčasne s týmito kapitanátmi existoval aj systém obvodných hlavných kapitanátov, avšak pozíciu pohraničných a obvodných hlavných kapitánov zastávala spravidla jedna osoba.¹⁵ V obrane proti Osmanom mal významnú úlohu aj komárňanský hrad,¹⁶ ktorého hlavný veliteľ nebol podriadený žiadnemu z kapitanátov, ale priamo Dvorskej vojenskej rade.¹⁷ Pri Komárne sa nachádzalo aj hlavné stanovište dunajskej flotily,¹⁸ ktorej veliteľom bol kapitán miestnych nasadistov.¹⁹

Rok 1683 predstavuje z viacerých hľadísk významný medzník. Udalosti, ktoré sa odohrali v tomto roku, definitívne zrušili spolunažívanie vyššie načrtnutého dvojitého systému a spôsobili výraznú zmenu aj v tom, akú úlohu zastávala uhorská vysoká šľachta v obrane hraníc. Ešte v nasledujúcich rokoch súhlasil viedenský dvor s tým, aby aristokracia organizovala pluky z vojakov z pohraničných oblastí,

nyok a dunai és tiszai határőrvideken a XVIII. század elején. s. 9.

¹⁵ Kanižským pohraničným hlavným kapitánom a zadunajským krajským hlavným kapitánom bol Krištof Batthyány, v prípade banského pohraničného a dolnouhorského krajského kapitanátu bol hlavným kapitánom palatín Pavol Eszterházy a v prípade hornouhorského krajského a pohraničného kapitanátu bol kapitánom Štefan Čáky. OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. Budapest : Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2013. s. 79.

¹⁶ Komárňanský hrad bol pohraničným opevnením od 40. rokov 16. storočia, keď do osmanských rúk padol Budín (1541) a hrady Ostrihom a Tata (1543), do 80. rokov 17. storočia, keď boli oslobodené pevnosti Ostrihom (1683), Nové Zámky (1685) a Budín (1686).

¹⁷ „Magán való vég ház“. KECSKÉS, L. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. s. 74 – 75.

¹⁸ MÁCZA, M. Komárom szerepe a dunai hajózásban. In MÁCZA, M. *Válogatott tanulmányok : Fejezetek Komárom és Alsó-Csallóköz történetéből*. Összeállította Galo Vilmos. Komárno : Pro Museum, 2015. s. 115.; SZENTKLÁRAY, J. *A Dunai hajóhadak története*. Budapest : MTA Történelmi Bizottsága, 1885. Reprint vydanie: Budapest : Históriaantik, 2010. s. 311.

¹⁹ K nim bližšie pozri: KECSKÉS, L. *Komárom az erődök városa*. s. 48 – 56.

avšak počas trvania vojny im bol nadriadený hlavný veliteľ vojsk v Uhorsku. Tieto vojenské oddiely boli v zimnom období rozpustené. Okrem týchto jednotiek táborilo v krajine aj početné cudzie vojsko, pričom úloha palatína na vojenskom poli bola úplne zatlačená na úzadia.²⁰ Hlavní kapitáni z pohraničných kapitanátov sa ešte najmä v 80. rokoch 17. storočia aktívne podieľali na zabezpečení ďalšieho fungovania meniaceho sa obranného systému, keď dávali návrhy na obsadenie vojenských funkcií, žiadali o vyplatenie žoldu pohraničných vojakov a podávali hlásenia v ich záležitostiach. Od začiatku nasledujúcej dekády sa však do popredia dostala ich nová úloha, ktorou bolo doplnenie početného stavu stálej armády. V tomto období teda už nebolo možné hovoriť o vojakoch pod vedením pohraničných kapitanátov, ale skôr o oddieloch husárov, resp. hajdúchov, naverbovaných na území jednotlivých kapitanátov, ktorým velil hlavný veliteľ vojsk v Uhorsku.²¹

Zmeny na prelome 17. a 18. storočia

Už počas oslobodzovacej vojny²² proti Osmanskej ríši sa na viacerých fórach objavila otázka, akým spôsobom by bolo možné zabezpečiť obranu nových južných hraníc Uhorska. Pôvodne sa uvažovalo sa o takom riešení, s ktorým by súhlasili predstavitelia uhorských stavov a stolíc, zároveň by efektívne slúžilo k obrane hraníc. Aj napriek viacerým návrhom a predstavám sa napokon zrealizoval plán, ktorý takmer vôbec nepočítal s účasťou uhorských stavov v organizácii obrany nových južných hraníc krajiny.

Nový systém hraničiarskych obvodov bol vytvorený na viac-menej stálej obrannej línii, opierajúcej sa o toky riek, vo vzťahu k danej etnickej skupine, teda k južným Slovanom. Maximálne územie, na ktorom sa mohli srbskí a chorvátski hraničiari a roľníci usadiť, bolo vyznačené na sever od riek Dunaj, Tisa, Maroš, Sáva a Una. Stálosť týchto území zaručoval Karlovický mier, podpísaný 26. januára

²⁰ ZACHAR, J. *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683 – 1792*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 2004. s. 22 – 23.

²¹ Vytvorenie nových vojenských veliteľstiev a postupný zánik pohraničných hlavných kapitanátov detailne analyzuje OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 81 – 104.

²² Tento vojenský konflikt je známy aj ako druhá pätnásťročná vojna, ktorá sa odohrala v rokoch 1683 – 1699. K jej priebehu bližšie pozri napr.: ACSÁDY, I. *A magyar nemzet története XIII. Kötet : A felszabadító háború kora*. Szeged : Szegedi Kossuth, 1999. 309 s.; R. VÁRKONYI, Á. *Magyarország visszafoglalása*. Budapest : Tankönyvkiadó Vállalat, 1987. 185 s.; SUGÁR, I. *Lehanyatlak a török félhold*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1983. s. 11 – 413.; SZAKÁLY, F. *Hungaria eliberata : Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683 – 1718*. Budapest : Corvina, 1986. 186 s.; VARGA J., J. *A fogyó félhold árnyékában : a török kiűzése Magyarországról*. Budapest : Gondolat, 1986. 278 s.

1699, a rokovania o hraniciach medzi delegáciami vedenými Luigim Marsiglim a Ibrahimom Effendim.²³

V prípade Osmanskej ríše je potrebné upozorniť na skutočnosť, že Osmanská ríša vo svojej výbojnej politike vnímala pojem *hranica* v inom zmysle slova. Pre osmanskú politiku hranica nepredstavovala oddeľovaciu líniu medzi dvoma krajinami, ktorú rešpektujú obe strany (po anglicky *border*, *borderline*, po rusky *granica*). Hranicu vnímala ako viac, alebo menej rozšírenú zónu na periférii ríše, ktorá predstavovala územie, kde sa mohla ríša ďalej rozširovať (anglickým termínom *frontier*, po rusky *kraj*). Táto zóna istým spôsobom predlžovala krajinu, avšak predstavovala „iný svet“ v porovnaní s ríšskym územím. Takéto ponímanie hraníc charakterizovalo osmanskú ríšu do podpisania Karlovického mieru.²⁴

Viedenský dvor však pri organizácii nového obranného systému myslel nielen na obranu proti vonkajšiemu, ale aj vnútornému „nepriateľovi“. Úloha hraničiarov bola dvojité: na jednej strane vykonávali štandardné úlohy pohraničných vojenských jednotiek, na druhej strane však mohli byť mobilizované a nasadené aj v prípade povstania v Uhorsku.²⁵ Zakladatelia vojenskej hranice sa snažili

²³ Proces vyznačenia hraníc a korešpondenciu medzi dvoma stranami detailne predstavuje: F. MOLNÁR, M. *Az Oszmán és a Habsburg Birodalom közti határ kijelölése karlócai békét követően (1699 – 1701)*. Dizertačná práca. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008. 242 s.; F. MOLNÁR, M. *Tárgyalási technikák és hatalmi játszmák: A Habsburg és az Oszmán Birodalom közötti határ meghúzása a karlócai békét követően*. In *Századok*. 2006, roč. 140, s. 1475 – 1502.

²⁴ Pri zhoršovaní medzinárodnej pozície Osmanskej ríše sa prvýkrát objavila myšlienka, že ríšske územia budú musieť byť vymedzené stálymi hranicami. Karlovický mier z roku 1699 teda prinútil Osmanskú ríšu uvedomiť si, že existencia neohraničených vojenských zón je už minulosťou. O tejto problematike bližšie viď. VEINSTEIN, G. *Megjegyzések az Oszmán Birodalom európai határairol (14. – 18. század)*. [online]. In *Magyar Szemle Új folyam*. 2008, roč. 17, č. 1 – 2., [cit. 04. 08. 2017]. Dostupné na internete: http://www.magjarszemle.hu/cikk/20080305_megjegyzesek_az_oszman_birodalom_europai_hatarairol_14-18_szazad.

²⁵ K takému prípadu došlo v roku 1703, keď vypuklo povstanie Františka II. Rákócziho. Rákóczi vo svojej proklamácii vyzval hraničiarov k spolupráci a podpore povstania: „[...] v tejto našej úbohej uhorskej vlasti žijúci, alebo bojujúci srbský národ, všetkých dôstojníkov, Srbov pod nimi a všetkých obyvateľov miest“, a nariadil im „keď niekto v našej uhorskej vlasti je srbským obyvateľom [...] Srbi tešiaci sa vlastnej slobode, nech sa chopia zbraní a nech sa zaväzujú slúžiť našej sladkej vlasti.“ Za to sľuboval: „že budú v takej slobode, že nikde nikomu nijaké dane nevyrúbu, všetky srbské mestá, ktoré teraz za slobodu našej vlasti chytia zbrane, a tiež aj iné hajdúske mestá budú žiť v slobode a jedine len zbraňou budú svojej vlasti slúžiť.“ Proklamácia sa však končila vyhrážkou, že keď Srbi neprejdú na stranu povstalcov: „bez akéhokoľvek zľutovania ich budeme zabíjať, rezať, dokonca aj deti.“ BENDA, K. *Magyar-rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején*. In *Rákóczi-tanulmányok*. Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes (szerk.). Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980. s. 144 – 145.; KÓNYA, P. *Pod zástavou kurucov*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015. s. 362. Rákócziho snahy napokon nevedli k úspechu a už v lete 1703 dochádzalo k bojovým stretom medzi hraničiarimi a kurucmi. Bližšie pozri: HORNYIK, J.

hraničiarom udeliť také privilégia, aby tí svoju druhú „povinnosť“ splnili na želanie viedenského dvora.²⁶ Usadenie Srbov, ich oslobodenie spod platenia krajinských daní, zabezpečenie slobodného vyznania viery a vylúčenie uhorských vojenských prvkov z procesu organizovania nového obranného mechanizmu však vygeneroval nové spoločenské problémy, ktoré ešte viac vystupňovali politicko-spoločenské napätie v Uhorsku. Zmenilo sa aj odmeňovanie hraničiarov. Namiesto finančnej odmeny, alebo potravín dostávali malé statky, ktoré mohli sami obhospodarovať.²⁷ Obranu hraníc zabezpečovalo namiesto množstva malých hradov menší počet dobre vystavaných pevností, ktorých spájala reťaz strážnic,²⁸ nakoľko toto riešenie bolo finančne výhodnejším.²⁹

Z prvých plánov zorganizovania obrany južných hraníc je možné predpokladať, že projektanti počítali s vojenskou službou uhorsko-chorvátskych a nemeckých oddielov v tejto časti krajiny. K obratu došlo na prelome predposlednej a poslednej dekády 17. storočia v dôsledku vojenských úspechov Svätej ligy v oslobodzovacej vojne. Po obsadení Belehradu³⁰ sa boje preniesli na územie Osmanskej ríše, kde sa spojenci snažili zorganizovať povstanie balkánskych národov proti osmanskej moci.³¹ Tieto úspechy spojencov však vnímal aj najväčší nepriateľ Habsburgovcov na západe, francúzsky kráľ Ľudovít XIV., ktorý sa rozhodol otvorene vystúpiť na strane Osmanskej ríše a napadol Philippsburg na strednom Rýne,³² čím donútil Leopolda I., aby urýchlene presunul časť vojska na západné bojiisko. Táto francúzska pomoc poskytla Osmanskej ríši priestor na konsolidáciu. Napriek tomu sa však ešte rok 1689 niesol v znamení vojenských úspechov spojencov, ktorí prenikli hlboko na Balkán, obsadili pevnosti Niš, Viddin a Skopje a obsadili

A ráczok ellenforradalma 1703 – 1711. In *Századok*. 1868, roč. 2, s. 530 – 552, 608 – 632, 693 – 719.

²⁶ Cisár sa podobne snažil nakloniť si napr. aj chorvátsku šľachtu, aby sa tá nepripojila k povstaniu Františka II. Rákócziho. RYCHLÍK, J. – PERENČEVIČ, M. *Dějiny Chorvatska*. Praha : Lidové noviny, 2007. s. 123.

²⁷ PELIKÁN, J. a kol. *Dějiny Srbska*. Praha : Lidové noviny, 2004. s. 146.

²⁸ Prvé opevnené strážnice hraničiarov vznikali popri strategicky dôležitých cestách. KOROKNAI, Á. *Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és tiszai határőrvidéken a XVIII. század elején*. s. 37.

²⁹ OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 104 – 105.

³⁰ Spojenci obsadili Belehrad 6. septembra 1688.

³¹ Úlohou organizovania povstania bol poverený srbský šľachtic Juraj (Djordje) Brankovič. O jeho živote pozri: PELIKÁN, J. a kol. *Dějiny Srbska*. s. 140.

³² SZAKÁLY, F. *Hungaria eliberata : Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683 – 1718*. s. 88.

územie Srbska, Bosny, Albánska a časť Bulharska.³³ V roku 1690 sa však armáde pod vedením veľkovezíra Mustafu Köprülüho podarilo znovu obsadiť Balkán a 8. októbra 1690 aj Belehrad.³⁴ Úspešná osmanská protiofenzíva spôsobila, že Srbom, ktorí podporovali spojenecké vojská, nezostávala iná možnosť, ako nasledovať ústup spojencov, aby sa takto vyhli prípadným represáliám zo strany Osmanov. Toto tzv. veľké sťahovanie Srbov (srbský exodus, resp. seoba)³⁵ je považované za jednu z najosudovejších udalostí v srbských dejinách.³⁶

Cisár Leopold I. vydal už v apríli 1690 niekoľko proklamácií pre balkánske národy, v ktorých vyzýval Srbov na boj proti Osmanom, za čo: „[...] sľubujeme Vám, všetkým vyššie uvedeným národom a krajinám, ktoré ste podriadené nám ako uhorskému kráľovi, že zachováme privilégiá a práva Vašej náboženskej slobody, právo voľby vajdu a to, že budete oslobodení od znášania všetkých verejných bremien a daní.“³⁷ Na jeseň v roku 1690, keď sa Osmanom podarilo opätovne obsadiť Balkán a Belehrad, však boli Srbi nútení opustiť svoju vlasť a pod vedením patriarchu pečského patriarchu Arsenije III. Čarnojeviča prišli na územie Uhorska, kde sa usadili na takmer neobývanom území, severne od riek Dunaj a Sáva.³⁸ Usadení Srbi, žijúci vlastným spôsobom života a brániaci sa cisárskymi

³³ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. s. 326.

³⁴ K vojenským udalostiam roku 1690 pozri: SUGÁR, I. *Lehanyatlik a török félhold*. s. 235 – 254.

³⁵ Organizovaný odchod Srbov z vlasti prebiehal v septembri 1690 a trval do začiatku októbra, keď Belehrad obsadila osmanská armáda. Dodnes je však ťažké určiť, koľko Srbov sa mohlo vydať na cestu do Uhorska. Niektoré zdroje uvádzajú 30 000 – 40 000 Srbov (napr. KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. s. 328.; PÁL, T. A szerbek nagy kivándorlása. In *A szerbek Magyarországon*. Zombori István (szerk.). Szeged : Móra Ferenc Múzeum, 1991. s. 81. – s poznámkou, že počet osôb mohol byť v rozmedzí 30 000 – 100 000; PELIKÁN, J. a kol. *Dějiny Srbska*. s. 144.), iné 36 000 – 40 000 srbských rodín (napr. ÉRDUJHELYI, M. *Ujvidék története*. Ujvidék : Popovics testvérek könyvnyomdája, 1894. Reprint vydanie: Temerin : Rubicon, 1991. s. 90.; IVÁNYI, I. *A Tiszai Határőrvidék 1686 – 1750*. Budapest : Aigner Lajos, 1885. Reprint vydanie: Budapest : Históriaantik, 2011. s. 10.; SUGÁR, I. *Lehanyatlik a török félhold*. s. 249. – s poznámkou, že išlo o približne 150 – 200 000 osôb; SZAKÁLY, F. *Hungaria eliberata : Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683 – 1718*. s. 120. – s poznámkou, že išlo o približne 200 000 osôb; TEPLÍK, T. *Evropská diplomace v historických souvislostech*. Praha : Imprinta, 2008. s. 515.).

³⁶ K tomu bližšie pozri: KÓHEGYI, M. A szerbek felköltözésének (1690) történeti előzményei. In *A szerbek Magyarországon*. Zombori István (szerk.). Szeged : Móra Ferenc Múzeum, 1991. s. 65 – 78.; PÁL, T. A szerbek nagy kivándorlása. s. 79 – 89; GAVRILLOVIČ, S. A szerbség magyarországi bevándorlásának és megtelepedésének kérdései. In *A szerbek Magyarországon*. Zombori István (szerk.). Szeged : Móra Ferenc Múzeum, 1991. s. 91 – 111.

³⁷ SZAKÁLY, F. Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben (vázlat). In *A szerbek Magyarországon*. Zombori István (szerk.). Szeged : Móra Múzeum, 1991. s. 26.

³⁸ K usadeniu Srbov v Uhorsku pozri ešte: IVÁNYI, I. *A Tiszai Határőrvidék 1686 – 1750*. s. 9 – 18.

privilégiami,³⁹ odmietali zaplatiť dane a odvádzať iné služby príslušným stoliciam, čo vystupňovalo vzájomné antipatie medzi nimi a uhorským obyvateľstvom a stolicami.⁴⁰ Osídlenie Srbov sa spočiatku javilo ako dočasné, avšak potom, ako sa definitívne rozhodlo, že balkánske územia zostanú súčasťou Osmanskej ríše, sa Srbi natrvalo usadili na spomenutom území a na „srbskú otázku“ bolo potrebné nájsť riešenie.⁴¹

Prvé plány na riešenie srbskej otázky pripravili nielen viedenské vládne orgány, ale aj predstavitelia uhorských stavov. Napr. v roku 1693 predostrel Viedni svoj plán zadunajský kapitán Adam Batthyány. Jeho návrh pozostával z dvoch častí, na jednej strane navrhoval, aby boli zorganizované hraničiarске oddiely, a na druhej strane to, aby sa pri obrane hraníc využili aj uhorské jednotky. Tento návrh však bol zamietnutý, cisársky dvor zaujal také stanovisko, že uhorské oddiely je potrebné rozpustiť.⁴² Najznámejším návrhom na riešenie srbskej otázky bol plán cisárskeho generála grófa Donata Heislera, avšak plánov bolo nepochybne viac.⁴³ Spoločnými bodmi týchto návrhov boli: zdôraznenie potreby definitívneho osídlenia Srbov, zachovanie a prípadné rozšírenie ich privilégií a oddelenie vojenských a roľníckych vrstiev srbského obyvateľstva. Prostredníctvom týchto

³⁹ Srbi dostali nasledovné privilégiá: mohli si slobodne voliť biskupov a vajdov, bola im prisľúbená náboženská sloboda, mohli ďalej používať juliánsky kalendár, boli oslobodení od platenia cla a od roku 1695 od desiatkov pre katolícku cirkev. Patriarchovia získali právo odúmrti po všetkých ortodoxných Srbov, ktorí umreli bez dedičov a závetu, dostali právo menovať dôstojníkov, súdiť niektoré civilné spory a potvrdzovať cechové štatúty. Každý hraničiar dostal od cisára prepožičanú pôdu, ktorú mohol užívať ako odmena za vojenskú službu. Okrem výnosu z pôdy mohli dostať aj finančnú odmenu za ďalšie služby, napr. za službu v pevnostiach. Na druhej strane si museli sami zabezpečiť výstroj a výzbroj, vykonávať strážnu službu a často boli svojimi veliteľmi zneužívaní k iným prácam na ich pozemkoch. PELIKÁN, J. a kol. *Dějiny Srbska*. s. 142, 146. Okrem spomenutých privilégií vydal Leopold I. ďalšie privilégiá po bitke pri Slankameni v roku 1691 a vo februári 1695. Bližšie pozri: TEPLÍK, T. *Evropská diplomace v historických souvislostech*. s. 515.

⁴⁰ Táto antipatia pramenila z historickej tradície: „... *der zwischen den Hungarn und Rätzen angebornen natürlichen Antipathia und Müssstrauen*...“ WESSELY, K. Neuordnung der ungarischen Grenzen nach dem grossen Türkenkrieg. In *K. K. Militärgrenze. Beiträge zu ihrer Geschichte*. Wien : ÖBV, 1973. s. 61. O niekoľko rokov neskôr dokonca František II. Rákóczi nazval Srbov „*prirozeným nepriateľom Uhrov*“. PAPP, K. – BARTA, J. ifj. A Rákóczi-szabadságharc és a hazai nemzetiségek. In *Kisebbségkutatás*. 2003, roč. 12, č. 2, s. 292.; THALY, K. *II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyar háborúról*. Pest : Ráth Mór, 1872. s. 91.

⁴¹ OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 106 – 107.

⁴² KOROKNAI, Á. *Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és tiszai határörvidéken a XVIII. század elején*. s. 39.

⁴³ Plány detailnejšie predstavuje WESSELY, K. Neuordnung der ungarischen Grenzen nach dem grossen Türkenkrieg. s. 44 – 48.

výhod sa malo zabrániť tomu, aby sa srbské obyvateľstvo pokúsilo o únik späť na územie Osmanskej ríše.⁴⁴

Počas procesu, kedy sa na základe jednotlivých návrhov pripravovali rozhodnutia, sa v 90. rokoch 17. storočia vykryštalizovali základné princípy, na základe ktorých sa mohla neskôr rozbehnúť organizačná práca. Otázkou osídlenia Srbov a vytvorenia vojenskej hranice sa zaoberala hlavne Dvorská vojenská rada vo Viedni a jej odborníci, kým uhorské vládne orgány boli z celkového rozhodovania takmer úplne vynechané.⁴⁵ Napriek tomu, že osídlenie srbských hraničiarov sa malo začať už v polovici poslednej dekády 17. storočia, umožnené to bolo až po bitke pri Zente⁴⁶ v roku 1697.⁴⁷ Organizácia vojenskej hranice patrila do kompetencie Dvorskej vojenskej rady, kým otázky využitia území, získaných v oslobodzovacej vojne riešila Dvorská komora. Práve tá vyslala grófa Ferdinanda Karla Caraffu, ktorý nielen predostrel Viedni svoje hlásenie o miestnych vzniknutých problémoch, ale informoval Komoru aj o vnútornom usporiadaní niektorých obcí v Slavónii a južnom Uhorsku, o majetkových a cirkevných pomeroch v oblasti a detailne predstavil aj fungovanie komorských úradov v Slavónii.⁴⁸ Známý je ešte jeden plán, ktorý predostrel Dvorskej vojenskej rade vojenský veliteľ Slavónie Guido Starhemberg 29. augusta 1699. Podľa jeho plánov malo byť pre hraničiarov vyčlenené územie široké jednu hodinu pešej chôdze na sever od riek, ktoré mali tvoriť hraničnú čiaru medzi dvoma ríšami. Navrhoval aj vytvorenie hraničiarskych plukov, počty posádok hradov, ďalej sa venoval právomociam veliteľov oblastí, ale aj odmeňovaniu hraničiarov.⁴⁹

Rozhodujúcim faktorom pri organizovaní hraničiarskych obvodov bolo podpísanie Karlovického mieru 26. januára 1699. Podpísaním mierovej zmluvy sa

⁴⁴ Pre monarchiu bolo životne dôležitou otázkou, aby sa jej podarilo zabezpečiť vojenskú službu početného srbského obyvateľstva. OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 107.

⁴⁵ Tamže.

⁴⁶ V bitke pri Zente, ktorá sa odohrala 11. septembra 1697, ťužtedril Eugen Savojský osmanskej armáde definitívnu porážku. K bitke pozri: SZITA, L. – SEEWANN, G. *A legnagyobb győzelem : dokumentumok az 1697. évi török elleni hadjárat és a zentai csata történetéhez*. Pécs : Gálos Nyomdász, 1997. 368 s.; TÓTH, A. *Zentai csata – történelmi tükörkép*. Multimediális elektronikus kiadvány. [online]. Újvidék : Árgus, 2015. 99 s. [cit. 25. 08. 2017]. Dostupné na internete: http://www.vmpe.org.rs/Archivum/zentai_csata/PDF%20-%20Zentai%20csata%20-%20Tortelenmi%20tukorkep%20-%20Toth%20Alisa.pdf

⁴⁷ KOROKNAI, Á. *Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és tiszai határörvidéken a XVIII. század elején*. s. 41.

⁴⁸ Dokument bližšie analyzuje OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 108 – 109.

⁴⁹ Plán Starhemberga detailne predstavuje IVÁNYI, I. *A Tiszai Határörvidék 1686 – 1750*. s. 19 – 23.

definitívne rozhodlo o tom, že návrat Srbov do ich vlasti je na istú dobu nemožný. Okrem toho boli vytýčené presné hranice medzi Osmanskou a habsburskou ríšou⁵⁰ a bolo zrejmé, že rakúske vojenské velenie plánuje obranu hraníc zveriť srbským hraničiarom a majú byť zostavené srbsko-nemecké pluky.⁵¹

Skoordinovaná práca centrálnych vládnych orgánov sa začala od roku 1700, keď boli určené komisie, ktorých úlohou bolo na príslušných úsekoch hranice zostaviť hraničiarske obvody.⁵² Známe sú inštrukcie, ktoré dostal Franz Sigmund von Lamberg, pracujúci v komisii pre oblasť riek Tisa a Maroš. Jeho najdôležitejšou úlohou bolo tzv. *Separierung*, teda oddelenie pohraničných vojakov a roľníkov,⁵³ ďalej ako vojak musel určiť kapitánov na čelo pohraničných oddielov, príslušníkov uhorských husárskych plukov musel prideliť k existujúcim uhorským posádkam väčších hradov. Určilo sa, že veliaci dôstojníci a poddôstojníci mali dostať finančnú odmenu, vojaci zas pozemky, ktoré zdedil ich nástupca vo funkcii, zároveň boli všetci vojaci podriadení vojenskej správe a oslobodení spod poddanských povinností. V neposlednom rade bolo dôležitou úlohou aj to, aby boli usadení všetci roľníci a aby bolo zabránené kočovnému a túlavému spôsobu života.⁵⁴

Pri organizovaní vojenskej hranice sa prejavila rozdielnosť názorov medzi delegátmi viedenského dvora a uhorskej kancelárie v otázke spravovania jednotlivých hraničiarskych obvodov. Keďže hraničiari boli priamo podriadení

⁵⁰ K tomu bližšie pozri: F. MOLNÁR, M. *Az Oszmán és a Habsburg Birodalom közötti határ kijelölése karlócai békét követően (1699 – 1701)*. s. 149 – 175.

⁵¹ KOROKNAI, Á. *Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és tiszai határörvidéken a XVIII. század elején*. s. 41.

⁵² Členmi komisií sa stali zástupcovia Dvorskej vojenskej rady, Dvorskej komory a Uhorskej kráľovskej dvorskej kancelárie. Do oblasti riek Tisa a Maroš boli vyslaní: za Vojenskú radu Franz Sigmund von Lamberg, Leopold Schlick a Georg Wilhelm Löffelholz, za Dvorskú komoru Ludwig Albert von Thavonat a za Uhorskú dvorskú kanceláriu Augustín Benkovics, Alexander Károlyi a František Barkóczy. Druhá komisia, riešiaci problematiku na území Slavónie mala nasledovné zloženie: za Vojenskú radu Guido Starhemberg, Dietrich Heinrich Nehem, Dietrich Schlichting a Johann Ferdinand Kyba, za Dvorskú komoru Otto Christoph Volkra a za kanceláriu František Nádasdy a Štefan Kaszo. OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 108.; WESSELY, K. *Neuordnung der ungarischen Grenzen nach dem grossen Türkenkrieg*. s. 57.

⁵³ Hraničiari si mohli uplatniť privilégia a boli vyňatí spod stoličnej právomoci, kým roľníci, ktorí sa dostali pod stoličnú, alebo komorskú právomoc a museli odvádzať poddanské povinnosti. IVÁNYI, I. *A Tiszai Határörvidék 1686 – 1750*. s. 23 – 26; KOROKNAI, Á. *Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és tiszai határörvidéken a XVIII. század elején*. s. 42; VANIČEK, F. *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Original-quellen und Quellenwerken geschöpft. I*. Wien : Hofdruck, 1875. s. 131.

⁵⁴ Inštrukcie pre Lamberga uvádza: OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 109 – 110; WESSELY, K. *Neuordnung der ungarischen Grenzen nach dem grossen Türkenkrieg*. s. 56 – 61.

Dvorskej vojenskej rade, príslušné stolice prišli o dane z územia jednotlivých obvodov, čo malo za následok zvýšenie daňového zataženia ďalšieho nevojenského obyvateľstva na území daných stolíc. Pri rokovaníach, ktoré prebiehali v rokoch 1700 až 1703 so striedavou intenzitou, boli návrhy uhorských delegátov a nároky stolíc postupne utláčané do úzadia.⁵⁵ Počas týchto rokovaní nastali vo viacerých menších otázkach zmeny, avšak základné princípy a ciele zostali nezmenené.⁵⁶

Do roku 1703, keď vypuklo povstanie Františka II. Rákócziho, sa centrami nových hraničiarskych obvodov stalo päť centrálnych pevností: Brod, Osijek, Petrovaradín, Segedín a Arad. Veliteľmi týchto opevnení boli (podľa uvedeného poradia) Johann Ferdinand Kyba, Guido Starhemberg, Dietrich Nehem, Leopold Schlick a Georg Wilhelm Löffelholz, ktorí velili nielen stálej hradnej posádke, ale aj celému okoliu v rámci daného hraničiarskeho obvodu. Hraničiari boli zadelení do plukov a boli určené rámcové počty vojakov. Ako príklad je možné uviesť údaje, pochádzajúce z potiského a marošského hraničiarskeho obvodu. Centrom potiského hraničiarskeho obvodu⁵⁷ bol Segedín, kde mal sídlieť 1 hlavný kapitán a 5 kapitánov, okrem nich ešte jeden nemecký veliteľ v hrade Žabalj.⁵⁸ Jazdeckto sa malo skladať z 16 poručíkov, 16 vlajkonosičov, 16 strážmajstrov, 32 poddôstojníkov a 725 vojakov, kým pešie oddiely mali tvoriť 12 poručíkov, 11 vlajkonosičov, 13 strážmajstrov, 44 poddôstojníkov a 1000 vojakov. Početný stav tohto hraničiarskeho obvodu predstavoval teda 1 892 osôb. Marošský hraničiarsky obvod mal centrum v hrade Arad,⁵⁹ kde sídlil 1 kapitán. V tomto obvode malo byť k dispozícii okrem dôstojníkov 1 150 hajdúchov a 640 husárov, teda celkom 1 965 vojakov. Celkovo malo byť v týchto hraničiarskych obvodoch približne 3 850 vojakov. Ročná starostlivosť o nich dosiahla hodnotu 60 714 zlatých a bolo pre nich určených vyše 25 000 holieb obilia.⁶⁰

⁵⁵ OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 110.

⁵⁶ Priebeh rokovaní, vzniknuté problémy a návrhy riešení detailne analyzuje IVÁNYI, I. *A Tiszai Határörvidék 1686 – 1750*. s. 27 – 63.

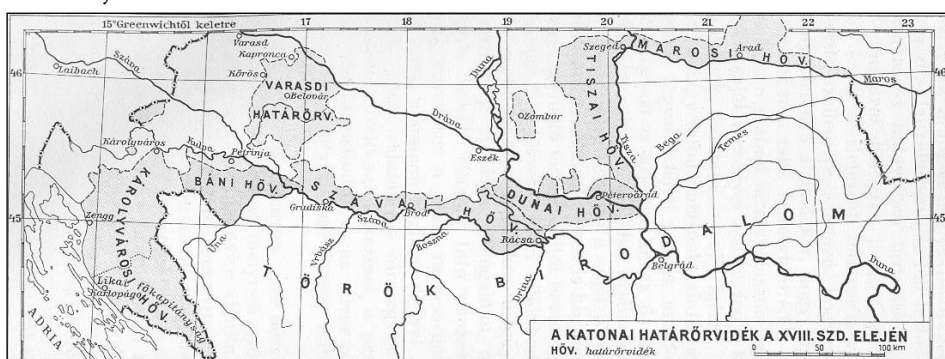
⁵⁷ Sem patrili hrady Segedín, Martonoš, Kaniža, Zenta, Petrovoselo, Bečež, Čurug, Žabalj, Zombor a Subotica.

⁵⁸ Dnes Vojvodina, Srbsko.

⁵⁹ Sem patrili hrady (názvy uvedené v historickej maďarskej podobe): Zelistia, Tótváradja, Soly mos, Paulis, Monderlak, Glogovac, Arad, Pécska, Szemlak, Sajtin, Nagylak, Csanád, Szarvas, Gyula, Jenő a Halmágy.

⁶⁰ V uvedených počtoch nebolo zahrnuté srbské roľnícke obyvateľstvo, ani stála nemecká a uhorská posádka hradov. Uvedené údaje publikovali: IVÁNYI, I. *A Tiszai Határörvidék 1686 – 1750*. s. 63 – 66.; OROSS, A. *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. s. 111.

Na začiatku 18. storočia pozostávala Vojenská hranica na uhorsko-osmanskej hranici z nasledovných jednotiek: jeho najzápadnejšou súčasťou bol karlovacký hraničiarsky obvod na území dnešného Chorvátska, ktoré sa nachádzalo na území medzi pobrežím Jadranského mora a riekami Una na východe a Kulpa na severe. K nemu sa z východnej strany pripájal bánsky hraničiarsky obvod, od ktorého severne sa nachádzal varaždínsky hraničiarsky obvod. Z východnej strany sa k bánskemu obvodu sa pripájal sávsky hraničiarsky obvod pri rieke Sáva, ku ktorému sa ďalej východne pripájal dunajský hraničiarsky obvod. Na pravom brehu rieky Tisa od Segedínu takmer po sútok Dunaja a Tisy sa rozprestieral potiský hraničiarsky obvod, ku ktorému sa pripájal marošský hraničiarsky obvod, ktorého južnou hranicou bola rieka Maroš.⁶¹

Obr. č. 1 – Vojenská hranica na začiatku 18. storočia⁶²

Zmeny obranného systému krajiny v 18. storočí

Organizácia Vojenskej hranice a jednotlivých hraničiarskych obvodov ešte nebola celkom dokončená, keď v roku 1703 vypuklo povstanie Františka II. Rákócziho. Srbskí hraničiari, ktorí boli takmer jedinou mobilizovateľnou vojenskou silou v Uhorsku,⁶³ vystúpili proti kurucom⁶⁴ a zostali lojálni voči Viedni až do potlačenia povstania, hlavne potom, ako im 15. septembra 1706 potvrdil

⁶¹ Pozri Obr. č. 1

⁶² Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Digitális Képtár, DKA-020648, dostupné na internete: <http://keptar.oszk.hu/020600/020648>.

⁶³ Veľká časť cisárskej armády sa v tom období nachádzala na bojiskách vo vojne o španielske dedičstvo.

⁶⁴ Už v júli 1703 spustošili hraničiari niekoľko obcí v Biharskej stolici, na čo Rákóczi odpovedal protiútokom a pobitím hraničiárov v obci Váradolaszi. BENDA, K. Magyar-rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején. s. 144.

cisár Jozef I. všetky ich dovtedajšie privilégia.⁶⁵ Po podpísaní Satmárskeho mieru sa srbské jednotky vrátili späť do pohraničia.

Ďalšie zmeny v rámci Vojenskej hranice nastali v roku 1718 po podpísaní Požarevackého mieru. Po oslobodení Temešváru a širokého okolia sa hraničiarске obvody pri riekach Tisa a Maroš ocitli hlbšie vo vnútrozemí, tým pádom stratili svoju funkciu v pohraničí. Oslobodené teritórium prešlo pod priamu vojenskú správu a na jeho území bol vytvorený Temešský Banát.⁶⁶ Požarevacký mier zároveň priniesol dlho očakávané obdobie mieru na necelé dve desaťročia.

Po dokončení osídlenia Srbov v pohraničných oblastiach na juhu Uhorska dochádzalo postupne k likvidácii ich rozsiahlych výsad, keď sa postupne zaviedlo ich zdanenie a bola ohrozená aj ich náboženská sloboda, keď ich chceli rôznymi spôsobmi priviesť k rímskokatolíckej cirkvi.⁶⁷ Nespokojnosť srbských hraničiarov sa v 30. rokoch 18. storočia vystupňovala do takej miery, že sa hraničiari z obvodu pri rieke Maroš pridali k organizovanému povstaniu, na čelo ktorého sa postavil kapitán Pero Szegedinac.⁶⁸ Povstanie vypuklo v lete 1735. Zle vyzbrojení povstalci začali obliehať pevnosť Gyula v nádeji, že srbskí spojenci čoskoro prídu. Medzitým však boli plány povstalcov vyzradené, Pera Szegedinaca uväznili a povstalcov porazila posádka pevnosti Arad spoločne s hraničiarimi.⁶⁹

V 40. rokoch 18. storočia nastali v rámci Vojenskej hranice ďalšie zmeny. Po sťažnostiach uhorských stolíc sa Mária Terézia v októbri 1741 rozhodla, že keď nastane pokojnejšie obdobie, prinavrátí Uhorsku niektoré časti hraničiarских obvodov v Slavónii, v Sriemsku a pri riekach Tisa a Maroš.⁷⁰ Toto rozhodnutie vyvolalo znepokojenie v radoch hraničiarov, čo sa panovníčka snažila upokojiť opätovným potvrdením ich výsad.⁷¹ Na jeseň 1745 však už boli zrealizované niektoré zmeny v jednotlivých hraničiarских obvodoch, keď petrovaradínske a segedínske veliteľstvo odovzdalo Komore a príslušným stoliciam vojenské usadlosti Zombor, Bačka Palanka, Bački Brestovac a Subotica výmenou za obce

⁶⁵ PAPP, K. – BARTA, J. ifj. A Rákóczi-szabadságharc és a hazai nemzetiségek. s. 293.

⁶⁶ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. s. 406 – 407.

⁶⁷ LIPTAI, E. (főszerk.) *Magyarország hadtörténete két kötetben. 1. kötet: A honfoglalástól a kiegyezésig*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. s. 412.

⁶⁸ K jeho životu bližšie pozri: SERES, I. Adatok Szegedinác Péro életéhez. In *Az értelem bátorsága : Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Hausner Gábor (szerk.). Budapest : Argumentum, 2005. s. 629 – 643.

⁶⁹ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. s. 411.

⁷⁰ Rozhodnutie snemu nadobudlo oficiálnu podobu v 18. zákonnom článku z roku 1741. K tomu bližšie pozri: 1741. évi XVIII. törvénycikk: Erdélyről, valamint a Magyarországhoz tartozó megyék, kerületek és vidékek visszacsatolásáról és bekebelezéséről. [online]. [cit. 27. 8. 2017]. Dostupné na internete: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4728>

⁷¹ ÉRDUJHELYI, M. *Ujvidék története*. s. 113.

Mošorin, Lok, Gardinovci, Kovil, Turija, väčšinu obce Gospodinci a časť Temerinu, ktoré sa stali súčasťou upravených hraničiarskych obvodov.⁷² V roku 1748 získala Báčska stolica aj zemepanské mesto Petrovaradínsky Šanac, ktoré bolo povýšené na slobodné kráľovské mesto a premenované na Novi Sad.⁷³ Srbskí hraničiari, ktorí bývali v týchto častiach a obciach hraničiarskeho obvodu si mohli vybrať, či vystúpia z vojenského stavu, alebo zotrávajú vo vojenskej službe.⁷⁴ V roku 1746 sa začal aj proces zrušenia potisko-marošského hraničiarskeho obvodu, ktorý bol definitívne zrušený nariadením panovníčky Márie Terézie z 15. augusta 1750.⁷⁵ Aj na území Temešského Banátu došlo k zmenám. V roku 1751 bolo jeho územie rozdelené na dve časti. Väčšia, severná časť spolu s mestom Temešvár bola podriadená Komore, kým južná časť, hraničiaca s Osmanskou ríšou zostala pod vojenskou správou a bol tu zriadený banátsky hraničiarsky obvod.⁷⁶

V polovici 18. storočia sa Dvorská vojenská rada rozhodla zriadiť na dolnom toku Dunaja stále čajkárske kompánie,⁷⁷ ktoré mali zabezpečovať kontrolu najdôležitejších riečnych úsekov v pohraničí. Už v roku 1747 bola zriadená skúšobná jednotka pri Kupinove, ktorá svoje úlohy úspešne splnila, preto sa zrodil návrh, že čajkári z okolia Komárna,⁷⁸ Ostrihomu a Rábu, ktorí chcú zotrvať vo vojenskej službe, majú byť presídlení do oblasti sútoku Dunaja a Tisy, kde má byť vytvorený čajkársky obvod, pripojený k dunajskému hraničiarskemu obvodu a podriadený vojenskej správe. Pre čajkárov bolo zabezpečených spočiatku šesť

⁷² IVÁNYI, I. A *Tiszai Határőrvidék 1686 – 1750*. s. 108.

⁷³ Po latinsky Neoplanta, po nemecky Neysatz, po maďarsky Újvidék. Bližšie pozri: BEKE, M. Pétervárad története a kezdetektől a XVIII. század végéig. In *Magyar Sion. Új Folyam*. 2013, roč. VII., č. 1., s. 86.; ÉRDUJHELYI, M. *Ujvidék története*. s. 117 – 142.

⁷⁴ Po zrušení jednotlivých častí Vojenskej hranice panovala v kruhu hraničiarov veľká nespokojnosť. Niektorí z nich sa presťahovali na územie nových hraničiarskych obvodov, iní sa odsťahovali až do Ruska, do mesta Jekaterinoslav a jeho okolia. CZIGÁNY, I. A török kori Arad és az azt követő időszak. In BENKŐ, E. et al. *Az aradi vár története*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1998. s. 66.

⁷⁵ IVÁNYI, I. A *Tiszai Határőrvidék 1686 – 1750*. s. 115.

⁷⁶ SZENTGYÖRGYVÁRI, T. A Magyar Királyság határvédelmi rendszerének kiépítése: 16. – 18. század. s. 182 – 183.

⁷⁷ Čajky (po maďarsky sajka) – boli novými zmodernizovanými vojnovými loďami, ktorí sa plavili po rieke Dunaj. Lode boli 24,2 m dlhé a necelé 2,4 m široké s ponorom 3 dm, disponovali štyrmi jednofuntovými delami. Na palube lodí sa nachádzalo 26 – 40 čajkárov, ktorí podľa potreby mohli veslovať, resp. bojovať. Posádky na tieto lode boli naverbované z potomkov niekdajších nasadistov, ktorí tak vytvorili cisársko-kráľovskú čajkársku flotilu. KECSKÉS, L. *Komárom az erődök városa*. s. 152 – 153.

⁷⁸ Komárno bolo do roku 1751 centrálnym stanovištom dunajskej čajkárskej flotily. MÁCZA, M. *Komárom szerepe a dunai hajózásban*. s. 115 – 116.

obcí, kde sa mohli usadiť, a to: Titel, Lok, Gardinovci, Mošorin, Vilovo a Žabalj,⁷⁹ neskôr sa čajkársky obvod rozšíril o ďalšie obce.⁸⁰ Čajkársky obvod existoval do roku 1873, kedy boli z jeho územia vytvorené dva okresy stolice Báč-Bodrog.⁸¹

K ďalším zmenám v obrannom systéme krajiny došlo v rokoch 1761 – 1764, keď počas sedemročnej vojny muselo habsburské vojenské velenie počítat' aj s prípadným osmanským útokom. V týchto rokoch boli zriadené rumunské hraničiarske pluky⁸² a sedmohradská *militia limitanea*, teda pohraničná stráž, ktorá mala byť zložená hlavne zo Sikulov.⁸³ Tá bola zrušená až v roku 1848.⁸⁴

Inštitúcia Vojskej hranice, zabezpečujúcej obranu južných hraníc Uhorska, teda napokon existovala ešte viac ako jedno storočie. Od roku 1871 začal cisár František Jozef I. prostredníctvom najvyšších nariadení vzťahujúcich sa na reguláciu hraničiarskych obvodov postupnú likvidáciu tejto inštitúcie s niekoľko storočnou tradíciou.⁸⁵

⁷⁹ SZENTKLÁRAY, J. *A Dunai hajóhadak története*. s. 266 – 267.

⁸⁰ V roku 1769 k čajkárskemu obvodu pripojili obce Čurug, Gospođinci, Starý a Nový Kovilj, Kač a na začiatku 19. storočia aj Nadalj a Đurđevo. IVÁNYI, I. *A Tiszai Határőrvidék 1686 – 1750*. s. 117 – 118.

⁸¹ APRÓ, E. *Bács-Bodrog vármegye közigazgatása és hivaltörténete a polgári korban : A vármegye tisztségviselői*. [online]. s. 1. [cit. 29. 8. 2017]. Dostupné na internete: <http://pestmlev.hu/data/files/166339000.pdf>.

⁸² SZENTGYÖRGYVÁRI, T. *A Magyar Királyság határvédelmi rendszerének kiépítése*: 16. – 18. század. s. 184.

⁸³ Bližšie pozri: ALBERT, E. *A halál völgye : A határőrség szervezése 1762 – 1764-ben*. Sepsiszentgyörgy : Albert Kiadó, 2004. 381 s.; SZÁDECZKY, L. *A székely határőrség szervezése és a mádэфalvi veszedelem*. In *Századok*. 1900, roč. 34, s. 197 – 220, 326 – 348.; SZÁDECZKY, L. *A székely határőrség szervezése 1762 – 64-ben. Okirattárral, 1761 – 1790*. Budapest : MTA, 1908. 879 s.

⁸⁴ EGYED, Á. *A székelyek eredetéről és megtelepedéséről*. [online]. s. 109. [cit. 29. 8. 2017]. Dostupné na internete: http://www.supportszeklerland.hu/docs/A_szekelyek eredeterol.pdf

⁸⁵ FARKAS, Á. *Adalékok egy rendszerváltást követő politikai gesztus megítéléséhez*. In *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.). Győr : Universitas-Győr, 2013. s. 148.

ŽIDIA¹ V KURIME V 2. POLOVICI 19. STOROČIA (PODĽA SČÍTANIA Z ROKU 1869)

Veronika DRÁBOVÁ

DRÁBOVÁ, Veronika. Jews (Jewish community) in Kurima in the second half of 19th century (according to census 1869). In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2017, vol. 17, no. 1, p. 52 – 60.

Submitted paper deals with the history of Jewish community in Kurima in the second half of 19th century. First modern Hungarian census in 1869 was used as primary archive source material. Paper analyzes life of local Jewish community with emphasis on their way of housing, internal family organization, economic conditions and state of education.

Key words: Jews, Kurima, Census 1869, 19th century.

Židia v Šariši do roku 1869

Židia sa v Šarišskej župe objavujú už v období stredoveku, čo dokazuje stredoveká listina z roku 1247, ktorá dokladá existenciu osady Židovský Potok. Do druhej svetovej vojny tvorila židovská komunita neodmysliteľnú súčasť župy a mala svoj podiel na jej formovaní a vývoji. Avšak výraznejšie zastúpenie na Šariši majú židia až od konca 18. storočia, keďže napr. ešte v roku 1726 tu žilo iba 74 židov.²

Počas 18. storočia sa počet židov v Uhorsku zvýšil viac ako desaťnásobne. Príčinou bolo prisťahovalectvo, ktoré bolo realizované z dvoch smerov, zo západu a východu. Po podpísaní satmárskeho mieru v roku 1711 sa začala nová etapa v dejinách krajiny a teda aj pre uhorských židov. V dôsledku obmedzujúcich nariadení Karola VI. (III.), napr. nariadenie, podľa ktorého sa z každej židovskej rodiny mohol oženiť iba jeden muž, sa začalo hromadné sťahovanie rakúskych, českých a moravských židov do Uhorska. Usádzali sa najmä v slobodných kráľovských a zemepanských mestách západného Zadunajska a Dolného Uhorska (Rus, Kismarton, Svätý Jur, Stupava a i.). V druhej polovici storočia začali do krajiny prichádzať poľskí židia, najmä po pripojení Haliče k monarchii. Usádzali sa prevažne

¹ Židov v tejto práci chápeme ako náboženskú skupinu, tak boli vnímaní aj v rámci sčítania z roku 1869, teda neboli chápaní ako etnikum či etnická skupina, preto ich ani my neuvádzame vo variante s veľkým začiatočným písmenom ako vlastné podstatné meno.

² SABOLOVÁ, J. – SABOL, D. Migrácia židovského obyvateľstva v 19. storočí na príklade regiónu Šariša (Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1869). In *Acta judaica slovacica*. 2012, č. 18, s. 46.

na dedinách a v malých mestečkách pohraničných stolíc (Bereg, Už, Zemplín, Šariš).³ Do Šariša prichádzali židia z troch smerov. Prvý prúd smeroval z južného Zemplína, z územia dnešného Maďarska, druhý prúd zo západu, z Moravy a tretí prúd z Poľska, najmä z Haliče. Spočiatku žili židia roztrúsene v okolitých obciach, najbližšie v Šarišských Lúkach, odkiaľ sa postupne sťahovali do Prešova. Obchodná cesta, ktorá smerovala z juhu, z Balkánu, resp. zo Sedmohradska do Budína, Košíc, Prešova, Krakova, prípadne ďalej na sever, im poskytovala obživu, kupovali a predávali rôzny druh tovaru.⁴ V roku 1770 žilo v stolici už 5 386 židov. Usídlili sa najmä v okolí miest, keďže sa chceli dostať na miestne trhy.⁵

Významné zmeny v živote židovského obyvateľstva priniesol panovník Jozef II., vydaním patentu *Systematica gentis Judaicae regulatio* (1782). Vďaka nemu mali židia podobne ako protestanti získať občiansku rovnoprávnosť a možnosť uplatniť sa vo všetkých povolaniach a iných oblastiach verejného života. Mohli sa slobodne sťahovať do dovtedy zakázaných oblastí, aj do slobodných kráľovských miest, s výnimkou kráľovských banských miest. Mohli tiež nosiť kresťanský odev, študovať na kresťanských školách a mohli vlastniť nehnuteľnosť.⁶ V roku 1840 uhorská vláda vydala tzv. Deákov zákon 29/1840, ktorým sa výrazne zlepšilo ich postavenie. Tento zákon spolu s patentom Jozefa II. predstavoval pre židov jednu z najdôležitejších právnych úprav vôbec. Takže nie je prekvapivé, že ich počet v jednotlivých častiach Uhorska stúpал. V roku 1850 sa nachádzalo na území Šarišskej stolice 11 535 židov, v roku 1857 to bolo už 12 197 a v roku 1869 až 13 374 židov, čo predstavovalo 8 % z celkového počtu obyvateľstva. V Prešove a Bardejove, slobodných kráľovských mestách, bol ich počet viac ako 1 000. V roku 1869 sa nevyskytujú židia iba v 14 z 385 sídel župy. V 40 šarišských obciach žilo viac ako 50 židov, v 14 bol ich počet nad 100. Od 100 do 200 židov mali Brezovica, Lemešany, Čirč, Široké, Malcov, Giraltovce a Raslavice, od 201 do 300 ich žilo v Lodomirovej a Veľkom Šariši. Od 301 do 500 mali Kurima, Pečovská Nová Ves a Hanušovce nad Topľou a nad 500 žilo v Zborove a Šarišských Lúkach. Len v týchto 14 sídlach žilo 4 458 židov, čo predstavuje 40 % z celkového počtu židov v Šariši. Najväčší počet židov v pomere k ostatnému obyvateľstvu bol v Šarišských Lúkach, z 838 obyvateľov bolo až 784 židov.⁷

³ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 469.

⁴ LANDA, D. *Storočnica. Život a práca židov v Šariši v posledných troch storočiach*. Prešov, 1997. s. 12.

⁵ KÓNYA, P. *Dejiny Židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov 1997, s. 53.

⁶ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 433.

⁷ SABOLOVÁ, J. – SABOL, D. Migrácia židovského obyvateľstva v 19. storočí na príklade regiónu Šariša (Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1869). In *Acta judaica slovacica*. 2012, č. 18, s. 46 – 47.

Židia si vytvárali svoje náboženské, kultúrne, ale i správne centrá vo forme náboženských obcí. Na čele všetkých náboženských obcí v Šariši bol najvyšší sudca, neskôr predseda. Správnym a kultúrnym centrom boli najprv Šarišské Lúky, neskôr Prešov.⁸ Prvé zasadanie židov celej stolice sa uskutočnilo v roku 1806. Na ňom sa celá stolica rozdelila na tri obvody a neskôr sa ich počet rozšíril na 6, boli to: Dolná Torysa, Horná Torysa, Makovica, Sekčovský, Široký a Toplianský okres.⁹ Prvým predsedom sa stal roku 1813 Mark Holländer¹⁰, ktorý bol v tom čase najvýznamnejší židovským občanom mesta Prešov. Na ďalšom rozvoji židovskej komunity na Šariši sa významne podieľal najmä jeho syn, Leo. Ten sa neangažoval len na úrovni stolice, ale snažil sa prispieť k zlepšeniu postavenia židovského obyvateľstva v celom Uhorsku. Bol jedným z tých, ktorí sa napríklad pridali k petícii z roku 1848 za zrovnoprávnenie židov v krajine.¹¹ Zmeny koncom roka 1868 zasiahli i židov na Šariši. Väčšina z žijúcich na vidieku sa pridala k ortodoxnému prúdu.

Židia v Kurime do r. 1869

Obec Kurima leží na území východného Slovenska, v Prešovskom kraji, v okrese Bardejov. Prvá písomná zmienka sa datuje do roku 1270, vtedy bola súčasťou majetku Abovcov. O vyše storočie neskôr, od roku 1352, bola majetkom Cudarovcov a začiatkom 15. storočia opäť zmenila majiteľa a patrila panstvu Makovica. Trhové právo získala už v 14. storočí a začala sa vyvíjať ako mestečko. Hlavným zdrojom obživy obyvateľov sa v 18. storočí stala remeselná výroba. V roku 1707 tu fungovala skláreň. Okrem remesiel sa venovali poľnohospodárstvu, chovu dobytka, hydiny a včelárstvu. Obyvatelia boli prevažne rímskokatolíckeho a gréckokatolíckeho vierovyznania. Zemepánmi boli Szirmayovci a Erdodyovci. Jarmoky sa tu konali od roku 1415 a židia sem ako kupci a trhovci prichádzali prevažne z Poľska, ale aj iných krajín. Najstaršie písomné zmienky o prítomnosti židov v Kurime pochádzajú zo 17. storočia. V listine sa spomínajú židovskí kupci a trhovci, ktorí

⁸ KÓNYA, P. *Dejiny Židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov 1997, s. 53.

⁹ Žudel, J. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 121.

¹⁰ Marek Holländer bol prvý žid, ktorý dostal najprv povolenie obchodovať v Prešove a neskôr sa tu natrvalo usadil. Narodil okolo roku 1760 v Tarnopoli v Haliči. O jeho detstve a mladosti sa veľa nevie, ale pomerne skoro sa začal venovať obchodu a zbohatol. Svoje bohatstvo ponúkol potom panovníckemu dvoru a získal veľmi dobré kontakty vo Viedni, dokonca v blízkosti panovníka. Bližšie pozri: KÓNYA, P. – LANDA, D. *Stručné dejiny prešovských židov*. Prešov : PVT a. s. Bratislava divízia Prešov, 1995. 120 s.

¹¹ AMIR, G. *Prešov, osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava 2004, s. 29 – 35.

prichádzali na jarmoky do Kurimy i ďalších obcí Šarišskej stolice. Nevieme však, či bol ich pobyt trvalý.¹²

Začiatkom 18. storočia sa tu prvé židovské rodiny usadili natrvalo. V súpise z roku 1728 je evidovaná rodina Wolfa Solomonoviča, nájomcu panského regálneho práva. V 30. rokoch 18. storočia pribudli ďalšie rodiny, išlo o prisťahovalcov z Poľska. Kvôli zhoršeným hospodárskym podmienkam po čase niektorí odišli do iných oblastí. V Kurime zostala iba šesťčlenná rodina Wolfa Solomonoviča a štvorčlenná rodina podomového obchodníka, prisťahovalca z Haliče, ktorého meno však v listine nie je uvedené. V roku 1738 zaplatili kurimskí židia dane vo výške 9 florénov, čo dokazuje ich zlé materiálne podmienky. V polovici 18. storočia prišli do Kurimy utečenci z Haliče. V listine daňovníkov Šarišskej stolice z roku 1769 je v Kurime evidovaných päť živelov rodín, ktorí zaplatili 17,50 floréna tolerančnej dane a rozličné poplatky vo výške 27 florénov. Rodiny Pinchasa Kurimského, Pinchasa Šenkára a Wolfa Solomonoviča sa živili prenájmom regálnych práv. Ďalší žid menom Charze sa živil ako krajčír. Bližšie informácie o piatom žitelovi rodiny v listine chýbajú. Počet židov v Kurime bol o niečo vyšší, ale pravdepodobne bez práva trvalého pobytu. Židia v Kurime patrili do stropkovskej náboženskej obce a do právomoci tamojšieho rabinátu. Presné informácie o vzniku samostatnej náboženskej obce sa nezachovali. Vieme však, že kurimskí židia už mali niektoré kultové objekty a spolok Chevra kadiša. Našiel sa tiež náhrobný kameň na starom cintoríne z roku 1770. K židovskej obci v Kurime patrili koncom 18. storočia židia z 11 okolitých dedín. Vlastnila tiež modlitebňu v súkromnom dome a mikve.

V roku 1807 žilo v Kurime asi 70 židov. Pre náboženskú obec pracoval šojchet, ktorý súčasne pôsobil ako učiteľ náboženstva a poskytoval rituálne služby aj židom z okolitých dedín. Komunita si zriadila novú modlitebňu a otvorila cheder.¹³

Začiatkom 19. storočia nastal prudký nárast počtu židov, išlo najmä o prisťahovalcov z Poľska. Už s predchádzajúcimi vysťahovaleckými vlnami do Uhorska prenikal jeden z prúdov ortodoxného judaizmu, chasidizmus. Ten našiel ohlas aj v Šariši, najmä v Hanušovciach a práve v Kurime, kde udržiavali miestni židia kontakty s poľskými chasidskými rabínmi a niektorí sa stali ich duchovnými vodcami.¹⁴

V roku 1810 bola postavená prvá synagóga, išlo o drevenú stavbu a bola postavená podľa vzoru poľských synagóg. Noví prisťahovalci, chasidi, si priniesli vlastné tradície. Židovská komunita mala svojpomocnú pokladnicu gmitut che-

¹² HVIŠČ, J. a kol. *Na rodnom grunte*. Kurima, 1995, s. 34 – 45.

¹³ BÜCHLER, J. R. *Encyklopédia židovských náboženských obcí A – K (prvá časť)*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2009, s. 227 – 228.

¹⁴ SABOLOVÁ, J. – SABOL, D. Migrácia židovského obyvateľstva v 19. storočí na príklade regiónu Šariša (Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1869). In *Acta judaica slovacae*. 2012, č. 18, s. 49.

sed, ktorú viedol syn Šalamúna Eliáš. Fungovali tu aj ďalšie dobročinné spolky. V polovici 19. storočia počet židov prudko stúpol, bolo ich vyše 300, tvorili tak viac ako štvrtinu z celkového počtu obyvateľov. Do jej rabinátu patrili židia asi z 30 okolitých obcí. Prvým kurimským rabínom bol pravdepodobne Abrahám Schönfeld, známy učenec, viedol aj školu Talmud Tóra. V tomto období patrila kurimská židovská obec medzi jednu z veľkých a stabilných židovských komunít Šarišskej župy. Za rabinátu Abraháma Schönfelda postupne prešli z chasidského k aškenázskemu spôsobu života podľa vzoru bratislavskej komunity. V roku 1866 sa rabín Schönfeld zúčastnil konferencie prísne ortodoxných rabínov v Michalovciach (Michalovská synoda) a bol jedným zo signatárov známeho Vyhlásenia proti reformám tradičných obradov, o ktoré sa usilovali liberálne orientovaní duchovní.¹⁵

Potom čo na prelome rokov 1868/1869 došlo k rozkolu medzi židmi v Uhorsku, sa kurimskí židia prihlásili k ortodoxnému smeru. Vďaka hospodárskej stabilite a vhodným podmienkam pre rozkvet židovskej obce ich počet v Kurime rástol. V 80. rokoch 19. storočia tu žilo historicky najviac židov, konkrétne išlo o 414 osôb,¹⁶ čo bolo viac ako 36 % z celkového počtu obyvateľov. Židia v Kurime tvorili skutočne veľmi aktívnu židovskú obec, čo bolo v tak malých lokalitách nezvyčajným javom. Rabínom bol Jakub Weiss, viedol aj školu Talmud Tóra. Kurima mala aj židovskú ľudovú školu, kde sa okrem náboženstva vyučovali aj svetské predmety v nemeckom jazyku. Jej riaditeľom bol Dávid (Bálint) Basch z Topoľčan. Bol dobre zorientovaný jednak v judaistike, ale tiež v svetských predmetoch. Komunita mala niekoľko dobročinných a vzdelávacích spolkov, napríklad Chevra kadiša či Spolok židovských žien. S majoritným obyvateľstvom žili vo vzájomnej tolerancii a komunikovali s nimi v šarišskom nárečí. Medzi sebou hovorili zväčša jazykom jidiš.¹⁷

Demografické a sociálne pomery židov v Kurime podľa sčítania obyvateľstva v roku 1869

Pri analýze židovského obyvateľstva v Kurime vychádzame z dochovaného archívneho materiálu, a tým je prvé moderné sčítanie obyvateľstva v Uhorsku z roku 1869. V tomto sčítaní bolo zahrnutých dokopy 385 sídel Šarišskej župy, s výnimkou kráľovských miest – Prešova, Bardejova a Sabinova, ktoré spadali pod právomoc Budapešti. Obce boli rozdelené do šiestich okresov, a to Dolná Torysa,

¹⁵ BÜCHLER, J. R. *Encyklopédia židovských náboženských obcí A – K (prvá časť)*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2009, s. 228.

¹⁶ *A Magyar Korona Országaiiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei*. Budapest : Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1882, s. 224.

¹⁷ BÜCHLER, J. R. *Encyklopédia židovských náboženských obcí A – K (prvá časť)*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2009, s. 228.

Horná Torysa, Široké, Topľa, Sekčov a Makovica. Tieto okresy sa ešte ďalej delili na obvody. Židia sa v Šariši nenachádzali len v 14 obciach, a to boli Seniakovce, Šváby, Milpoš, Brežany, Fričovce, Lažany, Lačnov, Rolova Huta, Podhorany, Radvaň, Jurské, Zavadka a Mikulášová. Najmenej židov žilo v okrese Široké, kde bolo taktiež aj naviac obcí, až šesť, v ktorých úplne absentovalo židovské obyvateľstvo.¹⁸

Tab. 1 Prehľad počtu židov v jednotlivých okresoch Šarišskej župy podľa sčítania obyv. 1869¹⁹

okres:	celkový počet obyvateľov:	z toho židov:
Dolná Torysa	30 265	2 022
Horná Torysa	32 999	2 233
Široké	23 160	1 234
Topľa	22 643	2 301
Sekčov	25 203	1 506
Makovica	21 869	1818

Samotné sčítacie hárky boli štvorstranové, vyplňali sa pre každý dom zvlášť. Na titulnej strane sa zapisovali informácie, ako príslušnosť obce do toho-ktorého okresu, popisné číslo domu, údaje o bývaní a účele, na aký sa dané obydlie využíva. Vnútorňa dvojstrana poskytovala informácie o jednotlivých obyvateľoch domu. Uvádzal sa počet rodín, ktoré tvoria domácnosť, konkrétne mená obyvateľov, v poradí hlava rodiny, manželka, deti, príbuzní a prípadní podnájomníci. Ďalej sa uvádzalo pohlavie, rok narodenia, vierovyznanie, rodinný stav, povolanie alebo zamestnanie, pracovné zaradenie, miesto narodenia, domovská príslušnosť, prítomnosť prípadne neprítomnosť v čase sčítania, schopnosť čítať, resp. schopnosť čítať aj písať. Posledná kolónka slúžila na zapisovanie doplňujúcich informácií, z ktorých sa vieme dozvedieť napr. o duševnom stave obyvateľov či absolvovaní pobytu v zahraničí. Zadná strana sčítacieho hárku obsahovala údaje o druhu a počte domácich zvierat.

V roku 1869 žilo v Kurime 1 259 obyvateľov, z toho bolo až 411 židov, čo predstavuje približne jednu tretinu z celkového počtu. Mierne prevažoval počet žien nad mužmi, žien bolo 638 a mužov 621. V rámci vierovyznanie boli obyvatelia prevažne rímskokatolíci (800), o polovicu menej bolo židov, ale žili tu aj gréckokatolíci (38) a evanjelici (10). V súpise máme dokopy 186 domov, z ktorých 68 obývali židia, buď sami, alebo ich zdieľali spolu s kresťanmi. Prevažná väčšina

¹⁸ Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. László Sebök, összeállította. [Budapest] : TLA Teleki László Intézet : KSH Népszámlálás : KSH Levéltár, 2005, s. 152 – 158.

¹⁹ Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. László Sebök, összeállította. [Budapest] : TLA Teleki László Intézet : KSH Népszámlálás : KSH Levéltár, 2005, s. 158.

domov slúžila na bývanie, no niektoré domy boli využívané aj na hospodárske účely, napr. štyri domy slúžili ako krčmy, z toho jeden bol zároveň aj hostincom, jeden dom slúžil ako obchod a v ďalšom dome bola židovská škola. Okrem toho mali aj vlastnú synagógu.²⁰

Rodina tvorila základ židovskej spoločnosti. Ona predstavovala inštitúciu, v rámci ktorej sa zachovávalo židovské náboženstvo. Na čele rodiny stál muž – otec. Bol nositeľom tradícií a zvykov a jeho najdôležitejšou úlohou bolo zachovávať židovskú vieru. Úlohou ženy – matky bolo starať sa o rodinu, pracovali len zriedka. Niekedy zvykli pomáhať manželovi, prípadne ak muž náhodou zomrel, tak po ňom preberali jeho živnosť. Manželstvo bolo uzatvárané medzi osobami židovského vierovyznania, svadba s nežidom znamenala okamžité vylúčenie z náboženskej obce. Pri uzatváraní manželstva mohol zohrať dôležitú úlohu tzv. šadchen (dohadzovač), ktorý bol profesionálnym sprostredkovateľom sobášov. Za svoje služby však dostal zaplatené, až keď k sobášu naozaj došlo. Židovské manželstvo bolo ukončené smrťou jedného z manželov alebo rozvodom, tzv. odštiepením. Ten povoľuje aj Tóra, ale zatiaľ čo muž sa mohol rozvieť v podstate bez problémov, žena nemohla len tak požiadať o rozvod. Rozvod bol chápaný tak, že muž – manžel sa vzdával toho, čo si predtým vzal. Súčasťou svadby bolo spísanie svadobnej zmluvy (ketuba), ktorá mala presne stanoviť finančné záväzky ženícha voči neveste.²¹ Medzi židmi v Kurime žila iba jedna rozvedená žena, a to spolu so svojím synom. V jednom dome žili najčastejšie 1 – 2 židovské rodiny, menej časté boli 3, v dvoch domoch žili 3 rodiny s jednou vdovou, v dvoch domoch žili 4 rodiny a v jednom prípade to boli 4 rodiny a jedna vdova, dokopy ich spolu žilo pod jednou strechou 22. V 24 domoch žili so židmi aj ľudia iného vierovyznania, najčastejšie išlo o rímskokatolíkov. Z už spomínaných 411 židov bolo 21 ovdovelých, z toho bolo 16 žien a 5 mužov. V židovskej rodine mali najčastejšie 1 – 3 deti, zriedkavejšie to bolo 4 – 5 detí a iba v dvoch rodinách mali 6 detí. Medzi najčastejšie židovské priezviská patrili: Stern, Rubin, Spira, Friedman, Neuman, Klein a Goldstein.²²

Ďalší zaujímavý údaj, ktorý sa zo súpisu dozvedáme, je miesto narodenia. Najviac židov žijúcich v roku 1869 v Šariši pochádzalo zo Zemplínskej stolice. Až 475 osôb využilo blízkosť hraníc so Šarišom a usadilo sa v jednotlivých dedinách. V každom z okresov Šariša žilo najmenej 19 židov pochádzajúcich zo Zemplína. Svoju úlohu tu zohrávala aj kultúrna a sociálna previazanosť regiónov, ktoré k sebe mali blízko aj v rámci presadzujúceho sa ortodoxného smerovania judaiz-

²⁰ ŠA Prešov, fond Šarišská župa – sčítanie obyvateľstva (1869), Kurima, sign. 1 – 186, inv. č. 373.

²¹ NOSEK, B. – DAMOHORSKÁ, P. *Židovské tradice a zvyky*. Praha : Karolinum, 2011, s. 113 – 125.

²² ŠA Prešov, fond Šarišská župa – sčítanie obyvateľstva (1869), Kurima, sign. 1 – 186, inv. č. 373.

mu. Práve vidiek, ako aj Bardejov a Sabinov boli centrami ortodoxného židovstva, rovnako tak i zemplínske mestečká. Vďaka zrušeniu zákazu usadzovania sa židov v slobodných kráľovských mestách v roku 1840, pre židov v Zemplínskej stolici, kde sa nachádzali iba zemepanské mestá, boli Prešov, Sabinov a Bardejov so svojimi trhmi atraktívnejšie.²³ Aj do Kurimy prichádzali židia najmä zo Zemplínskej župy, z miest ako Humenné či Medzilaborce, z okolitých obcí, napr. Kurimka, Šašová, Mestisko, Radoma, Kučín, Harhaj, Giraltovece a ďalšie. Taktiež prišli mnohí z Poľska, napr. z Tarnówa, a veľa ich prišlo tiež z Haliče.²⁴

Zo sčítania sa tiež dozvedáme, akej práci, resp. povolaniu sa venovali kurimskí židia. Medzi typické a židmi často vykonávané povolania patrilo spracovanie mäsa, taktiež krajčírstvo a remeslá, súvisiace s výrobou odevov. Tieto odvetvia museli podliehať náboženským predpisom (halache). Pravidlá sa týkali výberu surovín, prípravy jedál a používania kuchynských riadov. Jedno z dôležitých nariadení sa týkalo obmedzenia konzumácie istých druhov mäsa. Prísne zakázané bolo aj používanie krvi, keďže podľa judaizmu v nej sídlila ľudská duša. Zakazovalo sa tiež nosenie odevov, vyrobených z látok zo zmiešaných materiálov. Z tohto dôvodu sa židia začali zaoberať krajčírstvom, obuvníctvom a kožušníctvom.²⁵ Aj židia v Kurime mali medzi sebou krajčíra a obuvníka, taktiež osobu, ktorá sa venovala práci s mäsom. Mnohí sa venovali poľnohospodárstvu alebo obchodovníu. Buď išlo o drobných podomových obchodíkov, obchodníkov s plátom, obilím a múkou, alebo obchodníkov s vlnou. Už od stredoveku bolo o židoch známe, že sa venovali požičiavaniu peňazí. Kresťania sa tomuto venovať nemohli, keďže to bolo proti ich viere. Preto nie je prekvapivé, že v súpise obyvateľov Kurimy nachádzame v roku 1869 žida, ktorý žije z peňazí. Okrem požičiavania peňazí boli židia známi aj prevádzkovaním krčiem, aj v Kurime máme židov – krčmárov. Zaujímavým povolaním je knihár, dokladovaného máme tiež učiteľa. Ženy boli väčšinou v domácnosti, výnimkou boli niektoré mladé slobodné ženy, ktoré boli v službe, teda pracovali v majetnejších domácnostiach.²⁶

Na čele židovskej obce stál Roš hakahal, teda predseda. Druhou najvýznamnejšou osobou predstavenstva bol rabín, teda náboženský vodca, no v menších obciach mal na starosti i samosprávu. Vo väčších obciach boli okrem toho ešte juristi, prísediaci, pokladník, účtovník, úradníci či kantor. Funkciu rabína v roku

²³ SABOLOVÁ, J. – SABOL, D. Migrácia židovského obyvateľstva v 19. storočí na príklade regiónu Šariša (Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1869). In *Acta judaica slovacae*. 2012, č. 18, s. 49.

²⁴ ŠA Prešov, fond Šarišská župa – sčítanie obyvateľstva (1869), Kurima, sign. 1 – 186, inv. č. 373.

²⁵ BOTÍK, J. Etnická história Slovenska, K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava : Lúč, 2007, s. 107.

²⁶ ŠA Prešov, fond Šarišská župa – sčítanie obyvateľstva (1869), Kurima, sign. 1 – 186, inv. č. 373.

1869 v Kurime zastával Abrahám Schönfeld,²⁷ ktorý podľa sčítania patrili medzi 11 rabínov židovských obcí na Šariši v tomto období.

Veľký význam v živote židov malo aj vzdelanie. Dôraz sa kládol na poznanie Tóry a základov židovského náboženstva. Židovskí chlapci navštevovali elementárnu školu, kde sa učili hebrejskú abecedu a základy judaizmu, dievčatá však boli zo vzdelávania vylúčené. V Kurime fungovala židovská škola. Čo sa týka gramotnosti, iba čítať vedelo 65 židov a čítať aj písať vedelo 120, čo znamená, že z celkovej počtu 411 židov bolo gramotných 29 % a 15 % vedelo aspoň čítať.²⁸

Ako sme už spomínali, počet židov v Kurime bol v roku 1869 pomerne vysoký. V nasledujúcom sčítaní (1881) ich počet stúpol na 414, hoci celkový počet obyvateľov klesol. V sčítaniach z rokov 1900 a 1910 aj napriek pretrvávajúcemu stavu znižovania celkového počtu obyvateľov v Kurime tvorili naďalej približne jednu tretinu celkového počtu obyvateľov.

Tab. 2 Prehľad počtu židov v Kurime v jednotlivých sčítaniach oby.²⁹

rok	celkový počet obyv.	židia
1869	1 259	411
1881	1 146	414
1900	1 015	303
1910	983	237

Židia tvorili v roku 1869 približne jednu tretinu obyvateľstva v Kurime, takže ich podiel na hospodárskom, resp. celkovom formovaní obce ako takej bol výrazný. Venovali sa remeslu, obchodu alebo poľnohospodárstvu. Až 45 % z nich vedelo aspoň čítať, mali svoju školu, rabína a synagógu. Možeme konštatovať, že židia v Kurime tvorili v tomto, ale aj v nasledujúcich rokoch pomerne veľkú a stabilnú židovskú obec v priestore Šariša.

²⁷ ŠA Prešov, fond Šarišská župa – sčítanie obyvateľstva (1869), Kurima, sign. 1 – 186, inv. č. 373.

²⁸ ŠA Prešov, fond Šarišská župa – sčítanie obyvateľstva (1869), Kurima, sign. 1 – 186, inv. č. 373.

²⁹ Údaje v tabuľke sú prebrané zo súhrnov, vydaných po jednotlivých sčítaniach, bližšie pozri: *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*. László Sebök, összeállította. [Budapest] : TLA Teleki László Intézet : KSH Népszámlálás : KSH Levéltár, 2005, s. 155; *A Magyar Korona Országáiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei*. Budapest : Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1882, s. 224; *A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálás első rész*. Budapest : Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1902, s. 246; *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálás első rész*. Budapest : Az Athenaeum Irodalmi És Nyomdai R.-Társulat nyomása, 1912, s. 240.

ZÁSTAVA, SLOVENSKÁ ZÁSTAVA (1927)¹

Ján DŽUJKO

DŽUJKO, Ján. *The Flag Weekly, The Slovak Flag Weekly (1927)*. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2017, vol. 17, no. 1, p. 61 – 70.

As for the system and division of print in the interwar period in Czechoslovakia as well as the region of Šariš two great groups of periodicals were formed. Firstly, the most influential print was the one of particular political parties. Secondly, it was special interest print. Although political parties did not publish their fundamental print organs, in the town of Prešov several political journals and magazines were published. In the late 1920s *The Republican Party of Agricultural and Farming People* published a weekly - *Zástava* (The Flag), since June 1927 it was *Slovenská zástava* (The Slovak Flag). Comprising 12-26 pages, it was printed weekly in a printing office called Pallas and written in the Šariš dialect, later in Slovak language. The newspapers executive editors were Alois Hyacint Ďurica, František Kuchár, P. Topolský and Belo Klein Tesnoskalský. The publisher was Jozef Gerda, the owner was František Kuchár and for a short period of time Alois Hyacint Ďurica, too. The newspapers cost 60 halers, later 50, and annual subscription was 30 Czech Korunas. The editorial board tried to address the readers in America and asked them for both the support to the periodical and contributions to the newspapers which were aimed to be published in the weekly. The objects of *The Flag* weekly were the moral education of people and affect the readers in the cultural and agricultural area. The existence of the *Slovak Flag* was short, the last time it was published was October 2nd 1927 and subsequently it ceased to publish.

Key words: The Flag. The Slovak Flag. Prešov. Šaris. The Republican Party of Agricultural and Farming People. Farmers.

Podobne ako v Československu, aj v Šariši sa z hľadiska systému a rozdelenia tlače v medzivojnovom období sformovali dve veľké skupiny periodík – tlač jednotlivých politických strán a záujmová tlač. Aj keď politické strany nevydávali svoje ústredné tlačové orgány práve v Šariši, v Prešove vychádzalo niekoľko politických titulov novín a časopisov. Svojich reprezentantov v meste mala i najsilnejšia politická strana v medzivojnovom Československu, Republikánska strana zemeľského a maloroľníckeho ľudu. V druhej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia sa tu pokúsila vydávať týždenník *Zástava* (1927), od júna 1927 premenovaný na *Slovenskú zástavu*.

Zástava začala vychádzať v Prešove 30. januára 1927 s podtitulom *Ľudový-chovný časopis s obrázkami pre východoslovenský ľud*. Tlačila sa týždenne na 12 – 26 stranách v Kníhtlačiarňi Pallas. Písaná bola v šarišskom nárečí, neskôr po slo-

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie.

vensky. Zodpovednými redaktormi novín sa postupne stali Alois Hyacint Ďurica, František Kuchár, P. Topolský a Belo Klein Tesnoskalský. Vydavateľom novín bol Jozef Gerda a ich majiteľom František Kuchár a krátku dobu aj Alois Hyacint Ďurica, od ktorého sa však redakcia napokon dištancovala a hodlala naňho podať trestné oznámenie.² Redakcia a administrácia periodika bola v Prešove na Masarykovej ulici, neskôr na Svätoplukovej ulici a nakoniec na Hornej okružnej ceste. Zo začiatku vychádzala v náklade 3 000 exemplárov, avšak počet abonentov bol nízky, len 384.³ Cena novín bola 60 neskôr 50 halierov, predplatné na rok 30 Kč. Redakcia sa snažila osloviť aj čitateľov v Amerike a prosila ich nielen o podporu pre periodikum, ale aj o príspevky, ktoré hodlala publikovať na stránkach týždenníka.⁴ Cieľom Zástavy malo byť mravne vychovávať ľud a pôsobiť na čitateľov aj v oblasti kultúry a hospodárstva.⁵ Ponúkala aj poradenstvo v rozličných oblastiach, dokonca aj možnosť sprostredkovať zamestnanie, ako aj priestor na inzerciu v týždenníku.⁶ Oslovila aj farárov učiteľov a notárov, aby širšej verejnosti odporúčali toto periodikum, alebo aby si ho sami predplatili a spoločne pracovali pre dobro východoslovenského ľudu.⁷ O príspevky žiadali aj čitateľov. Ak poslali redakcii východoslovenské pesničky, poviedky, ľudové rozprávky, povesti či príslavia mohli byť odmenení knihou alebo aj finančnou odmenou.⁸

Postupne sa v novinách sformovalo mnoho rozličných rubriek: *Americký chýrnik*, *Braca sblížme še*, *Domáci lekár*, *Dotazy a odpovedze*, *Drobné histórkny*, *Hasičstvo*, *Historia národa českoslov.*, *Chýrnik*, *Invalidná hliadka*, *Listáreň našej „Zástavy“*, *Naša sedliacka mládež*, *Naša šariština*, *Nauč še dobre gazdovac*, *Náš roľnícky dorast*, *Národohospodár*, *Nedzelnejši pokerm duši*, *Právna a daňová poradňa*, *Pre malých*, *Radca vo vojne poškozzených*, *Súdna sieň*, *Šarišské pisničky*, *Žart a pravda*.

Už v prvom čísle vysvetlil košický župan Juraj Slávik, že názov novín a jazyk, v akom sú písané, v žiadnom prípade nenaznačuje to, žeby sa noviny stali pokračovateľom smutne preslávenej Našej zastavy, vychádzajúcej v rokoch 1907 – 1918 v Prešove, ktorú podporovali maďarské vládnuce kruhy s cieľom šíriť prouhorské vlastenecké myšlienky medzi východoslovenským ľudom.⁹ Naopak zámerom

² KUCHÁR, František: Cteným čitateľom „Zástavy“... In *Zástava*, roč. I, 8. 5. 1927, č. 15, s. 1.

³ Štátny archív v Košiciach. Fond: Košická župa 1923 – 1928, krab. č. 184, Obvinenie prešovského redaktora týždenníka *Zástava*.

⁴ Bracia v Amerike! In *Zástava*, roč. 1, 30. 1. 1927, č. 1, s. 11.

⁵ REDAKCIA.: In *Zástava*, roč. 1, 30. 1. 1927, č. 1, s. 11.

⁶ Do pozornosti p. p. čitateľom *Zástavy*. In *Zástava*, roč. 1, 30. 1. 1927, č. 1, s. 12.

⁷ P. T. pánom farárom, učiteľom a notárom! In *Zástava*, roč. I, 20. 2. 1927, č. 4, s. 2.

⁸ Listáreň našej „Zástavy“. In *Zástava*, roč. I, 13. 3. 1927, č. 7, s. 14; Listáreň našej „Zástavy“. In *Zástava*, roč. I, 27. 3. 1927, č. 9, s. 14.

⁹ SLÁVIK, Juraj: Dobré slovo. In *Zástava*, roč. I, 30. 1. 1927, č. 1, s. 2 – 3.

novín bolo podľa redakcie presadzovať „... silnú slaviansku výchovu na podklade kresťansko-morálnom.“¹⁰ Napriek týmto vysvetleniam, však nielen medzi prešovskou verejnosťou, ale aj v tlači, prevládali názory, že periodikum je pokračovateľom predprevratovej Našej Zastavy. Rozsiahlejším príspevkom reagoval z východoslovenských periodík Východný Slovák. Nový týždenník vnímal ako zbytočné pripomínanie si a podporovanie myšlienok separatizmu, poukazovanie na nejednotnosť slovenského národa.¹¹ Redakcia Zástavy rázne reagovala na útoky Východného Slováka: „Dvorcsákizmus? Separatizmus? Ha-ha-ha! Všetko možné... Iba toto nie! I slepý vidí, že pracujeme proti veciam odnárodňujúcim!“¹² Samotným vydávaním periodika sa tak začalo zaoberať aj Policajné komisárstvo v Prešove. Podľa jeho zistenia jadrom celého nedorozumenia bol Aloisom Hyacintom Ďuricom zle zvolený názov periodika, ktorý nielen v prešovskej verejnosti pripomínal promaďarskú Našu zastavu vydávanú do roku 1918. Uvedenú skutočnosť sa snažili využiť ostatné politické strany a ich periodiká usilujúce sa o zastavenie vydávania tohto časopisu spájaného s Republikánskou stranou zemedelského a maloroľníckeho ľudu.¹³ Okresného náčelníka v Prešove oslovil listom za Maticu slovenskú dokonca aj Štefan Krčméry, ktorý požadoval vysvetlenie, prečo v Prešove vychádza časopis v šarišskom dialekte a nie v spisovnej slovenčine.¹⁴ Zástava však nebola vnímaná ako periodikum píšuce protištátne, čo napokon vyplýva aj z obsahu jej čísel. 22. júna 1927 si zmenila názov na Slovenská zástava a začala vychádzať s podtitulom *Ludovýchovní, osvetový a hospodársky časopis*. Nový zodpovedný redaktor Belo Klein Tesnoskalský uviedol, že jeho cieľom bude prostredníctvom časopisu „...pestovať a šíriť národného ducha, osvetu a národohospodárske vedomosti medzi východoslovenským ľudom.“¹⁵ Čitateľov ubezpečil, že periodikum nebude propagovať idey žiadnej politickej strany, pretože politické straníctvo bránilo konsolidácii pomerov v republike.

Zástava sa snažila osloviť predovšetkým východoslovenských roľníkov. „*Bracia roľníci! Čítajte, rozširujte, predplacajte náš jediný časopis „Zástavu“, ktorá je*

¹⁰ P. T. pánom farárom, učiteľom a notárom! In *Zástava*, roč. I, 20. 2. 1927, č. 3, s. 3.

¹¹ Separatizmus na východnom Slovensku od Dvorcsáka po Kurtyáka. In *Východný Slovák*, roč. VI, č. 8, s. 1 – 2.

¹² REDAKCIA: P. T. Redakcia „Východného Slováka“ Prešov. In *Zástava*, roč. I, 20. 2. 1927, č. 5, s. 14.

¹³ Štátny archív v Košiciach. Fond: Košická župa 1923 – 1928, krab. č. 184, Obvinenie prešovského redaktora týždenníka Zástava.

¹⁴ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov. Okresný úrad v Prešove 1923 – 1945. krab. č. 35, Časopis „Zástava“.

¹⁵ BELO KLEIN-TESNOSKALSKÝ: Ct. verejnosti Slov. Východu. In *Slovenská zástava*, roč. I, 26. 6. 1927, č. 22, s. 3.

v našej reči.¹⁶ Tých považovala za základnú zložku spoločnosti v štáte a neustále zdôrazňovala ich význam pre republiku a pre národ. Rozvinutosť poľnohospodárstva krajiny poukazovala na jej bohatosť. Roľníci nemali byť v spoločnosti tými, ktorí sú opovrhovaní, ale mali byť považovaní za rovnocenných občanov. Niektorí túto mienku o svojom periférnom postavení v spoločnosti živili z minulosti, kedy boli pánmi považovaní za otrokov. V Československej republike sa stali rovnoprávnymi občanmi. Svoju slobodu museli zúročiť, predovšetkým vzdelávaním sa nielen v oblasti týkajúcej sa hospodárstva, ale aj v oblasti kultúry. Získanie odborných vedomostí a novších poznatkov prispeje k zefektívneniu a zlepšeniu vlastného gazdovstva. V neposlednom rade len vzdelaní roľníci sa mohli domáhať svojich ďalších práv, ako tí, ktorí tvoria jadro, srdce celej krajiny. Ak by zlyhali, došlo by následne k úpadku celej krajiny.¹⁷

Na svojich stránkach poskytol týždenník priestor aj roľníckemu dorastu, resp. roľníckej mládeži. Každý mladý sedliak sa mal stať členom organizácie Roľníckeho dorastu. Jej cieľom bolo sústrediť dedinskú mládež v nepolitickej organizácii bez rozdielu stavu, majetku a povolania, pracovať na povznesení a vzdelávaní vidieckeho ľudu, ktorý bol základom štátu a poľnohospodárstva ako dôležitej súčasťou hospodárstva. Mládež plánovala vychovávať v duchu mravno-kresťanskom, a to šírením družnosti a vzájomnosti so zmyslom pre svedomitosť, poriadok a povinnosť v duchu hesla „Miluj Boha a blížneho svojho“, následne ju viesť k výchove uvedomelých občanov Československej republiky, zástancov myšlienky roľníckej a príprava na život v spoločnosti. Usilovať sa rozvíjať v mladých ľuďoch zmysel pre kultúrny život a odstrániť rozdiel medzi kultúrnym životom v meste a na dedine, prispieť k zlepšeniu sociálneho postavenia pracujúceho ľudu, vzdelávať ich aj po stránke odbornej, ktorá súvisela s poľnohospodárskou praxou a s ňou spojených príbuzných odborov.¹⁸ Pre mládež na pokračovanie uverejnil týždenník aj krátku divadelnú hru A. P. Čechova – *Dakedy i fiškale zabludza* či povesť *Smrť zbojníka Pyma* preložené do šarištiny.¹⁹

Na svojich stránkach prenechával týždenník priestor aj Roľníckym vzájomným pokladniciam. Tie prosperovali, čo svedčilo o rastúcej dôvere slovenského roľníctva v tento typ peňažných ústavov. Roľníci prestali ukrývať svoje úspory a začali ich vkladať do pokladníc, kde mali možnosť vidieť, ako sa s ich úspora-

¹⁶ Bracia roľníci! In: *Zástava*, roč. 1, 30. 1. 1927, č. 1, s. 2 – 3.

¹⁷ O vyznamu stavu šedlackeho. In *Zástava*, roč. I, 27. 2. 1927, č. 5, s. 8; O vyznamu stavu šedlackeho. In *Zástava*, roč. I, 6. 3. 1927, č. 6, s. 7.

¹⁸ Každý sedliacky, roľnícky šuhaj... In *Zástava*, roč. I, 30. 1. 1927, č. 1, s. 13.

¹⁹ Dobra Fialka: *Dakedy i fiškale zabludza*. In *Zástava*, roč. I, č. 3 – č. 7; Jožo Zelenohorský: *Smrť zbojníka Pyma*. In: *Zástava*, roč. I, č. 8 – č. 14.

mi hospodári. V rámci nich mohli usporiť aspoň nejakú malú finančnú čiastku.²⁰ Roľnícka vzájomná pokladnica vznikla v Prešove v roku 1924. Za jej zrodom stálo niekoľko osobností, akými boli národný a hospodársky pracovník Fedor Albini, Jozef Loutchan, Andrej Šoltýs, Jozef Gerda a iní. Do okruhu pôsobnosti tejto vzájomnej pokladnice ešte spadali Sabinov, Giraltovce, Vyšný Svidník a Stropkov. Jej členovia teda pochádzali z 5 okresov a 128 obcí. Svoju činnosť začala v roku 1926 a o rok neskôr už mala 573 členov a celoročný obrat 125 370 570 Kčs. Pôžičky poskytovala nielen jednotlivcom, ale aj obciam, družstvám a rozličným verejným korporáciám. Jej členovia usporadúvali aj prednášky týkajúce sa hospodárskej problematiky.²¹ Snažili sa tak prispieť ku konsolidácii neutešených hospodárskych pomerov na východnom Slovensku, pomôcť jeho obyvateľom postihnutých finančnou krízou, neurovnanými daňovými pomermi, zlým odbytom obilia a dobytká, neúrodou a povodňami. V Šariši sa tak snažila poskytnúť čo najlacnejšie pôžičky a neznižovať úroky z vkladov. Na valnom zhromaždení v máji 1927 bolo uznesené vyplácať 6% úrokov z podielov, čo bolo viac ako tu vyplácali pôsobiacie banky. Na zhromaždení došlo aj k voľbe predsedu, ktorým sa stal Jozef Gerda a podpredsedom Štefan Kočvara.²²

Do pozornosti čitateľov dal týždenník aj *Roľnícke družstvo veľžupy košickej v Prešove*, ktoré vzniklo v roku 1924 na troskách Šarišskej hospodárskej účastníarskej spoločnosti, majúcej vyše 7 000 členov. Družstvo začalo svoju činnosť 1. júla 1927 a jeho úlohou bolo zachrániť účastinný kapitál tejto spoločnosti. Zakladalo ho 98 členov a po troch rokoch získalo 3603 členov. Okrem zvýšenej členskej základne sa mohlo pochváliť aj efektívnym hospodárením, ktoré prinášalo zvyšovanie čistého zisku družstva. Svoju činnosť vyvíjalo najmä v Prešove, Kendiciach, Kapušanoch, Lipanoch a Bardejove. Pozvanie prijalo aj od roľníkov z Bánoviec na Ondavou, Čane, Vajan, Veľkej Idy, Nižnej Myšle, Čopu, Užhorodu a iných. V prešovskom sklade spracovalo v priebehu roka 1926/1927 4011 objednávok. Družstvo pritom zamestnávalo nízky počet pracovníkov: správcu, účtovníčku, praktikantku a úradujúceho člena správy. Počet členov družstva sa neustále zvyšoval a na schôdzi v júni 1927 prijalo 857 nových členov, pričom do družstva vstupovali i celé obce.²³ Týždenník informoval roľníkov aj o ďalších podobných konkurenčných organizáciách pôsobiacich v Šariši, akými boli židovské úverové

²⁰ D. L.: Úsporné vklady v Roľníckych vzájomných pokladniciach. In *Zástava*, roč. I, 29. 5. 1927, č. 18, s. 3.

²¹ Roľ. Vzájom. Pokladnica v Prešove. In *Zástava*, roč. I, 29. 5. 1927, č. 18, s. 1 – 2.

²² Roľnícka Vzájomná Pokladnica v Prešove. In *Zástava*, roč. I, 26. 6. 1927, č. 22, s. 6; Roľnícka Vzájomná Pokladnica v Prešove. In *Zástava*, roč. I, 3. 7. 1927, č. 23, s. 8.

²³ Roľnícke družstevníctvo v Šariši. Roľnícka Vzájomná Pokladnica v Prešove. In *Slovenská zástava*, roč. I, 3. 7. 1927, č. 23, s. 8; Družstevníctvo v Šariši. In *Slovenská zástava*, roč. I, 10. 7. 1927, č. 24, s. 13.

družstvo, rozličné pašienkárske družstvá, družstvo východoslovenských gazdov, neskôr zmenené na Centrálné roľnícke družstvo. Existencia tohto nového družstva sa mala údajne zlikvidovať tak, že Roľnícke družstvo odkúpi filiálku a zaštedzí fungovaniu dvoch družstiev. Roľnícke družstvo v Prešove by sa tak stalo najsilnejším nielen v Šariši, ale aj na východnom Slovensku.²⁴

Redakcia sa snažila upevňovať aj slovenské národné povedomie. Samotné vydávanie periodika, akým bola *Zástava*, považovala za prospešné pre slovenský národ, pre slovanstvo ako také. Dôraz kládla najmä na rozvoj jeho náboženského a kultúrneho života. Hlásila sa k starej tradícii „*krescansko-slaviansko-slovenskej*“. Chcela sa vyhnúť rozličným konfrontáciám s inými periodikami a prinášať len pravdivé informácie.²⁵ Slovenský národ mal dobehnúť čím skôr to, čo zmeškal pred rokom 1918. V novovzniknutej vlasti mohol slobodne používať svoj materský jazyk, navštevovať slovenské školy, čítať slovenské knihy a periodickú tlač. To všetko mal plne využiť a stať sa rovnocenným iným národom. K tomu bola potrebná nezištná práca každého jeho jednotlivca. Dôležitá bola aj morálka v duchu kresťanských zásad. Ak mravne padol národ, padol aj štát.²⁶ V kultúrnej i hospodárskej oblasti sa mali Slováci združovať do spolkov a družstiev, aby dosiahli viac v spoločenskej i sociálnej oblasti. Podporovať mali aj dobročinné spolky, ale aj v rámci iných malo platiť pravidlo, že bohatší mal podať priateľskú ruku chudobnému.²⁷

Napriek tomu, že periodikum bolo pod vplyvom Republikánskej strany zemeľského a maloroľníckeho ľudu, dianiú na domácej politickej scéne sa venovalo zdržanlivo. Ocenilo hospodársku politiku Republikánskej strany zemeľského a maloroľníckeho ľudu a podporu roľníkov a ich záujmov. V postave Milana Hodžu videli štátnika, ktorý presadí hospodárske potreby Slovenska.²⁸ Pozitívne sa stavalo k československej štátnosti. Pripomenulo si aj narodeniny prezidenta ČSR T. G. Masaryka. Význam tejto osobnosti bol obrovský, pretože prispel nielen k vzniku republiky, ale aj k záchrane slovenského a českého národa. Slováci mali byť hrdí na to, že boli členmi slovenského národa, že sa stali slobodnými vo vlast-

²⁴ Roľnícke družstevníctvo v Šariši. In *Slovenská zástava*, roč. I, 10. 7. 1927, č. 24, s. 10.

²⁵ NARCIS: Drahý národe! In *Zástava*, roč. I, 6. 2. 1927, č. 2, s. 1; Za vzájomnosť slovensko-slaviansku v láske Kristovej. In *Zástava*, roč. I, 13. 2. 1927, č. 3, s. 3.

²⁶ Sedličan: „A ty mor ho!“ In: *Zástava*, roč. I, 13. 3. 1927, č. 7, s. 1 – 2; Narcis: Základom celého nášho života je práca. In *Zástava*, roč. I, 20. 3. 1927, č. 8, s. 1 – 2; (--cis):Keď mravy naroda padnu, padne i stat. In: *Zástava*, roč. I, 10. 4. 1927, č. 11, s. 2.

²⁷ CHRASŤSKÝ, Jožko Národze! Sdruž še v dobre spolky a – zviťažiš! In *Zástava*, roč. I, 24. 4. 1927, č. 13, s. 1 – 2.

²⁸ Porada o hospodárskych otázkach Slovenska. In *Zástava*, roč. I, 12. 6. 1927, č. 20, s. 1 – 2; Hospodárske povznesenie Slovenska. In *Zástava*, roč. I, 19. 6. 1927, č. 21, s. 1.

nej krajine.²⁹ Čitateľom priblížilo aj znovuzvolenie T. G. Masaryka za prezidenta. Považovalo to za znak konsolidácie pomerov a tiež za dobrú správu pre všetkých, ktorým záležalo na rozvoji republiky. V osobe prezidenta videla muža pevného charakteru, spravodlivého a uznávaného aj mimo ČSR.³⁰ Nezabudla ani na Milana Rastislava Štefánika. Pripomenula si výročie tragickej smrti tohto generála, ďalšej významnej osobnosti, ktorá sa veľkou mierou pričínila o to, že Slováci žili slobodne vo vlastnom štáte.³¹ Naopak negatívne vnímalo aktivity a postavy Vojtecha Tuku a Ďuricu. Tuka ako člen Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Ďurica ako bývalý člen Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu rozhodne nepatrili k dobrým členom slovenského národa, najmä pre svoju vlastizradnú a nepoctivú politiku. Smutné bolo ale i to, že periodikum Slovákov ich obidvoch obhajovalo a kriticky sa vyjadrovalo na adresu Milana Hodžu a župana Juraja Slávika, ktorí boli na východnom Slovensku vnímaní pozitívne.³²

Väčšiu pozornosť adresoval týždenník obrane Československej republiky v období tzv. Rothermerovej akcie. Aj keď spočiatku informoval o bezvýznamnosti tejto agitácie, neskôr publikoval niekoľko článkov, ktoré odsudzovali túto kampaň.³³ Informoval o vyjadrení členov maďarskej minority v Československej sociálnodemokratickej strane, ktorí sa vyslovili, že nemajú dôvod podporovať takúto akciu, nakoľko ako minorita majú v Československu vytvorené priaznivé podmienky na svoj všestranný rozvoj.³⁴ Na svojich stránkach publikoval aj názor župana Juraja Slávika o správaní sa košickej maďarskej tlače. Niektoré príspevky v nich publikované hraničili s vlastizradou a názory v nich prezentované sa podobali tým, ktoré presadzovali v čase vpádu maďarskej Červenej armády v roku 1919. Postupne tak župan strácal dôveru v to, že maďarská žurnalistika stojí na pôde Československej republiky. Jej prezentovanie naopak poškodzovalo záujmy maďarskej menšiny. Naopak čiastočne potešiteľné bolo to, že nie všetci príslušníci maďarskej minority sa nechali vtiahnuť do víru takéhoto písania v rámci Rothermerovej akcie a naďalej pokojne pracovali. V tomto duchu tak bolo potrebné rozlišovať medzi tými Maďarmi žijúcimi v ČSR, ktorí sú novej vlasti lojálni a tými, ktorí sa jej snažili všemožným spôsobom poškodiť.³⁵ Veľké nádeje však mali aj Maďari v Maďarsku, ktorí očakávali optimisticky zmenu hraníc. Slovákov by v podstate tiež potešilo,

²⁹ (--cis): Deň 77-mych narodenín prezidenta T. G. Masaryka. In *Zástava*, roč. I, 6. 3. 1927, č. 6, s. 2.

³⁰ Volba prezidenta republiky. In *Zástava*, roč. I, 5. 6. 1927, č. 19, s. 2.

³¹ --ý--: Náš dr. Milan Rastislav Štefánik. In *Zástava*, roč. I, 1. 5. 1927, č. 14, s. 2 – 3.

³² PODVÁŇBARSKÝ, Jano: Tuka a Ďurica. In *Zástava*, roč. I, 15. 5. 1927, č. 16, s. 1 – 2.

³³ Bezvýznamnosť Rothermerovej akcie. In *Slovenská zástava*, roč. I, 7. 8. 1927, č. 28, s. 8.

³⁴ Maďarskí sociálni demokrati o Rothermerovi. In *Slovenská zástava*, roč. I, 7. 8. 1927, č. 28, s. 8.

³⁵ Župan dr. Juraj Slávik o košickej maďarskej tlači. In *Slovenská zástava*, roč. I, 21. 8. 1927, č. 30, s. 7.

ak by na Slovensku žili iba Slováci, alebo ak by sa naspäť z Maďarska vrátili Slováci domov. Riešenie hraníc na základe etnicity by bolo ideálne. Na Slovensku by zostalo niekoľko Nemcov a Židov, ostatné národnosti boli málopočetné. V mestách východného Slovenska však naďalej pretrvával maďarótsky duch, ktorý sa tak rýchlo a ľahko vykoreniť nedal. Napokon to lord Rothermer myslel dobre, avšak nepoznal Maďarov, ich panovačný charakter, a to, že sa nevedeli uskromniť. Slováci však mali svoju vlastnú skúsenosť a aj nedávny celosvetový vojenský konflikt len potvrdil panovačné snahy Maďarov. Vzdať sa však svojho práva na novovzniknutú vlasť nehodlali a protestovali proti akejkoľvek zmene hraníc svojej vlasti.³⁶

Zároveň tak Zástava informovala o protestných podujatiach, ktoré sa konali na východnom Slovensku s cieľom odmietnuť Rothermerovu akciu a poukázať na nepravdivé tvrdenia, ktoré lord Rothermer tvrdil o Československej republike v zahraničí. 24. a 25. júla 1927 zorganizovalo Ústredie slovenského katolíckeho študentstva v Košiciach zhromaždenie, na ktorom medzi inými prehovoril aj Andrej Hlinka. Odsúdil z Budapešti platenú šírenú propagandu. Nebola totiž pravda, že maďarská minorita bola na Slovensku utláčaná a odkázaná na pomoc akejsi anglickej komisie. Mali vlastné školstvo, svojich zástupcov v parlamente. Ohľadom republiky nebolo medzi Čechmi a Slovákmi rozdielov. Nepotrebovali počuť ani o rusínskych, ani o maďarských a ani o anglických snahách. Žiadna revízia Trianonskej zmluvy nebola reálna. Slovensko malo byť slovenské. Nová mládež s pevným charakterom vychovaná v národnom duchu mala zahnať všetkých rothermerovcov i bethlenovcov.³⁷ Následne Andrej Hlinka vystúpil aj na verejnom zhromaždení v Prešove. Lordovi Rothermerovi odporučil, aby sa staral o vlastné záležitosti a nie o pomery v inej krajine. Jeho pozornosť sa mala upriamiť na Írsko, Indiu, Palestínu a Egypt. Ubezpečil, že Československá republika neodstúpi nikomu ani kúsok svojho územia. Odsúdil aj správanie sa niektorých maďarských kňazov pôsobiacich na východnom Slovensku, ktorí medzi sebou rozprávali maďarsky a hanbili sa priznať svoju slovenskú národnú identitu. Následne vystúpil na zhromaždení aj Štefan Onderčo, ktorý mohol slúžiť ako vzor ostatným spolubratom v kňazskej službe, pretože jeho oddanosť slovenskému národu bola nespochybniteľná. Na zhromaždení prehovoril aj poslanec Gejza Fritz. Toto zhromaždenie prijalo aj rezolúciu, potvrdzujúcu nedeliteľnosť územia Československej republiky, a končila takto: „Slováci z východu a zo západu podajú si spoločne ruky a spoja sa v spoločný falanx proti náporu bývalých otročiteľov a ich spojencov.“³⁸ Bez ohľadu na neželanú stranícku príslušnosť Andreja Hlinku bolo jeho vystúpenie

³⁶ Protesty. In *Slovenská zástava*, roč. I, 4. 9. 1927, č. 32, s. 1 – 2.

³⁷ Andrej Hlinka proti maďarskej a maďarótskej propagande. In *Slovenská zástava*, roč. I, 7. 8. 1927, č. 28, s. 7.

³⁸ T---ý.: „Za celistvosť našej slovenskej krajiny.“ In *Slovenská zástava*, roč. I, 21. 8. 1927, č. 30, s. 3.

proti akcii lorda Rothermera v Prešove ocenené pozitívne, pretože na východnom Slovensku maďarizácia naďalej pretrvávala a bolo málo predstaviteľov z radov slovenskej inteligencie, prichádzajúcej šíriť a upevňovať slovenské národné povedomie. 29. augusta 1927 sa konalo v Košiciach ďalšie protestné zhromaždenie východného Slovenska. Dedinský ľud sa dostavil do mesta spontánne aby prejavil svoj postoj. Zúčastnili sa ho aj maďarskí roľníci, ktorí prišli dať odpoveď tunajším maďarským intrigánom. Sprievodu ulicami mesta sa zúčastnilo niekoľko tisíc účastníkov. Postupne sa im prihovorili Granater, Klačko, Kabelová, Ruják, Kiš, Kozma, Markovič, Zibrín a Slávik. Zhromaždenie prijalo rezolúciu a poslalo aj telegram predsedovi vlády Antonínovi Švehlovi. V ňom žiadalo dôrazne československú vládu, aby všetkými prostriedkami zabránila útokom bývalých utlačateľov proti integrite novovzniknutého štátu vedenej zo zahraničia, a využila v plnej miere zákony voči tým, ktorí ju podporovali aj na území ČSR.³⁹ Odpoveď lordovi Rothermerovi dal aj Prešov. Mesto malo pripadnúť Maďarsku. Bola pravda, že v minulosti bolo pomadžarčené a ťažko sa prispôbovalo novým pomerom, avšak vidiek bol slovenský a maďarčina tu nemala opodstatnenie. 18. septembra 1927 zvolala Matica slovenská v Prešove „Tábor ľudu“. Pred čiernym Orlom a v uliciach mesta sa zišlo niekoľko-tisícové zhromaždenie, pred ktorým rečnilo viacero významných osobností z radov inteligencie, ale aj zástupcovia roľníkov a robotníkov.⁴⁰ Protestné zhromaždenie sa uskutočnilo aj v Sabinove a Trebišove za účasti obyvateľov miest i okolitých obcí.⁴¹

Týždenník sa na svojich stránkach snažil poradiť aj svojim čitateľom. Bolo to v rámci rubriky *Radca vo vojne poškodených*, neskôr *Invalidna hliadka*. Usiloval sa pomôcť všetkým invalidom, vdovám a sirotám či rodičom po padlých vojakoch.⁴² Druhou pravidelnou rubrikou, v rámci ktorej poskytoval rady svojim čitateľom bola, *Nauč še dobre gazdovac*, neskôr *Hospodárska hliadka*. Mnoho roľníkov totižto pracovalo neefektívne. Vynaložili veľa práce pri pestovaní rozličných plodín či chove dobytka, avšak úspechy sa nedostavili. Bolo to spôsobené tým, že nevyužívali dostupné odborné poznatky, nevzdelávali sa, nevyužívali nové nástroje, hnojivá a pod. Redakcia bola ochotná pomôcť aj formou odpovedí na listy zaslané

³⁹ Východné Slovensko odpovedalo lordovi Rothermerovi. In: *Slovenská zástava*, roč. I, 4. 9. 1927, č. 32, s. 6 – 7.

⁴⁰ Prešov a okolie odpovie.. In: *Slovenská zástava*, roč. I, 18. 9. 1927, č. 34, s. 2; .Prešovský okres proti útoku na našu republiku. In: *Slovenská zástava*, roč. I, 18. 9. 1927, č. 34, s. 3; Obrovská manifestácia šarišského ľudu proti akcii lorda Rothermera v Prešove. In: *Slovenská zástava*, roč. I, 25. 9. 1927, č. 35, s. 1 – 3.

⁴¹ Protestné manifestácie na východnom Slovensku. In: *Slovenská zástava*, roč. I, 2. 10. 1927, č. 36, s. 2.

⁴² Trnavský: Radca vo vojne poškodených. In: *Zástava*, roč. 1, 30. 1. 1927, č. 1, s. 10.

redakcii.⁴³ Nápomocná a zaujímavá bola v časopise rubrika *Naša šariština*, kde sa redakcia snažila naučiť čitateľov správne po slovensky, a to písaním krátkeho slovníka obsahujúceho niekoľko slov v šarištine, spisovnej slovenčine, češtine a poľštine. Čitateľov upozornila, že to, že rozprávajú šarišsky, neznamená, že sú zlí Slováci, ale bez spisovnej slovenčiny sa nebudú môcť vzdelávať. Dôvodom tejto neznalosti bola skutočnosť, že nenavštevovali slovenské školy. Obyvatelia východného Slovenska mali v slovnej zásobe poľské, rusínske, české, maďarské i nemecké slová. V prvom rade sa mali ale naučiť správnu formu slovenského spisovného jazyka. Bez nej nemohli rozumieť slovenským novinám a knihám. Literárna slovenčina navyše obsahovala množstvo krásnych slov a výrazov. Zároveň sa snažila vysvetliť niektoré gramatické pravidlá a očistiť slovnú zásobu od maďarských slov.⁴⁴

Zástava vďaka svojmu názvu už pri svojom vzniku spôsobila rozruch v širšej verejnosti. Snažila sa osloviť predovšetkým východoslovenských roľníkov. Im bol adresovaný obsah novín. Ten vyplňali najmä ľudovýchovné a osvetové články a rozličné náboženské úvahy a príspevky týkajúce sa dejín katolíckej cirkvi a životopisov svätcov. Pre mládež na pokračovanie uverejnil týždenník aj krátku divadelnú hru A. P. Čechova – *Dakedy i fiškale zabludza* či povesť *Smrť zbojníka Pyma* preložené do šarištiny.⁴⁵ Zaujímavá bola v časopise rubrika *Naša šariština*, kde sa redakcia snažila naučiť čitateľov správne po slovensky, a to písaním krátkeho slovníka obsahujúceho niekoľko slov v šarištine, spisovnej slovenčine, češtine a poľštine. Redakcia sa snažila upevňovať slovenské národné povedomie a pozitívne sa stavala aj k československej štátnosti. Dokumentovala to najmä v čase trvania tzv. Rothermerovej akcie, kedy takmer v každom čísle publikovala množstvo príspevkov, ktoré sa ňou zaoberali. Napriek tomu, že bola pod vplyvom Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu, príspevky komentujúce politické dianie sa v časopise vyskytovali sporadicky. V rubrike *Chýrnik* rozdelenej na dve časti *Z celého sveta* a *Z našej republiky* sa redakcia prostredníctvom krátkych správ venovala skromne domácejmu a zahraničnému spravodajstvu. Snažila sa tiež pomôcť sociálne slabším čitateľom odkázaným na podporu zo strany štátu a najmä roľníkom ako zefektívniť a modernizovať prácu na svojom hospodárstve. Napriek tomu, že mala bohatý obsah a bola pod vplyvom Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu, Zástava, resp. Slovenská zástava vychádzala krátko, 2. októbra 1927 vyšla poslednýkrát a následne zanikla.

⁴³ DOUŠA, J.: Naším gazdom. In: *Zástava*, roč. 1, 30. 1. 1927, č. 1, s. 11.

⁴⁴ Slavista: Naša šariština. In *Zástava*, roč. I, č. 2 – 12; Slavista: Naša šariščina. In *Zástava*, roč. I, 13. 2. 1927, č. 3, s. 3; Slavista.: Naša šariščina. In *Zástava*, roč. I, 20. 2. 1927, č. 4, s. 4.

⁴⁵ Dobra Fialka: *Dakedy i fiškale zabludza*. In: *Zástava*, roč. I, č. 3 – č. 7; Jožo Zelenohorský: *Smrť zbojníka Pyma*. In: *Zástava*, roč. I, č. 8 – č. 14.

TURISTIKA NA VÝCHODE SLOVENSKA A PODKARPATSKEJ RUSI V 20. A 30. ROKOCH 20. STOROČIA¹

Patrik DERFIŇÁK

DERFIŇÁK, Patrik. Tourism in eastern Slovakia and Carpathian Ruthenia in 20 and 30 years of 20th century. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2017, vol. 17, no. 1, p. 71 – 117.

Paper is dedicated to development of tourism in eastern Slovakia and Carpathian Ruthenia in 1920s and 1930s. The Author introduces concrete activity especially of members of Czechoslovakian tourists club with propagation of tourism. He describes building of touristic cottages together with reconstruction of historical monuments. He analysis a lot of problems mainly insufficiency of funds which caused failure of many interesting projects.

Key words: Tourism, history, Slovakia, Carpathian Ruthenia, 20th century.

Počiatky turistiky v jej klasickej podobe, ako záujmovej odpočinkovej, ale i športovej aktivity, možno sledovať už od konca 18. a začiatku 19. storočia. Pod vplyvom romantizmu sa rýchlo zvyšuje záujem o krásy prírody, predovšetkým v prímorských oblastiach a vysokých horách. K ďalšiemu rozvoju turistiky výrazne prispelo budovanie siete železníc, ako rýchleho a cenovo dostupného dopravného prostriedku. Stúpajúci počet návštevníkov následne viedol k zintenzívneniu zakladania ubytovacích, stravovacích a odpočinkových zariadení, propagácii historických a prírodných zaujímavostí, resp. budovaniu celého odvetvia služieb zameraných na rozvoj turizmu.²

¹ Štúdia predstavuje výstup z riešeného grantového projektu APPV – 15 - 0036 Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie. /zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. Peter Švorc, CSc./

² Z terminologického hľadiska je pojem turista a turizmus vnímaný, resp. používaný v rôznych rovinách, ktoré sa vzhľadom na obdobie a v neposlednom rade i na oblasť záujmu konkrétneho autora menili. Turistika je tak z nášho pohľadu chápaná ako záujmová činnosť i športová aktivita, spojená s krátkodobým aktívnym pobytom v prírode, ktorý má za cieľ poznávanie prírodných a spoločenských pomerov sledovanej oblasti. V druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia, čiastočne ešte i v nami sledovanom období, sa za klasickú turistiku považovala pešia turistika, realizovaná buď individuálne, alebo v malých skupinách. Samotný pojem turistika pochádza z francúzskeho slova *tour*, čo možno preložiť ako okružná cesta či putovanie. V súvislosti s turistikou je používaný aj ďalší pojem turizmus, ktorý do istej miery môžeme považovať za synonymum pojmu cestovný ruch.

Z počiatkov turistiky na východe Slovenska a Podkarpatskej Rusi

Najväčšiu pozornosť spočiatku celkom prirodzene priťahovali ľahko dostupné a módne prímorské letoviská, kúpele a veľké mestá. Narastajúce možnosti, ktoré sa otvárali najmä pre príslušníkov početnej strednej vrstvy, však viedli k zvyšovaniu záujmu aj o ďalšie, menej známe a ťažšie dostupné oblasti. V tomto smere sa prejavuje napríklad snaha o skúmanie nielen existujúcich, ale ešte len vznikajúcich turistických trás a cieľov v rámci niekdajšieho severovýchodného Uhorska, prípadne neskôr od konca prvej svetovej vojny východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi.³ Tento trend sa v tomto priestore výraznejšie prejavil už v priebehu druhej polovice 19. storočia. Podobne ako v ostatných častiach Uhorska, resp. celej strednej Európy vzniká postupne i v nami podrobnejšie sledovanom priestore viacero veľmi aktívnych turistických spolkov a organizácií.⁴ Ich prvoradým cieľom sa stalo nielen propagovať turistiku a pobyt v prírode, ale tiež pripraviť pre rozvoj tejto činnosti vhodné podmienky. I v tomto smere sa však medzi jednotlivými regiónmi prejavujú značné rozdiely. Východné Slovensko, predovšetkým oblasť Spiša, sa i vďaka záujmu o skúmanie a využívanie Vysokých Tatier stáva rýchlo dôležitým strediskom turistiky. Už od konca šesťdesiatych, resp. sedemdesiatych rokov 19. storočia je aj centrom pôsobenia známeho Uhorského karpatského spolku (Magyar Kárpát Egyesület), založeného v roku 1873. Táto organizácia a jej členovia postupne vybudovali po celej krajine pomerne početnú sieť pobočiek, v rámci ktorých dochádzalo k rozvoju turistických i výskumných aktivít. Tie sa následne mali stať dôležitým základom pre lepšie poznanie prírody, obyvateľstva i kultúry krajiny, resp. následne vytvárali predpoklady potrebné pre ďalší rozvoj cestovného ruchu. Rýchlo sa však ukázalo, že najmä niektoré väčšie pobočky, spomedzi nich možno uviesť napríklad budapeštiansku, mali svoje špecifické potreby. Jej vedenie, hlavne dr. Ödön Téry a dr. Gusztáv Thirring sa preto usilovali orientovať záujem Uhorského karpatského spolku nielen na výskum či využívanie Karpát a predovšetkým samotných Vysokých Tatier, ale tiež na ostatné oblasti Uhorska. Dokonca sa pokúsili o prenesenie sídla tohto spolku zo Spiša do hlavného mesta Uhorska. Keď sa im to nepodarilo, 29. septembra 1891 založili samostatný Uhorský turistický spolok (Magyar Turista Egyesület), ako ďalšiu silnú turistickú organizáciu pôsobiacu v tomto priestore.⁵

³ Súčasný pomenovanie tohto regiónu je Zakarpatská Ukrajina. Toto pomenovanie využívame pri opise súčasného stavu regiónu. V ďalšom texte však väčšinou pracujeme s pojmom Podkarpatská Rus, ktorý v nami sledovanom období výhradne používali nielen turisti, ale i úrady ako oficiálny názov tohto územia.

⁴ *Magyarország története a 19. században*. Szerkesztette Gergely András. Budapest : OSIRIS KIA-DÓ, 2005. s. 432 – 434.

⁵ O činnosti Uhorského karpatského spolku najnovšie pozri napríklad HOLEC, R. *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014. s. 253 – 273.

Východné Slovensko, nielen vďaka už spomenutému regiónu Spiša ale i väčším centráram, predovšetkým Košiciam či Prešovu, bolo s týmito počiatočnými aktivitami turistov priamo konfrontované. Vďaka tomu sa v tomto priestore postupne vytvára celý rad pobočiek celouhorských turistických organizácií, ale tiež menšie krúžky a združenia, pôsobiace napríklad v rámci stredných škôl.⁶ Ako výsledok ich činnosti sa objavuje nielen celý rad aktivít spojených s vychádzkami za prírodnými či historickými zaujímavosťami, ale tiež prvé chaty, značkované turistické chodníky, mapy, informačné tabule a rôzne odborné i popularizačné publikácie. Z množstva zaujímavých a svojím spôsobom osobitých aktivít, ktoré sa v tomto období objavujú, možno spomenúť napríklad plánovanú výstavbu turistickej chaty a observatória priamo na Gerlachovskom štíte.⁷ Za prípravou tohto projektu stáli viacerí veľmi aktívni turisti, najmä dr. Ödön Tery a jeho zať dr. Jozef Déry. V roku 1908 bol plán chaty a observatória definitívne pripravený a predložený na posúdenie odborníkom i laickej verejnosti. Prezentovaný materiál obsahoval viacero noviniek, napríklad ako ochranu proti vlhkosti, špeciálnu vodovzdornú vnútornú vrstvu a korkový obklad, hrubý 5 – 6 centimetrov.⁸ Zaujímavá bola riešená vrchná terasa, ktorá mala v prípade priaznivého počasia slúžiť ako vyhladková plošina. Až šesť izolačných vrstiev budovu dostatočne zabezpečovalo proti presakovaniu vody a úniku tepla. Železobetónovú platňu zospodu spevnili drevené hrady a tepelne izoloval štvorcentimetrový asfaltový plášť s korkovým obložením. Povrch platne pred prienikom vody chránila desaťcentimetrová vrstva škváry, pokrytá ďalšou vrstvou asfaltu. Technický problém vo vysokohorských podmienkach predstavovalo dostatočné zabezpečenie okien a dverí. Preto ako výplň pre 21 okien a dvojice dverí naplánovali špeciálne pol centimetra hrubé sklo. Chata mohla poskytnúť prístrešie dvadsiatim turistom. Myslelo sa na oddelené mužské a ženské spálne i kuchyňu. Hostí mali vodou zásobovať dve cisterny. Väčšia, určená na úžitkovú vodu, mala byť dopĺňaná dažďovou vodou, zachytávanou na streche budovy. Menšiu, vyhradenú na pitnú vodu, plánovali naplňovať vodou z najbližšieho plesa. Obe nádrže mali byť umiestnené pod schodmi, vo vnútri budovy a rúrami napojené na kohútiky v kuchyni. Kvôli cisternám, ale tiež

⁶ Bližšie napríklad GAŠPAR, J. a kol. *História turistiky v Košiciach*. Košice : Výbor zväzu turistiky, 1988. 309 s., resp. DERFIŇÁK, P. a kol. *Sto rokov organizovanej turistiky v regióne Prešov*. Prešov : Regionálna rada KST, 2005. 104 s.

⁷ V tom čase Gerlachovský štít ešte niesol meno Štít Františka Jozefa I. Pôvodne ako lokality vhodné na výstavbu observatória pripadali do úvahy aj iné lokality, Kriváň, Slavkovský štít, Ladový štít i Lomnický štít. V prospech Gerlachovského štítu rozhodli nakoniec porovnateľné náklady na výstavbu a najvyššia nadmorská výška.

⁸ Takto realizované zateplenie malo byť podľa posudku odborníkov porovnateľné s murivom trojnásobne hrubším a čo bolo najdôležitejšie, malo zabrániť vyžrázaniu vlhkosti na vnútorných stenách objektu.

celkovému spevneniu základov budovy, ju mala z troch strán obklopovať meter hrubá kamenná terasa.

Stály strážca by jednak dozeral na chatu, jednak zabezpečoval pre turistov základné služby, ale najmä zaznamenával meteorologické merania. S jeho ubytovaním sa počítalo v miestnosti na prvom poschodí, kým astronomické a meteorologické prístroje mali byť uskladnené vo vežičke na vrchu chaty. Odtiaľ sa mohli za priaznivého počasia vynášať na hornú terasu, kde by sa realizovali jednotlivé pozorovania. Po podrobných prepočtoch dospeli organizátori výstavby aj k sume, ktorú by si takýto projekt vyžadoval. Cena použitého materiálu i náklady na mzdy staviteľov a remeselníkov nemali presiahnuť sedemdesiatpäťtisíc korún. Tento projekt, predložený na schválenie ministrovi poľnohospodárstva začiatkom roku 1908, sa však nakoniec nerealizoval. Sčasti to spôsobili pomerne vysoké náklady, sčasti technické problémy, no nemalou mierou k tomu prispelo aj zdĺhavé posudzovanie a schvaľovanie jednotlivých úradov.⁹ Do začiatku prvej svetovej vojny sa už výstavbu tohto objektu nepodarilo realizovať.¹⁰

Podstatne úspešnejšia bola snaha členov prešovskej pobočky Uhorského karpatského spolku pri rozvoji turistiky v priestore Šariša. Postupne sa im nielen podarilo získať pomerne veľký počet členov, ale tiež upraviť celú sieť trás, vyškoliť viacero miestnych informátorov, vybudovať turistickú ubytovňu v centre mesta a umiestniť celý rad informačných tabúl.¹¹

Oblasť dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny sa predovšetkým vzhľadom na svoju polohu a komplikovanejšiu dopravnú dostupnosť zďaleka netešila takému záujmu turistov. Vzhľadom na množstvo prírodných krás, existujúce historické pamiatky, ale tiež vysoký počet minerálnych prameňov, mala pritom celá táto oblasť veľký potenciál pre rozvoj turistiky, či všeobecne pre cestovný ruch. Jeho rozvoj mohol navyše priniesť množstvo tak potrebných pracovných príležitostí, resp. príjmov pre miestne obyvateľstvo. Realizácia konkrétnych projektov, napríklad budovania obytných či stravovacích kapacít, nevyhnutných pre prilákanie potenciálnych návštevníkov, však narážala na tradičné problémy – nedostatok kapitálu, chýbajúcu propagáciu a predovšetkým zlé dopravné spojenie. Napriek tomu nechýbali snahy o podrobnejšie zmapovanie a využitie existujúcich možností na rozvoj

⁹ Projekt predkladal na ministerstvo riaditeľ liptovského lesného úradu. K projektu v nasledujúcich rokoch vypracovali posudky viacerí známi odborníci. O pozornosti, ktorej sa tešil tento projekt svedčí tiež skutočnosť, že jeden z posudzovateľov dr. L. Lóczy, riaditeľ Zemepisnej spoločnosti v Budapešti, okrem kladného posudku ponúkol aj 6 000 Kč na vybavenie observatória. Ani výzvy a podpora rôznych spolkov, športových a spoločenských organizácií však nedokázali urýchliť schvaľovací proces.

¹⁰ Bližšie DERFIŇÁK, P. Zabudnutý projekt. In *Slovo*. 2002, 4, č. 20, s. 12.

¹¹ SZUTÓRISZ, F. *Sárosvármegyei album. Bilder aus dem Komitate Sáros*. Eperjes : A M. Kárpátegyesület Éperjesi Osztályának kiadása, 1914. 33 s.

turistiky na dnešnej Zakarpatskej Ukrajine. Jednou z tých prvých bolo otvorenie osobitnej turistickej kancelárie, ktorá mala propagovať prírodné krásy tohto regiónu a všestranne podporovať rozvoj miestneho cestovného ruchu. Túto kanceláriu otvoril roku 1885 gróf Ervín Friedrich Schönborn-Buchheim v Mukačeve, v rovnakom meste, kde sa nachádzala správa jeho rozsiahlych statkov. Jej aktivity a možnosti oficiálne propagovali na budapeštianskej poľnohospodárskej výstave v roku 1885, kde malo mukačevské panstvo vyhradený samostatný pavilón.¹² Na tento krok neskôr nadviazali v priebehu deväťdesiatych rokov 19. storočia ďalšie pokusy o vybudovanie prvých turistických ubytovní v údolí rieky Terešvy a na Vrchovine.¹³

Ako súčasť celej škály aktivít pri pokusoch o rozvoj turistiky sa celkom prirodzene objavuje úsilie o preskúmanie prírodných zaujímavostí i historických pamiatok v sledovanom priestore. Rovnako dôležité v tomto smere bolo tiež poznanie národnostných, jazykových či konfesijných pomerov miestneho obyvateľstva. V druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia sa tak objavuje viacero bádateľov, ktorí nám vo svojich prácach zanechali viac či menej podrobné informácie o vtedajšom stave nami sledovaných regiónov. Ide svojím spôsobom o unikátne svedectvá, vďaka ktorým sme informovaní o dnes často už neexistujúcich pamiatkach či zvyklostiach. V tomto smere sa tak postupne objavuje viacero osobností, či už v rámci aktivít realizovaných členmi Uhorského karpatského spolku, alebo v rámci propagácie jednotlivých stolíc či miest nachádzajúcich sa v tomto priestore, ktoré tejto oblasti venovali väčšiu pozornosť. Spomedzi významnejších predstaviteľov skúmajúcich a následne prezentujúcich možnosti využitia prírodných a historických pamiatok, zachovaných v priestore severovýchodného Uhorska, možno v období záveru 19. a začiatku 20. storočia spomenúť predovšetkým Karola Siegmetha. Z pohľadu jeho životných osudov ho možno označiť za typickú stredoeurópsku postavu. Rozsiahle územie habsburskej monarchie totiž poskytovalo predovšetkým v priebehu druhej polovice 19. storočia pre vzdelaných a schopných ľudí množstvo príležitostí na uplatnenie. Kvôli kariére neraz museli opustiť svoje rodisko či naučiť sa ďalšie jazyky. Napriek tomu väčšina z nich neprerušila styky ani so svojimi rodinami či pôvodnými známymi, ktorí zostali doma. Jednou z osobností, ktorá sa narodila v rakúskej časti monarchie a uplatnenie našla v jej uhorskej časti, bol aj už spomínaný znojemský rodák Karl Siegmeth. Narodil sa 11. septembra 1845 a v rodnom meste strávil nielen svoje detstvo, ale

¹² *Kárpátalja 1919 - 2009 története, politika, kultúra*. Szerk. Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Budapest : ARGUMENTUM, MTA Etnikai – nemzetiségtudományi Intézet, 2010. s. 60. V snahe propagovať možnosti regiónu bol vydaný aj obrázkový turistický sprievodca, doplnený aj turistickou mapkou.

¹³ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*. Praha : Vyšehrad, 2016, s. 139.

absolvoval tiež základnú školskú dochádzku. Za ďalším vzdelaním odišiel do väčších miest. Vysokoškolské štúdium absolvoval na univerzitách vo Viedni, Zurichu a Mníchove, kde získal diplom strojného inžiniera. Ten mu umožnil už v roku 1866 nastúpiť ako praktikantovi na prvé miesto v sieglovskom strojárskom podniku vo Viedenskom Novom Meste. V rokoch 1868 – 1869 pôsobil ako pomocný učiteľ na univerzite v Mníchove. Najmä z ekonomických dôvodov však, podobne ako viacerí ďalší jeho kolegovia, prijal výhodnú pracovnú ponuku v uhorskej časti monarchie. V roku 1869 na pozvanie I. Ivánku, riaditeľa severozápadných železníc, nastúpil k uhorským dráham. Tu začínal ako inžinier, pracujúci na železnici v Potisí. V roku 1871 nastúpil v Sátoraljauhelyi ako obchodný vedúci východnej časti železníc. Od roku 1890 už nasledujúcich pätnásť rokov pracoval v Debrecíne. V roku 1905 ho preložili do Budapešti, kde zaujal miesto vo vedení uhorských dráh. V roku 1906 odišiel do dôchodku z miesta zástupcu generálneho riaditeľa uhorských železníc.¹⁴

Solídna a materiálne dobre zabezpečená práca mu poskytovala dostatok času a možností na záľuby. Spomedzi tých, ktoré rozvinul do takej šírky, že si získal dôležité miesto nielen v dejinách Slovenska, ale i dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny, patrili záľuby v oblasti turistiky, poznávania prírody a predovšetkým jaskýň. Realizované výskumy a publikované zistenia viedli k tomu, že bol počas svojho života v tomto smere považovaný za jedného z najvýznamnejších bádateľov a propagátorov v oblasti speleológie v priestore Uhorska.¹⁵ Rovnako si získal všeobecné uznanie ako jeden zo zakladateľov turistiky a vôbec poznávania prírodných krás, nachádzajúcich sa najmä na území dnešného Slovenska. Okrem iného sa stal tiež spoluzakladateľom Uhorského karpatského spolku a na viac ako tridsaťpäť rokov aj vedúcim jeho sekcie venujúcej sa Východným Karpatom. V rokoch 1881 – 1889 bol členom riadiaceho výboru tejto organizácie, od roku 1889 ho zvolili za čestného člena. V rokoch 1910 – 1912 pracoval ako predseda výboru pre výskum jaskýň v Uhorsku.¹⁶

V rámci svojich rozsiahlych výskumov sa venoval predovšetkým v tom čase ešte takmer neznámym oblastiam severovýchodných Karpát. Zorganizoval viaceré výpravy do týchto častí krajiny. Jednotlivé prírodné zvláštnosti však nielen skúmal, ale tiež popisoval a následne svoje závery publikoval v odborných dobových periodikách. Množstvo práce vykonal aj pri ich popularizácii medzi širokými vrstvami obyvateľstva, ktoré práve v posledných desaťročiach 19. storočia začalo

¹⁴ HORUSITZKY, H. Siegmeth Károly élete és munkalkodása. In *Barlangkutató*. 1913, 1, č. 1, s. 4 – 5.

¹⁵ HORUSITZKY, H. Siegmeth Károly élete és munkalkodása. In *Barlangkutató*. 1913, 1, č. 1, s. 4 – 5.

¹⁶ Társulati ügyek. In *Földtani Közlöny*. XLIII. Szerkesztik Papp Károly és Maros Imre. Budapest, 1913. s. 61.

v stále väčšej miere objavovať krásy turistiky. Pripravil a predniesol veľké množstvo popularizačných prednášok, ktoré sa stretli s pozitívnym ohlasom poslucháčov. Do veľkej miery k tomu prispela i skutočnosť, že pri nich premietal množstvo diapozitívov.¹⁷ Jednou z jeho prvých rozsiahlejších odborných prác, ktorá bola venovaná práve problematike Užskej stolice, sa stala štúdia „Egy kirándulás az Ungh – megyei Kárpátokba (Beszkidek)“.¹⁸ Tá predstavuje zaujímavú ukážku počiatkov odbornej práce autora, opisujúceho výpravu do Beskýd, pričom východiskom sa stalo mesto Užhorod, ktorého opisu venoval úvod svojho textu.¹⁹ „Mesto pozerajúc od stanice má celkom priateľský vzhľad. V popredí na pravej strane sa na návrší nachádza miestny starý hrad, ktorý predtým patril do majetku rodiny Drugethovcov, no teraz poskytuje svoje priestory biskupskému kňazskému učilištu. Strednú časť výhľadu na mesto zaberajú veže sídelného chrámu a biskupský palác, kým naľavo sa dvíha stoličný dom. Strieborná stuha rieky Uh príjemne oživuje tento pohľad na mesto, kým v pozadí sa farbisto črtá predhorie Karpát.“

Samotný Užhorod, je ako hlavné mesto Užskej stolice sídlom gréckokatolíckeho biskupstva a komorského panstva. Nachádza sa v ňom jedno vyššie gymnázium, v ktorom sa vedú aj vzájomné dišputy. Užhorod je súčasťou a konečnou zastávkou uhorskej severovýchodnej železnice, vedúcej z Nyiregyházy do Čopu. Z Budapešti cez Miškolc, Szerencs, Ujhely a Čop je ho za 19 hodín možné dosiahnuť. Z pohľadu tunajšieho priemyslu môžeme spomenúť parnú pílú aj so žľabom a parný mlyn, ktoré patria komore. Pílu nedávno cielene zmodernizovali tak, aby zvládla naozaj veľké množstvo práce, takže zodpovedá všetkým požiadavkám modernej doby. Počet obyvateľov Užhorodu je približne 11 000 a počet domov 1034.

18. júna ráno o pol siestej smerom po štátnej ceste, vedúcej do Haliče severovýchodným smerom, sme vstúpili do údolia Uhu. To sa pred nami rozprestrela do šírky, pričom po oboch stranách štátnej cesty sa nachádzajú záhrady a polia. Prejdúc popri dedinách Nižná a Vyšná Domonya²⁰, na ľavom brehu Uhu sú na jednom vytrčajúcom kopci viditeľné ruiny Nyeviczkého. Tento hrad tiež vybudovala rodina Drugethovcov a údajne z neho vedie podzemná chodba do hradu v Užhorode...²¹

¹⁷ HORUSITZKY, H. Siegmeth Károly élete és munkalkodása. In *Barlangkutatás*. 1913, 1, č. 1, s. 4 – 5.

¹⁸ SIEGMETH, K. Egy kirándulás az Ungh – megyei Kárpátokba (Beszkidek). In *A Magyar Kárpát egyesület évkönyve*. 1878/1879. Igló, 1879. s. 56 – 91.

¹⁹ Text má charakter cestovného záznamu so zachytením niektorých zaujímavostí, osobitostí či vlastných postrehov. Samotný K. Siegmeth pri príprave tejto vychádzky využil pozvanie riaditeľa užhorodského komorského panstva a hlavného lesného majstra Ruttnera, čo výsledne výpravu veľmi uľahčilo.

²⁰ Pôvodne Alsó a Felső Domonya, dnes súčasť Užhorodu (Nyzhni Domanytsi), resp. Onokivtsi.

²¹ SIEGMETH, K. Egy kirándulás az Ungh – megyei Kárpátokba (Beszkidek). In *A Magyar Kárpát egyesület évkönyve*. 1878, 5, s. 56 – 57.

Prieskumu územia dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny sa venoval i v ďalších svojich prácach. V roku 1881 uverejnil prvú z celej série štúdií, v ktorých opisoval svoje putovanie po rôznych častiach krajiny.²² O tom, že najmä dopravná dostupnosť viacerých oblastí dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny bola v závere 19. storočia naozaj komplikovaná, svedčí napríklad nútený odpočinok, ktorý si žiadali členovia jednej z výprav, vedených Karolom Siegmethom. „... Dnes je štvrtý deň vychádzky. Nezapieraj ctený môj spoločník na ceste! Naozaj ťažko padne odlúčiť sa od postele, hocako je krátka a tvrdá. Tvoja chuť cestovať sa už zreteľne znížila. Viem, po včerajších deviatich hodinách jazdy na koni ti ani nechcem brať zlú náladu, preto povolujem jeden deň na odpočinok. Preskúmaj okolie Kabola Poljány²³ do sýtosti, pozri si riaditeľom železiarne B. založenú zaujímavú botanickú záhradu a zhromaždi sily na zajtraší deň.“²⁴

Karol Siegmeth sa pri svojich výskumoch usiloval venovať objavovaniu z pohľadu turistiky „nových území“, ale nevyhýbal sa návšteve a opisu už známych prírodných unikátov. Jeho úsiliu propagovať prírodné i historické unikáty Uhorska napomáhala výborná znalosť nemčiny, ktorú si priniesol zo svojho rodiska. Preto i vďaka maďarčine, ktorú si v novom domove rýchlo osvojil, mohol publikovať nielen na celom území habsburskej monarchie, ale aj za jej hranicami. Navyše znalosť češtiny mu významne uľahčovala komunikáciu s miestnym vidieckym obyvateľstvom, na pomoc ktorého bol často odkázaný v ťažko prístupných oblastiach východného Slovenska, dnešnej Podkarpatskej Rusi či Sedmohradska.²⁵

Keď 21. apríla roku 1912 v Mukačeve tento nesporne pozoruhodný muž zomrel, akoby sa symbolicky uzavrela jedna z etáp poznávania a turistického využívania prírodných krás východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

V novej republike. Turistika na Podkarpatskej Rusi v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia

Zaujímavá bola situácia, ktorou priestor východného Slovenska i už Podkarpatskej Rusi prechádzal z hľadiska rozvoja turistiky, cestovného ruchu a voľnočasových aktivít vo všeobecnosti po vzniku novej Československej republiky. Infor-

²² SIEGMETH, K. Máramarosi útivázlatok I. In *A Magyar Kárpát egyesület évkönyve*. Igló, 1881. s. 79.

²³ Dnes Kobilecká Poljana, dedina v obvode Rachovo. Názov Kabola Polyana sa používal do roku 1899, následne sa obec nazývala Gyertyánliget, potom po roku 1918 Polana Kobilská.

²⁴ SIEGMETH, K. Máramarosi útivázlatok I. In *A Magyar Kárpát egyesület évkönyve*. Igló, 1881. s. 101.

²⁵ Napríklad SIEGMETH, K. Képek a Felső-Tisza vidékéről. In *Turisták Lapja*. 1901, 13, č. 10 – 12., s. 150 – 156. Jeho početné práce ani samotná osobnosť doteraz neboli komplexne zhodnotené, v každom prípade dobre dokumentujú možnosti, ktoré oba regióny záujemcom o prírodu, ale i historické pamiatky vo veľkej miere ponúkali.

mácie o tomto území sa v jazyku „československom“ objavovali už od prvých dní po vzniku republiky. Dokladom znalostí, ktoré o tomto priestore boli k dispozícii, dokumentuje napríklad text Jozefa Gregora Tajovského, ktorý tento región dobre poznal, keďže tu pôsobil v rokoch 1908 – 1910, ako zamestnanec Tatrabanky v Prešove.²⁶ Šťastí ako záujemca o poznanie života obyvateľov, šťastí ako zástupca finančného ústavu, prešiel nielen región Šariša. Podobne aj jeho manželka spoznala pri rozširovaní slovenských kníh a novín veľkú časť neskoršieho východného Slovenska.²⁷ Napriek tomu, keď v roku 1919 vydal niekoľko geografických opisov rôznych častí Slovenska, ich rozsah celkom nezodpovedal očakávaniam. Niektorým regiónom ako Trenčianska či Turčianska stolica, ktoré poznal lepšie, venoval osobitné zväzky.²⁸ Celému východnému Slovensku a Podkarpatskej Rusi venoval iba jeden útlý zväzok, pričom z textu je zrejmé, že množstvo poskytovaných informácií sa smerom na východ výrazne znižovalo.²⁹ O tom, aké kusé informácie o „východnom Slovensku“ v tom čase prezentoval, ponúka konkrétnu predstavu aspoň krátky úryvok: „... V Zemplínskej stolici spomenieme tieto mestá a dediny: Nové mesto p. Š. (Ujhel). Veľká nemocnica. Vinohrady. Továreň na tabak. Železničná veľká dielňa, pálenice, košíkárstvo na vývoz ovocia. V 60tych rokoch tu úradoval Štefan Marko Daxner. Mesto maďarizované, ako mnohé na Slovensku, ale okolie Slovenské a ujhelský obvod ešte i v popise maďarskom má slovenskú väčšinu. Ujhel je hlavné mesto Zemplínskej stolice a má do 20 000 obyvateľov.

Vranov. Mestečko s 5000 obyvateľmi. Ložiská kamenného uhlia a rtuti.

Michalovce. Mesto s 10 000 obyv. Je tam mlyn a pivovar. Slovenská ústredná banka³⁰ má tam filiálku, ktorá musela vydržať mnoho sprostáctva od maďarských politických strán i policajných úradov a vo vojne bola zastavená v činnosti.

Humenné. Mestečko s 5000 obyvateľmi. Pálenice, mlyn a píla.

Trebišov. Mestečko s 5000 obyvateľmi. Zámok, panstvo grófov Andrásyoch.

²⁶ HOLEC, R. – HALLON, L. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEP – Academic Electronic Press, 2007. s. 175.

²⁷ ŠTEFLOVÁ, L. Šariš v spomienkach Hany Gregorovej. In *Šariš v dobových prameňoch : príspevky k dejinám Šariša v 19. a 20. storočí*. Ed. Nadežda Jurčišinová – Peter Kovaľ. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016. s. 96 – 97.

²⁸ *Malý kultúrny zemepis východného Slovenska. Stolice: Spišská, Šarišská, Zemplínska, Užhorodská a Abanovozámska*. Sostavil Jozef Gregor Tajovský. Jekaterinburg : Nákladom Československej Tlačovej Kancelárie v Rusku, 1919. s. 26.

²⁹ *Malý kultúrny zemepis východného Slovenska. Stolice: Spišská, Šarišská, Zemplínska, Užhorodská a Abanovozámska*. Sostavil Jozef Gregor Tajovský. Jekaterinburg : Nákladom Československej Tlačovej Kancelárie v Rusku, 1919. 33 s.

³⁰ V meste pôsobila Michalovská úverná a obchodná banka, založená už v roku 1895. Prežila síce prvú svetovú, neskôr však podobne ako mnoho ďalších malých a stredných finančných ústavov zanikla.

Tokaj. Chýrny vínom tokajčinou, ktorú ovšem robia po celom okolí, ako „lip-tovskú“ bryndzu v piatich stoliciach Stredného Slovenska. Továreň na zápalky, pálenice, košíkárstvo a sú v Tokaji i kameňolomy. V okolí starodávne hroby. Z tokajského pil i Jan A. Komenský...“³¹

Ešte menej informácií ako o Zemplíne mal Tajovský ako zostavovateľ „kultúrneho zemepisu“ o priestore neskoršej Podkarpatskej Rusi. Svoju pozornosť pritom obmedzil na Užskú stolicu, ďalšie časti tohto územia už neopisoval. „... *Užhorod. Dôležité priemyselné a obchodné stredisko. Má do 20 000 obyvateľov. Na okolí minerálne pramene (želez. kys.), r. 1614 katolícka rehoľnícka škola. Niekedy hrad, teraz sídlo gréckokat. biskupstva. Teológia, gymnázium, učiteľská preparandia, na ktorých r. 1793 prednášajú po rusky a rumunsky, ale postupom maďarizácie vyjde na to, že v 70. rokoch už ani nepovinne nevyučujú rusky alebo slovensky a za tejto veľkej vojny zakáže biskup i len užívanie ruského písma. Duch ruský je už dávno z tých škôl vybitý. V Užhorode do 90. rokov min. storočia vychodil jediný ruský časopis „Listok“, teraz poctivého ruského časopisu bratia Rusi nemajú a všetko, čo do vojny ľudu odrodilé kňazstvo a učiteľstvo dávalo, bola modlitebná knižka a nepatrný kalendárik. Zo zahraničia a rozumie sa nič ruského nesmeli do Uhorska a 150 miliónový ruský národ a či vlastne carizmus netečne díval sa na hynúcu polmiliónovú svoju Ugrosiu.*“³²

Pri realizácii konkrétnych turistických aktivít či budovaní ubytovacích a stravovacích kapacít na území východného Slovenska i Podkarpatskej Rusi patrili v období medzi dvoma svetovými vojnami medzi najaktívnejšie patrili postupne vznikajúce miestne organizácie Klubu československých turistov. Táto organizácia bola jednoznačne najväčšou spomedzi takmer dvoch desiatok organizácií venujúcich sa v rámci Československej republiky rozvoju turistiky. Z celkového počtu okolo 200 000 registrovaných členov turistických organizácií jednotlivé odbory KČST vykazovali v roku 1935 viac ako 96 000 členov.³³

³¹ *Malý kultúrny zemepis východného Slovenska. Stolice: Spišská, Šarišská, Zemplínska, Užhorodská a Abanovozámska.* Sostavil Jozef Gregor Tajovský. Jekaterinburg : Nákladom Československej Tlačovej Kancelárie v Rusku, 1919. s. 23. Výber miest a obcí, ktoré J. Gregor Tajovský zaradil do uvedenej publikácie, je pomerne špecifický, vychádza najmä z udalostí, ktoré súviseli so slovanstvom, Slováckmi alebo udalosťami, ktoré boli spojené so slovenským národným životom. I vďaka tomu sa do publikácie dostala zmienka o Čertižnom (Adolf Dobriansky) či Lastomíre (udalosti z rokov 1848/1849). Na druhej strane jednou vetou bol spomenutý z väčších sídel napríklad Stropkov. Ohraničenie východného Slovenska, rovnako ako presnosť jednotlivých informácií však často neboli na potrebnej výške. V tomto smere sa naplno odzrkadľuje konštatovanie autora : O východnom Slovensku nevieme toho ešte veľa“.

³² *Malý kultúrny zemepis východného Slovenska. Stolice: Spišská, Šarišská, Zemplínska, Užhorodská a Abanovozámska.* Sostavil Jozef Gregor Tajovský. Jekaterinburg : Nákladom Československej Tlačovej Kancelárie v Rusku, 1919. s. 26.

³³ PERŮTKA, J. a kol. *Dejiny telesnej kultúry.* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo,

Už na konci roku 1920 sa aj na východe republiky objavili viaceré výzvy na rozvoj miestnej turistiky. Tá v porovnaní s inými časťami republiky napredovala minimálne: „... naša slovenská turistika – hlavne tu na východe stojí v znamení stagnácie.“³⁴ Tak situáciu charakterizovala miestna tlač, pričom ale súčasne upozorňovala na skutočnosť, že pôvodný maďarský Karpatský spolok prešiel nielen úspešnou organizáciou, ale dokázal zorganizovať aj maďarsko-nemecké majstrovstvá Slovenska.³⁵ V rámci východného Slovenska vykazovala centrála KČST ešte začiatkom roku 1921 iba košickú turistickú skupinu. Jednania o založení odboru či pobočky KČST v Prešove, prebiehajúce v roku 1920, sa predbežne skončili neúspešne.

Turistika na východnom Slovensku sa na úplnom začiatku dvadsiatyh rokov 20. storočia, najmä v mestách ako Prešov, Bardejov, Sabinov, Levoča, Krompachy a pod., rozvíjala pod hlavičkou KČST spočiatku iba pomaly. Dôvody tohto stavu môžeme hľadať v politickej, spoločenskej i hospodárskej oblasti. Pritom podmienky na založenie samostatnej skupiny alebo pobočky neboli veľmi komplikované. Stačilo získať pre túto myšlienku 20 ľudí, zaslať prihlášku do pražskej centrály, ktorá následne dodala nielen potrebné pokyny či návrhy aktivít, ale napríklad i farby na značkovanie turistických trás. I keď sa celý proces rozbiehal pomaly, práve do vytvárania jednotlivých pobočiek na východe Slovenska bola vkladaná veľká nádej. Pražská centrála v nich totiž videla dobrú základňu pri následnej podpore rozvoja turistiky na Podkarpatskej Rusi, ktorá ako uviedli: „... je z turistického stanoviska neznáma ačkoľvek má veľké množstvo rozkošných prírodných krás.“³⁶ Jednotlivé odbory, resp. ich funkcionári a jednatelia, neskôr prostredníctvom svojich členov naozaj intenzívne spolupracovali s rôznymi miestnymi úradmi a najmä správou štátnych lesov, nachádzajúcich sa na Podkarpatskej Rusi. Postupne budovali jednoduché turistické chaty, vyznačovali turistické trasy a podieľali sa aj na vydávaní rôznych sprievodcov a propagačných materiálov.³⁷

V rámci neskoršieho hodnotenia ich činnosti sa však už na predchádzajúce staršie aktivity spravidla akosi pozabudlo. Vo viacerých prehľadových prácach sa napríklad konštatovalo. „... Do roku 1919 na terajšom území Podkarpatskej Rusi nebolo o turistike nič známe. Maďari a židia žijúci v mestách nemali záujem o prírodu, nepokladali za vhodné chodiť do prírody, stretávať sa s miestnymi Rusínmi,

1988. s. 147.

³⁴ Organizujme turistiku na východnom Slovensku. In *Slovenský východ*. 1921, 3, č. 1, s. 8.

³⁵ V roku 1920 pripravili členovia Karpatského spolku aj lyžiarske preteky vo Vysokých Tatrách, navyše vydávali aj svoj časopis „Turistik und Alpinismus“. Rovnako aktívne pracovali turisti združení v odboroch KČST a rôznych spolkoch na západe Slovenska.

³⁶ Organizujme turistiku na východnom Slovensku. In *Slovenský východ*. 1921, 3, č. 1, s. 8.

³⁷ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*. Praha : Vyšehrad, 2016. s. 139.

vyhľadávať prírodné krásy a oboznamovať širšiu verejnosť s nimi. Domáce obyvateľstvo žijúce v horách a malebných údoliach nedokázalo upozorňovať na krásy a zaujímavosti svojej domoviny, pretože ich samo nedokázalo oceniť. Až po príchode Čechov dostáva turistika na Podkarpatskej Rusi určité formy. Bolo to v prvom rade vojsko, potom úradníctvo a čulé živnostníctvo, ktorého príslušníci v priebehu svetovej vojny spoznali mnoho cudzích krajov a ktorých táto nová zem priamo lákala k preskúmaniu. Nachádzame tu také prvky turistické, ktoré stavajú Podkarpatskú Rus medzi najkrajšie a najvdáčačnejšie oblasti celej republiky československej – no iba z pohľadu turistického.³⁸

Už v polovici dvadsiatych rokoch sa postupne stále častejšie objavujú správy o individuálnych, ale v stále väčšej miere aj organizovaných turistických akciách a podujatiach. Nielen pešia turistika, ale predovšetkým možnosti využívania lyžiarskych terénov na Podkarpatskej Rusi lákali už v roku 1925 napríklad členov lyžiarskeho a sánkarského odboru Klubu československých turistov v Mukačeve, aby systematicky budovali vo svojom obvode základňu pre tieto športy. Najmä terény na Volovci boli v tomto smere veľmi vhodné, preto mali v budúcnosti predstavovať základňu pre väčší rozvoj lyžovania a sánkovania v tejto časti Karpát nielen z pohľadu Československa, ale podľa plánov aj v medzinárodnom povedomí. Za vzor si miestni turisti brali postupy uplatňované pri postupnom budovaní úspešných alpských stredísk. V tomto prípade dokonca „Poloninské Karpaty“, najmä Polonina Boržava, na ktorú bol výstup z Volovca, nadobúdala pod snehovou prikrývkou podľa zachovaných správ „alpský charakter“. Ako uviedla miestna tlač: „Turista – lyžiar je po krátkom výstupe bohato odmenený. V priemernej výške 1300 metrov prichádza na poloniny, ktoré sa tiahnu do dialky ako nekonečné more splyvajúcich homolovitých vrcholov, ktoré dosahujú miestami pásma veľhôr. Pohľad na vebelný masív zasneženého Stoja (1679 m) je nezabudnutelný.“³⁹ Práve pestrosť miestnych lyžiarskych terénov predstavovala najväčšie lákadlo pre turistov a lyžiarov, ktorí mali navyše k dispozícii aj horskú útulňu na Polonine Boržave.⁴⁰ Tu vybudovali členovia odboru KČST v Mukačeve už v roku 1923 a záujemcovia ju mohli dosiahnuť po štvorhodinovom výstupe z Volovca. Pre potreby stále sa rozrastajúceho počtu záujemcov o túto časť Podkarpatskej Rusi odbor KČST v Mukačeve pristúpil dokonca k vybudovaniu prvého športového hotela vo Volovci s viacerými izbami a reštauráciou.⁴¹

³⁸ KROPÁČEK, J. Turistika. In *Podkarpatská Rus*. 1927, 2, č. 23. s. 6.

³⁹ Zimní sporty ve Volovci. In *Podkarpatská Rus*. 1925, 1, č. 6, s. 3.

⁴⁰ Národní archiv České republiky (ďalej NAČR) Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 137. Polonina Boržava.

⁴¹ V tomto prípade bolo veľkou výhodou, že členovia KČST s platným preukazom mohli využívať ubytovacie služby tohto hotela zadarmo. Turistický ruch v tomto priestore malo podporiť tiež pre pešiu turistiku veľmi dôležité pravidelné uverejňovanie správ o počasí.

Napriek nespornému nadšeniu z prírodných krás Podkarpatskej Rusi, nie každá správa o zariadeniach spojených s turistikou a turizmom v tomto priestore bola pozitívna. Kritických hlasov sa vo viac či menej pravidelných intervaloch objavovalo viac. Častým terčom kritiky sa stávali najmä kúpeľné zariadenia. Na Podkarpatskej Rusi existovalo viacero menších i väčších kúpeľov, prípadne prameňov kvalitnej minerálnej vody, ktorú by bolo možné využiť na kúpeľnú liečbu, resp. pri vhodnom balení a dopravných možnostiach vyvážať do väčších miest. Už od roku 1921 prvé publikácie venované Podkarpatskej Rusi zachytávajú niekoľko typov minerálnych vôd, nielen rôzne železité kyselky, ale tiež vody slané, sírne a jódové. Najväčší počet prameňov rôznej kvality a výdatnosti sa v tom čase nachádzal v župe Maramarošskej. V 98 obciach evidovali až 234 prameňov, okrem nich aj ešte ďalšie menej známe. V Berežskej župe evidovali okolo 30 známych minerálnych prameňov a v župe Užhorodskej 10 liečivých prameňov. Väčšina týchto zdrojov nebola využívaná, okolo niektorých však v osobitne priaznivých klimatických podmienkach vznikli liečebné kúpele, prevažne miestneho významu.⁴²

Viaceré z týchto kúpeľov či minerálnych prameňov boli majetkom grófa E. Schönborna a tvorili súčasť jeho rozsiahlych panstiev. Spomenúť možno napríklad kúpele v obci Gyertyánliget.⁴³ Počas celého 19. storočia boli miestne minerálne pramene využívané na pitné kúry, postupne okolo nich vyrástli aj malé kúpele. Začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia sa tu nachádzala letná klimatická stanica s vodoliečebným ústavom, využívajúcim alkalický prameň Štefánia, resp. silný prameň železitej minerálnej vody. V udržiavanom kúpeľnom parku sa nachádzali štyri domy pre hostí s 84 bytmi. Na panstve sa nachádzalo aj viacero známych prameňov minerálnych vôd, ktoré sa rozvážali ako obľúbené dietetické vody po okolitých mestách a obciach. Jednen z týchto prameňov sa nachádzal v lokalite Olena (Oleyna) neďaleko Svaljavy. Vďaka vysokému obsahu minerálnych látok sa táto železitá kyselka tešila veľkej obľube najmä v Užhorode a jeho najbližšom okolí. K známym zdrojom obľúbených kyseliek na schönburnskom panstve patrili aj pramene v Polene či Svaljave. Alkalická voda v Polene bola starostlivo zachytávaná a balená, z veľkej časti bola totiž určená na vývoz do cudziny. Voda z prameňa v Svaljave sa zase tešila značnej popularite v priestore Podkarpatskej Rusi.⁴⁴ Viacero menších, jednoducho vybavených kúpeľov či obľúbených prameňov sa nachádzalo aj mimo schönburnského panstva.⁴⁵

⁴² DRAHNÝ, V. – DRAHNÝ, F. *Podkarpatská Rus, její přírodní a zemědělské poměry*. Praha : Československé podniky tiskařské a vydavatelské dříve Ant. Purkrábek v Praze, 1921. s. 45.

⁴³ Až do roku 1899 sa obec nazývala Kabola Polyána, následne jej názov pomadařčili. Po prvej svetovej vojne sa jej názov opäť upravil na Kobilecka Poljana.

⁴⁴ DRAHNÝ, V. – DRAHNÝ, F. *Podkarpatská Rus, její přírodní a zemědělské poměry*. Praha : Československé podniky tiskařské a vydavatelské dříve Ant. Purkrábek v Praze, 1921. s. 45.

⁴⁵ Spomenúť možno aspoň kúpele Zanyka, Székely Füred, Ivanyi, Lobogo, Dernó a pod.

Napriek tomu, že kúpeľných zariadení a prameňov minerálnej vody bol vo všeobecnosti na Podkarpatskej Rusi pomerne veľký počet, vo vzťahu k ich stavu a prevádzke sa často ozývali negatívne stanoviská. Najčastejšie pozornosť miestna tlač venovala kúpeľom nachádzajúcim sa vo väčších mestách alebo ich tesnej blízkosti. V polovici dvadsiatych rokov boli napríklad užhorodské kúpele prakticky neustále predmetom ostrej kritiky. Rovnako často však upútavali prevažne negatívnu pozornosť aj kúpele v Kvasné Vode, kde problematická bola najmä otázka čistoty, resp. miestneho výčapu. Ako uvádza jeden z typických pohľadov do tohto zariadenia: „Tieto kúpele vôbec nie sú udržiavané v užívateľnom stave, železné vane sú špinavé, jednotlivé kabíny vlhké, dusné, záchody bez splachovania a ventilácie, takže stav kúpeľov odporuje všetkým požiadavkám zdravotno-polícijným. Kúpeľ nemá čakáreň a hostia sú nútení čakať na chodbe, ktorá svojím vzhľadom, zhnitou a prepadnutou drevenou podlahou a zápachom zo záchodov budí priamo hnus.“ O možných milostných schôdzkach, ktoré umožňovali prechodové dvere medzi všetkými kabínkami, či dokonca priamo o prostitúcii, ktorá bola v týchto kúpeľoch tolerovaná, sa otvorene písalo, pričom toto zariadenie zaradili niektoré miestne periodiká do kategórie „milostných kúpeľov“.⁴⁶

I napriek častým a nepochybne často oprávneným výhradám, sa práve kúpeľníctvo a využívanie minerálnych prameňov považovalo počas dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia nielen na východnom Slovensku, ale i na Podkarpatskej Rusi za jednu z najperspektívnejších možných oblastí ďalšieho hospodárskeho rozvoja týchto regiónov. Aj v priebehu druhej polovice dvadsiatych rokov bolo hneď niekoľkokrát konštatované, že niekoľko stoviek prameňov minerálnych vôd nachádzajúcich sa v priestore Podkarpatskej Rusi je nevyužívaných, voda sa nezachytáva, a tak neprináša nielen miestnemu obyvateľstvu, ale ani prípadným podnikateľom či štátu žiaden úžitok. Z v predošlom období známych kúpeľov sa objavujú spomienky na populárne a dobre vybavené kúpele v Užoku, ktoré však počas prvej svetovej vojny boli úplne zničené.⁴⁷ Za známejšie najmä v prostredí Podkarpatskej Rusi v priebehu dvadsiatych rokov 20. storočia považovali ešte kúpele Nelipino v Mukačevskom obvode. Aj tie už v období pred prvou svetovou vojnou využíval úzky okruh miestnych klientov z radov statkárov a podnikate-

⁴⁶ O nečistotě v užhorodských lázních. In *Podkarpatská Rus*. 1926, 1, č. 22, s. 3. Výzvy na nápravu adresované nielen verejnej správe a policajným úradom, ale tiež verejnosti, sa spravidla nestretli s výraznejšou odozvou.

⁴⁷ Pred vojnou sa tu nachádzali dva kúpeľné domy s 28 kabínami, vodoliečebný ústav s osobitnou sálou na švédsku gymnastiku. Pre hostí tu postavili aj päť osobitných viliek so 60 izbami. V roku 1921 mohli pri opise kúpeľov napísať iba: „... dnes trčia tu zboreniská a holé múry. Len skupina stromov a fontána s gigantom, zabíjajúcim kyjakom trojhlavého draka označuje miesto kúpeľného parku. DRAHNÝ, V. – DRAHNÝ, F. *Podkarpatská Rus, její přírodní a zemědělské poměry*. Praha : Československé podniky tiskařské a vydavatelské dříve Ant. Purkrábek v Praze, 1921. s. 47.

lov, väčší význam však začali nadobúdať až v priebehu druhej polovice 20. rokov 20. storočia.

O možnostiach, ale i aktuálnom stave kúpeľníctva na Podkarpatskej Rusi informovalo viacero autorov, ktorí svoje často pomerne prekvapujúce reportáže uverejňovali v miestnych periodikách. Ako príklad jednoduchého „ľudového“ kúpeľníctva sa napríklad uvádza text: „... Stane sa často turistovi v týchto krajoch, že po blúdení nájde malý chodník v lesoch, ide po nej a naraz objaví nepochopiteľné predmety, ktoré z diaľky vyzerajú ako veľké popolnice, ktoré tu zostali z prehistorických dôb. To sú primitívne ľudové kúpele. Ak sa objaví nablízku obyvateľ, vysvetlí, že tu zo zeme vyviera nejaký „kvasný“, zapáchajúci prameň, vynášajúci na povrch hrdzavé bahno.“⁴⁸ Využívanie takýchto prameňov bolo vo všeobecnosti veľmi jednoduché. Spravidla sa pri prameni vykopala jama, nad ktorú postavili široké kovové nádoby v tvare popolníc. Ľudia do nich nanosil minerálnu vodu. V jame pod kotlom zapálili pripravené drevo a takýmto spôsobom si pripravili teplý kúpeľ priamo pod holým nebom, resp. jednoduchým prístreškom.

Medzi v tom čase najmä širokými ľudovými vrstvami vyhľadávané a známe patrili napríklad kúpele v Siňaku, kde vyvierať mohutný sirovodíkový prameň. Tunajšie vybavenie bolo skromné. Nachádzala sa tu aspoň jednoduchá stavba, ktorá spolu so starou kotolňou predstavovala pozostatok z minulého obdobia, keď miestne kúpele boli ešte primerane zariadené. Vďaka tomu sa tu dalo aspoň pred vstupom do kúpeľa v uzavretej šatni vyzliecť, čo v tom čase v podobných zariadeniach na Podkarpatskej Rusi nebolo celkom bežnou záležitosťou. Napriek tomu kvalitná liečivá voda stále lákala množstvo chorých, hľadajúcich úľavu. I preto si doboví komentátori neodpustili poznámku, že keby sa prameň v Siňaku nachádzal v Čechách alebo na Slovensku, vybudovali by okolo neho dobre vybavené kúpele. O to viac, že okolitá krajina bola považovaná z mimoriadne malebnú.⁴⁹

Medzi najaktívnejšie odbory KČST na Podkarpatskej Rusi patril celkom prirodzene ten užhorodský. Sídliť v najväčšom meste celého regiónu a pri svojich akciách sa mohol oprieť o podporu veľkého počtu predovšetkým českých úradníkov a vojakov, ktorí tu našli svoje nové pôsobisko. Jedným z konkrétnych príkladov pomerne rozsiahlej aktivity užhorodského odboru Klubu československých turistov bola správa hradnej zrúcaniny a okolitého areálu v Nevickom. I v tomto prípade to umožnila predovšetkým spolupráca medzi turistami a štátnymi či miestnymi úradmi. O tento objekt v blízkosti Užhorodu mali turisti záujem aj kvôli v priebehu 20. a 30. rokov 20. storočia pomerne rozšírenému úsiliu o rekonštrukciu a sprístupňovanie hradných areálov. Tie sa uskutočňovali tradične už

⁴⁸ Lázeňství v Podkarpatské Rusi. In *Podkarpatská Rus* 1927 s. 3.

⁴⁹ V tomto prípade bola situácia komplikovaná. Zlá dostupnosť a nedostatok finančných prostriedkov viedli k tomu, že dobre vybavený turistický objekt v tomto priestore vybudovali až v druhej polovici tridsiatych rokov 20. storočia.

nielen v českej časti republiky, ale postupne vďaka pôsobeniu turistických odborov a spolkov i na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.⁵⁰

Výsledkom vzájomných jednaní medzi zástupcami štátnej správy a turistov sa stávali presne definované zmluvy a dohody, uzatvárané vzhľadom na potrebu často pomerne rozsiahlych investícií na celé desaťročia. Ako jeden z typických príkladov podmienok, ktoré na seba preberali zmluvné strany uvádzame jednu konkrétnu „nájomnú zmluvu“. Za československý štát, vystupujúci v tomto prípade ako prenajímateľ, ju uzavrel zástupca riaditeľstva štátnych lesov a majetkov, vrchný lesný radca Ing. Jakub Zachar. Za nájomcu, „Odbor Klubu československých turistov v Užhorode“ sa na jej vzniku podieľali predseda odboru dr. Karel Opočenský a jednatel' Josef Spurný. Predmetom nájmu na obdobie 50 rokov sa stala zručanina hradu Nevické s najbližším okolím, parkom a územím v podhradí, spolu so strelnicou, strážnym domčekom, príslušenstvom, kolkárňou a tzv. jubilejným parkom.⁵¹

Súčasťou uzatvorenej zmluvy sa stalo tiež právo používať existujúce i v budúcnosti postavené prístupové cesty k hradu. Úsilie čo najviac podporiť konzerváciu a následné využitie zručaniny, resp. jej okolia pre potreby rozvoja turistiky a cestovného ruchu, dokumentuje tiež symbolické ročné nájomné stanovené vo výške 20 Kč. Na druhej strane dlhom, ktorý v budúcnosti sťažoval aktivity užhorodského odboru, spojené s využívaním zručaniny hradu Nevické, sa stalo prevzatie záväzkov po bývalom Streleckom spolku. Tie jednak tvorili dlhodobé zmenky v celkovej výške 14 695,03 Kč.⁵² Rovnako mali členovia odboru KČST v Užhorode v hotovosti vyplatiť ešte splatnú pohľadávku Agrárnej banky voči Streleckému spolku vo výške 19 000 Kč. Keďže čistý majetok užhorodského odboru predstavoval na konci roku 1928 iba 11 002,30 Kč, išlo o značnú investíciu, ktorá pripravila spolok o všetky rezervy.⁵³

Medzi ďalšie zmluvne stanovené povinnosti nájomcu pri správe celého komplexu pozemkov i jednotlivých objektov patrilo: 1. Vykonávanie všetkých vhod-

⁵⁰ Na východnom Slovensku sa snaha konzervovať či pre potreby turistov dokonca opravovať niektoré hradné objekty objavovala už začiatkom 20. storočia. Väčšinou však zostala v rovine plánov a projektov, najmä kvôli nedostatku finančných prostriedkov, resp. pre neochotu majiteľov hradných zručanín spolupracovať. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, P. a kol. *Sto rokov organizovanej turistiky v regióne Prešov*. Prešov : Regionálna rada KST, 2005. s. 28 – 29.

⁵¹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“, Nájemní smlouva. Predmetné pozemky, ktoré boli na osobitne priloženom územnom plánu zo dňa 2. mája 1928 označené červenou farbou, boli zapísané v pozemkovej knihe obce Orechovice.

⁵² NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“, Nájemní smlouva. Dlh po Streleckom spolku sa mal splácať v pravidelných polročných splátkach vo výške 500 Kč.

⁵³ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. Žiadosť o štátnu finančnú podporu adresovaná Ministerstvu obchodu v Prahe, zo dňa 4. júla 1929.

ných opatrení vedúcich k udržiavaniu zrúcaniny hradu ako historickej pamiatky a turistického strediska, no s povolením úradu majúceho dohľad nad „starými pamiatkami historickými“. 2. Vykonávanie na prenajatom pozemku vhodných opatrení na zvýšenie a podporu cestovného ruchu, najmä úloha postaviť na prenajatom pozemku turistickú chatu, ktorej poloha a stavebný plán podliehajú ešte schváleniu riaditeľstva štátnych lesov a majetkov v Užhorode. 3. Existujúca budova strelnice môže byť prebudovaná na náklady Odboru klubu československých turistov v Užhorode a po dohode s riaditeľstvom štátnych lesov a majetkov taktiež na reštauráciu. 4. Stavebné úpravy, ako na budove strelnice, tak na strážnom dome, môže nájomca realizovať jedine po predchádzajúcom písomnom súhlase riaditeľa štátnych lesov a majetkov v Užhorode. 5. Zriadenie vodovodu. Potrebnú vodu do neho je potrebné privádzať po starej dráhe z potoka tečúceho od Antalovskej Poljany do Uhu (Kötölő patak). Treba zriadiť primeranú nádrž na vhodnom mieste, kvôli získaniu dostatočného vodného tlaku pre fontánu. 6. Vlastným nákladom upravovať a značkovať cesty a chodníky k hradu.

So správou prenajatého majetku sa v tomto prípade spájal celý rad ďalších práv a povinností, pričom niektoré z nich možno považovať za štandardné, iné za špecifické, zodpovedajúce priamo konkrétnej lokalite. Medzi tie bežnejšie patrila napríklad podmienka, že ak by pri jednotlivých prácach bolo potrebné vyrúbať lesný porast alebo väčšie stromy, získané drevo zostávalo vlastníctvom štátu. Nájomca mal udržiavať v poriadku aj jubilejný park a dozeráť na to, aby lesný porast nebol poškodzovaný návštevníkmi. Na druhej strane vedenie odboru mohlo ďalej prenajímať chatu, strážny domček, reštauráciu či výčap, no len československým štátnym príslušníkom.

Vzhľadom na rozsah záväzkov bola mimoriadne dôležitá otázka ich finančného zabezpečenia. Vedenie odboru KČST v Užhorode počítalo pri zabezpečovaní prostriedkov, potrebných na opravu hradnej zrúcaniny, výstavbu reštaurácie, ale i ďalšie projekty, s podporou pražskej centrály. Preto hneď po uzavretí nájomnej zmluvy 9. mája 1928 požiadalo o finančnú podporu 30 000 Kč. Tieto peniaze potrebovali kvôli plánovanej prestavbe budovy bývalej strelnice na výletnú reštauráciu. Napriek tomu, že subvencia na tento účel bola už predtým písomne prisľúbená, 21. júna 1928 ju pražská centrála vzhľadom na momentálny nedostatok finančných prostriedkov zamietla.⁵⁴ Toto rozhodnutie rozhorčilo vedenie užhorodského odboru až natolko, že okamžite reagovalo nahnevaným listom, v ktorom okrem iného uviedli: „... dostali sme dnes Vašu odpoveď a nemôžeme sa zdržať počudovania nad vašim jednaním. S poľutovaním musíme konštatovať, že takmer od založenia tunajšieho odboru žiadame, aby do rozpočtu bola zaradená

⁵⁴ V tomto smere pražská centrála odporučila užhorodskému odboru, aby sa po skompletizovaní všetkých podkladov obrátil na ministerstvo obchodu s tým, že pražská centrála KČST bude žiadať o dotáciu podporovať.

*suma 30 000 Kč na postavenie reštaurácie na Nevickom. Táto naša snaha nenašla pochopenie v ústrednom výbore, a to napriek tomu, že Nevické je jediným miestom užhorodského obyvateľstva a až v tomto roku je v mimoriadnom rozpočte rezervovaná suma 30 000 Kč na tento účel, takže sme s istotou očakávali, že náš skromný plán budeme môcť realizovať. Nehľadiac k tomu, že naši delegáti súkromne i na schôdzi ústredného výboru boli ubezpečení, že ihneď po obdržaní plánov a rozpočtu, bude nám táto suma poukázaná.*⁵⁵

Napriek žiadosti o opätovné posúdenie celej záležitosti ústredným výborom v Prahe, finančné prostriedky odboru pridelené neboli. Do celej záležitosti vstúpil v priebehu letných mesiacov roku 1928 župný referent KČST pre Podkarpatskú Rus, min. radca Ing. Veselý. Ten upozornil na vážne pochybenie vedenia užhorodského odboru KČST, ktorý nakoniec ani nedodal v stanovenom termíne plán prestavby reštaurácie do pražskej centrály. Navyše nepodali ani osobitnú žiadosť o dotáciu na ministerstvo obchodu, ktorú by ústredie mohlo podporiť. Min. radca Ing. Veselý tak celkom otvorene konštatoval, že: „... nemožno počítať v tomto roku s nejakou podporou od ústredného výboru KČST a nie je tiež možné pre nedostatok peňazí iným nemenej dôležitým stavbám, ktoré sa už realizujú, vypomôcť odboru sumou 30 000 Kč, ktorú by odbor splatil po získaní štátnej subvencie. Ak si odbor nemôže iným spôsobom zabezpečiť úver, bude lepšie ak sa odloží realizácia reštaurácie na Nevickom na budúci rok, keď už bude stavba finančne zabezpečená.“⁵⁶ V rovnakom dokumente informoval aj o ďalších podobných stavebných aktivitách, ktoré boli, resp. mali byť na Podkarpatskej Rusi postupne realizované z mimoriadneho rozpočtu ústredného výboru KČST v Prahe, na ktorý bola žiadaná osobitná štátna dotácia cez ministerstvo obchodu. V roku 1927 sa takýmto spôsobom financovala napríklad stavba chaty pod Plájom (v obvode odboru KČST Mukačevo), v roku 1929 sa takto mala realizovať stavba turistického domu v Rachove.⁵⁷

⁵⁵ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. List Odboru klubu československých turistů v Užhorode adresovaný pražskej centrále zo dňa 28. júna 1928.

⁵⁶ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. List župného referenta min. radcu ing. Veselého adresovaný Odboru klubu československých turistů v Užhorode, zo dňa 3. septembra 1928.

⁵⁷ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. List župného referenta min. radcu ing. Veselého adresovaný Odboru klubu československých turistů v Užhorode, zo dňa 3. septembra 1928. Základným odporúčaním župného referenta bolo „Jednajte podľa pokynov ústredia a všetko potrebné urýchlene zariadte!“, tak aby Podkarpatská Rus z hľadiska dotovania turistiky a schváleného Stavebného programu neprišla skrátka. Vzťahy medzi predstaviteľmi odboru KČST v Užhorode a Ing. Veselým, ako zástupcom turistckej župy, boli dlhodobo veľmi komplikované. Okrem iného o tom svedčí snaha turistov z Užhorodu hľadať pri riešení vzájomných problémov pomoc na valnom zhromaždení Slovenskej komisie v rámci KČST, ktoré sa uskutočnilo v Ružomberku 27. apríla 1929. Ako uviedli: „... Ing Veselý ako referent ich v ústrednom výbore sa o záležitosti župy nestará, potrebné nevybavuje, za vykonanú prácu ich

Stavebné práce na prestavbe reštaurácie v Nevickom sa nakoniec v roku 1929 podarilo realizovať. Samotný odbor KČST v Užhorode, a je možné konštatovať, že rozhodne nebol jediný, však aj v nasledujúcich rokoch zápasil s vážnymi finančnými ťažkosťami. Dôvodov bolo hneď niekoľko. Jedným z najvážnejších sa stala snaha o urýchlené dobudovanie potrebných turistických objektov, čo si vyžadovalo značné objemy finančných prostriedkov, ktoré sa sčasti pokrývali úverom. Skutočné výdavky, potrebné na ich výstavbu, pritom neraz výraznejšie presiahli pôvodne plánované a pražskou centrálou schválené náklady. Značný, navyše silne negatívny vplyv na výber členských príspevkov i celkové príjmy z akcií mala od roku 1930 tiež veľká hospodárska kríza. To všetko spolu s iba postupne stúpajúcim záujmom o turistiku viedlo k tomu, že užhorodský odbor KČST sa dostal začiatkom roku 1932 do situácie, keď nemal inú možnosť, ako požiadať ústredný výbor o záchranu v podobe sanácie.

Táto pre členov veľmi nepríjemná situácia pritom názorne ukazuje, aká komplikovaná bola niekedy činnosť konkrétneho turistického odboru najmä z hľadiska jeho finančného zabezpečenia. Keď sa koncom apríla 1932 vedenie odboru KČST v Užhorode obrátilo na pražskú centrálu so žiadosťou o podporu, svoju požiadavku podporilo pomerne podrobným bilancovaním početných aktivít a ich charakteristikou predovšetkým po finančnej stránke. Dôraz pritom celkom prirodzene kládli najmä na existujúce pasíva. V zachovanom dokumente sa okrem iného môžeme dočítať: „... Odbor Klubu československých turistov v Užhorode podnikol rôzne investície, ako prestavbu strelnice v Podhradí Nevické na reštauráciu, postavil ochrannú chatu na Pliške, prevzal zmenkové záväzky za bývalý strelecký spolok u Riaditeľstva štátnych lesov v Užhorode, udržiava nocľahárne v Užhorode, vo Vološanke a na Polonine Runa, ktorú rozšíril o ďalších 6 lôžok a pod. Všetko si vyžiadalo značné náklady, ktoré síce boli sčasti znížené, no v dôsledku úsporných opatrení v štátnej správe vyvolaných krízou, sa všetky žiadosti odoslané na ministerstvá vrátili s poukázaním na toto opatrenie. V dôsledku toho sa odbor nachádza vo finančnej kríze a to i napriek všemožnej snahe vedenia odboru i členstva, keďže dlhy tvoria: 1/Ústrediu za členské príspevky 6 792,25 Kč. 2/Župe za členské príspevky

3 094,50 Kč. 3/Riaditeľstvu štátnych lesov, zmenkový záväzok 11 195,05 Kč. 4/Firme Bartoš a spol., staviteľ 5 072,30 Kč. 5/Rôznym dodávateľom (drevo, dosky papier na strechu a pod.)

nazval leňochmi a jednal z delegátmi, ktorí sa dostavili do ústredia netaktne. Namiesto 35 tisíc Kč na reštauráciu pod hradom Nevické poslalo ústredie 5 tisíc Kč.“ Predseda Slovenskej komisie Paulíny obávajúc sa ďalšieho rozšírenia možných sporov radšej uzavrel celú záležitosť tým, že na túto komisiu nepatrla a nejednalo sa o nej. Bližšie NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. Valné zhromaždenie Slovenskej komisie, výpis z protokolu.

9 177,10 Kč. 6/Zostávajúci dlh na Pliške 2 200 Kč, celkovo teda spolu 37 531,20 Kč.⁵⁸

Takúto vysokú stratu nemohli užhorodskí turisti reálne vyrovať z členských príspevkov ani iných vlastných aktivít. Preto jedinou možnosť pre nich predstavovalo získanie finančnej podpory z pražského ústredia. I v toto prípade sa však k ich žiadosti vyjadroval najprv za župný výbor KČST Ing. Veselý, ktorý žiadal ešte doplnenie ďalších rôznych informácií. V prvom rade sa zaujímal o to, koľko vlastne stála prestavba strelnice na reštauráciu pri hrade v Nevickom. Rovnako ho zaujímal, kto povolil stavbu útulne na Pliške.⁵⁹ K predloženej žiadosti o finančnú podporu sa nakoniec vyjadril predovšetkým ústredný výbor KČST v Prahe. V pokladnici KČST sa vzhľadom na množstvo rozbehnutých projektov a predovšetkým na výpadky príjmov v dôsledku hospodárskej krízy nenachádzalo dosť prostriedkov v hotovosti. Preto vzhľadom na mimoriadne okolnosti pripravili v tomto prípade i napriek platným obmedzeniam osobitnú žiadosť o podporu pre pražské ministerstvo obchodu. Žiadosť je zaujímavá vo viacerých smeroch. Jednak zachytáva aktivity odboru KČST v Užhorode, jednak ukazuje mechanizmus poskytovania verejnej podpory štátu či ústredia KČST jednotlivým odborom pri budovaní turistiky v menej rozvinutých oblastiach štátu. V rámci predkladanej žiadosti ústredný výbor predovšetkým vyčíslil celkový objem investícií odboru KČST v Užhorode, realizovaných od jeho vzniku do 2. decembra 1932:

„1/Zabezpečil zrucaninu hradu v Nevickom, ktorú prevzal od Riaditeľstva štátnych lesov v Užhorode. Práce s opravami i prevzaté záväzky spolu predstavovali88 831 Kč

2/Vo výletnom mieste Nevické Podhradie, ktoré je jediným v okolí Užhorodu, prevzal bývalú strelnicu, z ktorej adaptáciou zriadil reštauráciu a tým vyhovel prianiu nielen turistov, ale tiež užhorodského obyvateľstva. Táto práca si vyžiadala náklady 43 187 Kč

3/V pohorí severozápadne od Perečina zriadil odbor letnú i zimnú útulňu na Pliške, kde je najlepší lyžiarsky terén v okolí, a to nákladom 6886 Kč

⁵⁸ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. List Odboru KČST v Užhorode zaslaný ústrednému výboru KČST v Prahe dňa 27. apríla 1932, podpísaný predsedom odboru Ing. Millantzom. Inžinier Juraj Millantz predstavoval zaujímavú postavu nielen v rámci turistiky, keďže pôsobil ako vládny radca v Užhorode. Bližšie *Reprezentačný lexikón Slovenska a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava : Vydavateľstvo reprezentačného lexikóna Slovenska a Podkarpatskej Rusi Academia, 1936. s. 218.

⁵⁹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. List Odboru KČST v Užhorode zaslaný ústrednému výboru KČST v Prahe dňa 27. apríla 1932, podpísaný predsedom odboru ing. Millantzom. Ing. Veselý doplnil k žiadosti svoje rukou písané otázky 9. mája 1932. I v tomto prípade sa opätovne ukázala neznalosť, resp. neschopnosť oboch strán, konkrétne župného výboru KČST a odboru KČST v Užhorode, reálne spolupracovať. Výstavbu útulne na Pliške totiž schválil ústredný výbor v Prahe už v októbri 1930.

4/Na Polonine Rune zriadil v miestnostiach pokusných stajní ministerstva poľnohospodárstva turistickú nocľaháreň nákladom 3637 Kč

5/Zúčastnil sa stavby chaty na Polonine Berževej, ktorú podnikol mukačevský odbor a to sumou 8000 Kč“

Celkovo si teda realizované investície vyžiadali sumu 150 541 Kč.⁶⁰

Pri plánovaní i následnej realizácii jednotlivých projektov sa už vopred počítalo so získaním štátnej podpory, resp. s prostriedkami z verejných zdrojov. Táto finančná pomoc, ktorej výška nebola garantovaná a mohla sa každým rokom meniť, mala pokryť aspoň časť nákladov najmä na stavebné práce, resp. materiálne vybavenie objektov. Na základe toho, ako čiastočnú náhradu nákladov dostal odbor KČST v Užhorode z verejných prostriedkov:

V roku 1927 od ministerstva poľnohospodárstva 17 870 Kč

V roku 1928 od ministerstva poľnohospodárstva 5000 Kč

V roku 1928 od ministerstva obchodu 5000 Kč

V roku 1929 od ministerstva obchodu 10 000 Kč

V roku 1930 od ministerstva obchodu 15 000 Kč

V rokoch 1931 a 1932 pritom nebola udelená oboru KČST v Užhorode žiadna podpora z verejných zdrojov ministerstiev, čo výsledne spôsobovalo silne zadĺženej organizácii stále väčšie problémy. Zo sumy realizovaných investícií teda pokryli verejné zdroje 52 876 Kč a prostriedky, resp. pracovné aktivity odboru ďalších 42 088 Kč. V priebehu rokov 1930 až 1932 sa síce podarilo vedeniu odboru získať niektoré menšie príspevky, napríklad v roku 1930 podporu 1000 Kč od okresného úradu vo Veľkom Bereznom, zásadné problémy to však nevyriešilo. I napriek tomu však členovia odboru vykonávali bežné činnosti, keď vyznačili niekoľko sto kilometrov turistických ciest, udržiavali tri nocľahárne (Užhorod, Vološanka, Javorník), sprevádzali a informovali turistov jednotlivcov či zabezpečili organizovanie celých domácich či zahraničných výprav. Sami tiež usporiadali početné výpravy, z ktorých niektoré mali až 120 účastníkov.

Predstavitelia ústredia KČST potvrdili, že preskúmali všetky účtovné doklady týkajúce sa činnosti odboru KČST v Užhorode i jednotlivých investícií, pričom našli všetko v poriadku. Celkovo hospodárenie prebiehalo podľa plánu, na zložitej situácii sa však veľmi negatívne podieľali predovšetkým dva faktory. Tým prvým bolo zastavenie podpory z verejných zdrojov, i napriek tomu, že prostriedky im boli prisľúbené. Druhým, rovnako vážnym dôvodom bol výrazný pokles príjmov z jednotlivých podujatí, čo bol všeobecný jav spôsobený krízou. „Tým sa odbor bez vlastnej viny dostal do zložitej finančnej situácie, pretože ani ústredie nemôže

⁶⁰ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. Vyjadrenie ústredného výboru KČST v Prahe k žiadosti Odboru KČST Užhorod, č. 99210/32/IV.F, zo dňa 2. decembra 1932. s. 1.

*mu pre nedostatok prostriedkov prispieť väčšou sumou. V čase, keď turistika na Podkarpatsku potešiteľne rastie a sľubuje stať sa jednou z najaktívnejších položiek zemského hospodárstva, pokladali by sme za nanajvýš vhodné prispieť mu na pomoc. Na úhradu najhorších záväzkov doporučujeme poskytnúť sumu 15 000 Kč...*⁶¹

Za týmto podporným stanoviskom ústredného výboru KČST možno vidieť, samozrejme, v prvom rade úprimnú snahu pomôcť odboru, ktorý sa nie vlastnou vinou dostal do ťažkostí. Súčasne však nemožno celkom vynechať ani ďalšie aspekty, ktoré boli v žiadosti spomenuté iba okrajovo, prípadne vôbec nie. Jedným z najdôležitejších bola skutočnosť, že v priebehu tridsiatych rokov 20. storočia začal významne stúpať záujem o poznávanie Podkarpatskej Rusi, resp. využitie jej značného turistického potenciálu. Vďaka tomu sa najmä vo väčších sídlach začali objavovať podnikavé osoby, ktoré predstavovali pre jednotlivé odbory KČST vážnu konkurenciu. V tomto smere sa do pozornosti pražského ústredného výboru KČST dostala prostredníctvom dobovej tlače napríklad informácia o vzniku „Turistickej kancelárie“ v Užhorode, založenej pod patronátom agrárnej strany. O bližšie informácie sa ústredie KČST obrátilo práve na vedenie odboru KČST v Užhorode. Jej predstavitelia skutočne potvrdili, že kanceláriu si otvoril tajomník miestnej organizácie agrárnej strany v Užhorode Milan Višnovský. Navyše veľmi výhodne, priamo v budove, kde sídlil aj sekretariát tejto politickej strany.⁶²

Miestni predstavitelia KČST informovali aj o tom, že táto kancelária je často omylom stotožňovaná s miestnym odborom KČST. I preto požadovali, aby pražské ústredie vystúpilo proti tejto forme podnikania s tým, že „... všetky informácie o cestovaní po Podkarpatskej Rusi, Karpatoch a pod. poskytnú zdarma, ochotne a spoľahlivo v KČST v Užhorode (Volovec, Mukačevo, Chust, Rachovo), zaobstarajú nocľahy, stravovanie, programy ciest atď., a že KČST nemá nič spoločné s kanceláriou „Cizinecká kancelár – Turistika“.⁶³ Miestny odbor nemohol konkurovať dobre vybavenej súkromnej turistickej kancelárii, i keď tá požadovala za informácie od klientov sumu 5 Kč. Členovia odboru KČST v Užhorode síce neinkasovali za svoje služby žiadnu províziu. No keďže nemali vhodnú miestnosť, dokonca ani základné kancelárske vybavenie, prichádzajúcich väčšinou celkom prirodzene zlákali veľké a dobre viditeľné inzeráty konkurencie. O vážnej situácii tak do pražskej centrály odoslali viaceré správy: „Užhorod, ako hlavné mesto je navštívené každým cudzím výletníkom a je spravidla východiskom všetkých turistických výprav. Informácie sa sústreďujú v našom odbore, i keď ide o úseky iných odborov.

⁶¹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. Vyjadrenie ústredného výboru KČST v Prahe k žiadosti Odboru KČST Užhorod, č. 99210/32/IV.F, zo dňa 2. decembra 1932. s. 2.

⁶² Budova sa nachádzala na vtedajšej Kazincziho ulici č. 6, v najrušnejšej časti mesta.

⁶³ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. Vyjadrenie odboru KČST v Užhorode vo veci žiadosti ústredia KČST v Prahe, zo dňa 24. júna 1932.

Cudzinci nemajú možnosť osobného styku s členmi výboru, ale teraz ľahko nájdú a môžu navštíviť „Cudzineckú kanceláriu“. Členom výboru nie je umožnený vzájomný styk, keďže nemajú žiadne stredisko.“⁶⁴

I vzhľadom na rozširujúcu sa konkurenciu bola preto snaha ústredného výboru KČST pri záchrane zadlženého odboru KČST v Užhorode plne pochopiteľná a v konečnom dôsledku tiež úspešná. Situáciu komplikovala nielen stále pretrvávajúca hospodárska kríza, prejavujúca sa napríklad obmedzovaním dotácií poskytovaných z ministerstiev. Ťažkosti spôsoboval tiež klesajúci počet členov Klubu československých turistov v tomto regióne, nižšia účasť a tým aj menší výnos z jednotlivých akcií, rovnako ako veľmi opatrný postoj miestnej správy. Jej predstavitelia často iba so značnou námahou získavali prostriedky na zabezpečenie základných funkcií a úloh samosprávy, preto o podporu kultúrnych, spoločenských či turistických akcií spravidla nemali väčší záujem. Odbor Klubu československých turistov v Užhorode sa nakoniec podarilo zachrániť pred finančným kolapsom, no celá akcia neprebíhala úplne bez ťažkostí a nevyhnutných obetí. Ako oznámilo vedenie odboru verejnosti, od 1. septembra 1933 bolo potrebné uzavrieť chatu na Polonine Rovnej. Inventár následne presťahovali do Turých Remet.⁶⁵ Napriek rôznym úsporným opatreniam bolo možné konštatovať, že užhorodský odbor KČST stále vyvíjal pomerne intenzívnu činnosť. V roku 1935 o možnostiach, ktoré poskytoval miestnemu obyvateľstvu, ale i návštevníkom z domova či zahraničia: „... Hlavný smer výletov z Užhorodu vedie údolím Uhu, sčasti tiež smerom západným na Slovensko a východným po výbežkoch Karpát.... V údolí Uhu najskôr nás zaujme zrúcanina hradu Nevické (v správe KČST, pod hradom reštaurácia tohto klubu), východisko vychádzok na Antalovskú Poloninu na ľ. brehu Uhu a na Plišku na pr. brehu, s malou chatou KČST, výletné miesto užhorodských obyvateľov a lyžiarske stredisko. Výlet na Plišku možno ľahko spojiť s prechádzkou na Vulšiny, Skaluku a do Perečína, okresného mesta s továrňou na destiláciu dreva. Z Perečína údolím Turje je vďačný 2 denný výlet do malých kúpeľov Lumšur a na Poloninu Rovnú (1428 m), veľmi zaujímavú horskú skupinu s krásnymi výhľadmi.“⁶⁶

Podobne ako ďalšie odbory v tejto časti republiky, tak aj ten užhorodský mohol až takmer do konca tridsiatych rokov 20. storočia úspešne rozvíjať ideu tu-

⁶⁴ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 131 „Nevické“. Vyjadrenie odboru KČST v Užhorode vo veci žiadosti ústredia KČST v Prahe, zo dňa 24. júna 1932. O situácii referovali jednak predseda odboru KČST v Užhorode Ing. Millantz, jednak jednatel' odboru Richter.

⁶⁵ Dôvodom zrušenia tejto turistickej útulne neboli iba finančné ťažkosti užhorodského odboru KČST, ale tiež skutočnosť, že riaditeľstvo štátneho žrebčína v Turých Remetách ukončilo pasenie dobytky na Polonine Rovnej a neplánovalo ďalej udržiavať objekty, ktoré tam zostali. Bližšie Odbor Klubu československých turistů v Užhorode. In *Podkarpatská Rus*. 1933, 8, č. 17, s. 4.

⁶⁶ *Užhorod. Průvodce hlavním městem Podkarpatské Rusi*. Sestavil Petr Sova. Užhorod : Mestská správa, 1935. s. 38.

ristiky a podporovať rozvoj cestovného ruchu. Ten sa v chudobných hornatých oblastiach východného Slovenska i Podkarpatskej Rusi ukazoval ako jedna z mála reálne možných ciest, ako hospodársky povzniesť tieto oblasti, kde priemysel dlhodobo nenachádzal vhodné podmienky na rozvoj a kde zaostané poľnohospodárstvo nemalo šancu konkurovať lacnejšej i kvalitnejšej produkcii úrodnejších oblastí. Rozpad Československa a začiatok druhej svetovej vojny viedli v tomto smere k zásadnej zmene a predovšetkým na východnom Slovensku k vzniku nových foriem podpory rozvoja cestovného ruchu.

Jednou z novínok, ktoré sa v rámci Podkarpatskej Rusi ukazovali ako do budúcnosti veľmi perspektívna oblasť rozvoja turizmu, bola v priebehu tridsiatych rokov 20. storočia tzv. vodná turistika. Základy oficiálneho rozvoja tejto oblasti pri užhorodskom odbore KČST boli položené 19. júla 1933, keď vznikol oficiálny vodácky krúžok. Vodná turistika na Podkarpatskej Rusi bola dovtedy medzi miestnym obyvateľstvom rozšírená iba minimálne. Za jednu z hlavných príčin považovali zakladatelia nie celkom pravdivé informácie, ktoré boli všeobecne rozšírené o výrazne premenlivom prietoku miestnych riek. Tvrdenia, že rieky sú príliš prudké, nebezpečné, veľmi plytké alebo, naopak, priveľmi hlboké, odradili mnohých záujemcov. V priebehu dvadsiatych a začiatkom tridsiatych rokov sa objavilo iba niekoľko sporadických pokusov o splavovanie miestnych riek. Ani tieto snahy však neboli úspešné, pričom dôvody boli rôzne. Niektorých odradil neúspech pri použití nevhodného typu lodí. Tradičné širšie a ťažké lode s veslami, určené na lov rýb a prepravu osôb, sa totiž nehodili pre horské rieky. Iných odradil nezájem či posmech okolia.

Vzhľadom na existenciu zaujímavých vodných trás v dĺžke 20 – 150 kilometrov, sa rozhodli predstavitelia užhorodského odboru využiť situáciu a pri založení vodáckeho krúžku sledovali hneď niekoľko cieľov:

- 1.) Rozšíriť možnosti pešej a lyžiarskej turistiky o novú, atraktívnu formu odpočinku.
- 2.) Otvoriť prostredníctvom vodných trás nové, doteraz turistom neznáme a nevyužívané oblasti.
- 3.) Poskytnúť týmto oblastiam všetko, čo turistika so sebou prináša, t. j. celkové povznesenie hospodárske a kultúrne.

Aby však bolo možné začať s propagáciou nového krúžku i nových, menej známych oblastí Podkarpatskej Rusi, museli jeho členovia realizovať množstvo prípravných prác. V prvom rade bolo potrebné priamo v teréne zistiť, ktoré rieky sú bez ťažkosti splavné. Tieto skúsenosti mali postupne doplniť dlhodobé merania stavu vodných hladín. Následne sa malo prikročiť k budovaniu siete ďalších krúžkov i aktívnych jednotlivcov, ktorí by v prípade záujmu poskytovali informácie návštevníkom. Ďalším krokom k rozvoju vodáckeho športu malo byť vybu-

dovanie siete riečnych staníc, nocľahární a táborísk a v spolupráci s celoštátnou organizáciou vodných športov, konkrétne zväzom kanoistov, otvoriť vhodné rieky turistom a športovcom nielen z Československa, ale i cudzincom. Realizáciu takejto veľkorysej, no súčasne na dlhé časové obdobie plánovanej idey malo podporiť organizovanie pretekov či návštev väčších organizovaných skupín tak, aby nielen narastal záujem o vodnú turistiku, ale aby prinášala pre región aj potrebný ekonomický efekt.

V týchto plánoch už bolo možné využiť prvé praktické skúsenosti. V Chuste napríklad pôsobil vodácky krúžok, ktorý počas jesene 1932 usporiadal preteky a jeho členovia úspešne splavili rieku Tisu. Rieku Latoricu sa v kajaku, vyrobenom z dosák podľa návrhu Ing. Lacinu, pokúsil úspešne splaviť V. Tříška z Mukačeva. Skúsenosti s používaním skladacieho kajaku mali aj v samotnom Užhorode, kde ho členovia miestneho rybárskeho spolku využívali na inšpekcie na rieke Uhu. Miestny učiteľ Ritt postavil dva kajaky vlastnej konštrukcie, v priestoroch družstva „Lesto“ v užhorodskom Galagu. Vyskúšal ich pri splave Uhu z Perečina do Stredy nad Bodrogom a dva razy absolvoval aj poldennú túru Užhorod – Vajany. Okrem Uhu splavil Ritt spolu so svojou manželkou aj rieku Latoricu od Svalavy do Chlmca pri Užhorode. Z Latorice do Chlmca sa dostali po zatopených poliach a s pomocou Lázskeho potoka. Napriek týmto početným pokusom pritom pre ďalších záujemcov stále zostávali ešte ďalšie zaujímavé úseky, napríklad splavenie Latorice od Gelovcov k Oborínu. Možností, dokonca aj lodí, ktoré vyrábali jednotlivci, ale i družstvo „Lesto“, bolo dosť. Chýbali však záujemcovia, ochotní pojsa na takúto riskantnú plavbu.⁶⁷

Odbor KČST v Chuste bol začiatkom tridsiatych rokov i napriek pretrvávajúcej hospodárskej kríze veľmi aktívny nielen v rámci snahy rozšíriť svoju činnosť v oblasti vodných športov, ale v jesenných mesiacoch roku 1933 sa obrátili jeho vedúci predstavitelia na pražskú centrálu KČST s informáciou o zámere vybudovať na polonine Drahovský Menčul zrubovú chatu. Ako v liste uvádzajú: „... uznali jsme terén tento za velmi výhodný, jak co do jeho polohy a sjezdů, tak co do blízkosti od sídla odboru, pro zájezdy našich členů lyžařů, pro než cesty na Rachovsko byly příliš nákladnými a úspěšné činnosti lyžařů byly překážkou.“⁶⁸

Podľa predpokladov vedenia odboru mali výstavbu jednoduchej zrubovej chaty zaradiť do investičného programu na rok 1934 s tým, že objekt by sa dal využívať nielen počas lyžiarskej sezóny. Za rovnako dôležité považovali jeho využitie

⁶⁷ Rt. Turistika. Vodní turistika. In *Podkarpatská Rus*. 1933, 8, č. 14, s. 4. Uvedený príspevok sa objavil nie vo vhodnom čase. V júli roku 1933 totiž napáchala rozvodnená Tisa na Podkarpatskej Rusi značné škody. Bližšie napríklad Pomáhejte postíženým povodní ve Výloku. In *Podkarpatská Rus*. 1933, 8, č. 14, s. 2.

⁶⁸ NAČR, Praha. Fond Klub československých turistů, kr. 150. Polonina Drahovský Menčul. List vedenia chustského odboru KČST pražskej centrále zo dňa 23. Řijna 1933.

pre rozvoj letnej turistiky. Čo je zaujímavé, v tomto konkrétnom prípade nežiadal odbor KČST v Chuste pražskú centrálu pri výstavbe objektu o finančnú výpomoc. Chatu chceli postaviť z vlastných prostriedkov. Snažili sa získať iba technickú pomoc, keď požiadali o poskytnutie vhodných stavebných plánov prípadne rozpočtov na stavebný materiál. V tomto smere sa mala zohľadniť predovšetkým požiadavka na to, že chata by okrem predsiene mala mať tri miestnosti. Jedna bola určená ženám a dve mužom. Materiálom na výstavbu malo byť bukové drevo, z ktorého sa okrem trávov priamo na mieste stavby mali vyrábať aj bukové šindle. Mäkkého, ľahšie opracovateľného dreva bolo totiž v okolí nedostatok. Samotný stavebný materiál mal byť pripravený na jar roku 1934, aby do začiatku výstavby, určeného na jesenné mesiace, dostatočne vyschol.⁶⁹

Už 17. novembra 1933 však pražská centrála vo svojej odpovedi do istej miery schladila nadšenie členov odboru KČST v Chuste. Na jednej strane zaregistrovala informáciu o zámere vybudovať novú zrubovú chatu. Súčasne však pripomenula potrebu dodržiavania postupov zakotvených v „Rádu pro stavby KČST“. Predovšetkým žiadali informácie o tom, akým spôsobom budú uhradené náklady na plánovanú stavebnú činnosť. Tieto informácie mali byť následne prezentované Ministerstvu obchodu, ktoré malo v tom čase na starosti predbežnú kontrolu a schvaľovanie každého investičného zámeru KČST.⁷⁰

I keď pražská centrála nemala v tom čase k dispozícii vhodné stavebné plány, vyjadrila ochotu projekt a rozpočet vypracovať, dokonca bez nároku na finančnú odmenu. Žiadala pritom iba ďalšie doplnenie niektorých nevyhnutných informácií. K tým základným patrili: Bude chata obsadená celý rok správcom alebo bude otváraná iba príležitostne pri plánovaných výletoch? Aký počet osôb má byť ubytovaný v jednotlivých miestnostiach, pričom budú využívané posteľe alebo jednoduché či poschodové prične? O tom, že tento postup pražskej centrálneho bol v tom čase síce bežný, no súčasne niekedy málo efektívny, svedčia následné prieskumy v súvislosti s kompletizáciou všetkých potrebných dokladov a povolení.

Vzhľadom na komplikácie, ktoré napriek optimizmu členov vodáckeho krúžku prinášali v podobe často nečakaných povodní rieky na Podkarpatskej Rusi, rovnako ako pre lyžiarov často nedostupné svahy, mnohí aj v priebehu tridsiatych rokov uprednostňovali tradičnú pešiu turistiku. O tom, že „hranica“ v tom dnešnom slova zmysle medzi východným Slovenskom a Podkarpatskou Rusou neexistovala, svedčí aj množstvo turistických vychádzok, organizovaných odborom KČST z Podkarpatskej Rusi na východné Slovensko a, naopak, odborom KČST

⁶⁹ Za odbor KČST v Chuste projekt pripravili úradujúci podpredseda Svatopluk Libosvár, pracujúci ako súdny revident, spolu s pokladníkom a jednatelom odboru.

⁷⁰ Samotné prehlásenie odboru o tom, že nebude žiadať žiadnu finančnú podporu, resp. že disponuje dostatkom prostriedkov na realizáciu investičného zámeru, v tom čase už pražskej centrálneho na vydanie súhlasu nepostačovalo.

na východnom Slovensku na Podkarpatskú Rus. Z mnohých príkladov možno spomenúť výlet členov užhorodského odboru KČST do pohoria Vihorlat. Koncom júna 1933 bol pripravený ráno o šiestej hodine autobus pred hotelom Berčeni, aby cez Sobrance odviezol záujemcom do Remetských Hámrov. Odtiaľ nasledovala dvojhodinová nenáročná túra na Morské oko, nachádzajúce sa v nadmorskej výške 618 m n. m. Zdatnejší turisti mohli pokračovať vo výstupe na Sninský kameň (1007 m). Pri spiatočnej ceste bola naplánovaná hodinová prestávka v kúpeľoch Sobrance. Celodenný výlet, ktorý stál účastníkov 12 – 14 Kč, bol ukončený príchodom do Užhorodu okolo ôsmej hodiny večer.⁷¹

Podobným spôsobom sa do priestoru Podkarpatskej Rusi organizovali kratšie jednodňové, ale i dlhšie výpravy z miest východného Slovenska. Výrazným impulzom, ktorý takéto cestovanie podstatne uľahčil, sa stalo rýchle rozširovanie predovšetkým súkromnej autobusovej dopravy. Skutočnosť, že cestovanie za turistickými zážitkami sa tešilo značnej podpore, sa rozhodli využiť aj ďalší dopravcovia. Okrem iného napríklad Československé štátne dráhy poskytovali turistom, členom KČST zľavy na cestovnom. Žiadali pritom nielen platný preukaz člena KČST, ale i vytváranie väčších, aspoň šesť, resp. trojčlenných skupín. Ak boli splnené všetky podmienky, turisti mohli získať až 33 % zľavu na cestovnom.⁷²

Súčasťou celého spektra aktivít turistov na východnom Slovensku i Podkarpatskej Rusi sa stalo tiež vzdelávanie členov, i záujemcom z radov verejnosti v rôznych odborných oblastiach. V júli roku 1933 napríklad úspešne ukončili v rámci užhorodského odboru KČST pod vedením prof. Malicha botanický kurz, ktorý mal členov i nečlenov, dokonca bez ohľadu na vek, zoznámiť s kvetenou na Podkarpatskej Rusi.⁷³

V júli roku 1933 sa objavil a dočkal sa aj širšej propagácie publikácia Průvodce po Slovensku a Podkarpatské Rusi, ktorého zostavovateľom bol B. Lázněvský. Kým prvý diel sprievodcu sa venoval Čechám, Morave a Sliezske, druhý zväzok bol vyhradený Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Vzhľadom na veľký záujem, ktorý toto dielo vyvolalo, išlo už o tretie, doplnené a rozšírené vydanie.⁷⁴

V súvislosti s celosvetovou hospodárskou krízou sa aj do turizmu, resp. cestovného ruchu preniesli ešte intenzívnejšie ako dovtedy niektoré momenty, ktoré naznačovali, že aj priestor Podkarpatskej Rusi bude potrebné využívať v tomto smere ešte intenzívnejšie ako dovtedy. Ako teda ďalej rozvíjať cestovný ruch? Jeden z názorov priniesla aj dobová tlač: „*To je otázka, od ktorej veľmi veľa záleží*

⁷¹ Turistika. Odbor Klubu čs. turistů v Užhorode. Vzhůru na Mořské oko! In *Podkarpatská Rus*. 1933, 8, č. 12, s. 4.

⁷² Turistika. Levně jezdí na železnících člen KČST. In *Podkarpatská Rus*. 1933, 8, č. 11, s. 4.

⁷³ Odbor Klubu čs. Turistů v Užhorodě. In *Podkarpatská Rus*. 8, 1933, č. 13, s. 4.

⁷⁴ Průvodce po Slovensku a Podkarpatské Rusi. In *Podkarpatská Rus*. 1933, 8, č. 13, s. 4.

pre nasledujúce obdobie, pretože s prichádzajúcou Veľkou nocou môžeme povedať, že sa u nás otvára turistická sezóna. V celoštátnom záujme našej meny i nášho kúpeľníctva a letovísk je, aby sme sa podľa možnosti usilovali podchytiť turistický ruch v tomto roku domáci a pokiaľ sa zúčastníme výprav za hranice, aby sa to uskutočňovalo na základe kompenzačných výprav tak, aby sme za každú československú korunu vyvezenú od nás dostali protihodnotu v príslušnej cudzej valute. Cudzinecký ruch hrá dôležitú úlohu v našom hospodárstve a od jeho rozvoja v mnoho závisí osud a prosperita našich kúpeľov, našich minerálnych prameňov, našich letovísk a nášho hotelového priemyslu, na ktorom sa následne podiela celý rad živností, obchodov a rôznych iných podnikov...⁷⁵

Informácie, popisujúce vo všeobecnosti možnosti turistiky na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi, sa okrem správ jednotlivých odborov KČST či článkov v dobovej tlači objavujú vo viacerých viac či menej rozsiahlych odborných a prehľadových publikáciách, vychádzajúcich v priebehu druhej polovice tridsiatych rokov 20. storočia.⁷⁶

V rámci Podkarpatskej Rusi možno získať dobrý prehľad o aktivitách jednotlivých odborov a prevádzkovaných zariadeniach v správe KČST. Medzi aktívne odbory KČST tak napríklad patrila mukačevská. O situácii nielen v rámci tohto odboru, ale tiež o možnostiach turistiky na celej Podkarpatskej Rusi informuje napríklad publikácia „Mukačevo, průvodce městem a okolím“. Mesto samotné je tu predstavené ako dobré východisko pre uskutočňovanie viac či menej fyzicky náročných výletov či výprav. Súčasne však ukazuje, že rozvoj turistiky bol v predošlom období v mnohých ohľadoch obmedzovaný jednak výhradami najmä vlastníkov lesných pozemkov k budovaniu turistických trás, jednak chýbajúcimi finančnými zdrojmi či menším záujmom obyvateľstva. Chýbali tiež skúsenosti a znalosti s rozvojom turistiky a lepšia organizácia. Ako sa konštatuje aj v spomínanej publikácii, „... Donedávna bolo síce najbližšie okolie neoznačované a turistika vôbec smerovala do širšieho okolia, najmä na Skotarský priesmyk a na Poloninu Boržavu. ... Čitateľovi zo západu bude znieť až neuveriteľne, že až v lete tohto roku bol daný zásadný súhlas vlastníkov na to, aby náš odbor mohol vyznačovať tri cesty

⁷⁵ Co učiníme k většímu povznesení turistického ruchu v našem vnitrozemí ? In *Podkarpatská Rus*. 1933, 8, č. 8, s. 4. V snahe prilákať záujem návštevníkov postupne sa stále viac propagovali napríklad rôzne starobylé, no stále živé zvyky a činnosti na Podkarpatskej Rusi. Napríklad v súvislosti s Veľkou nocou sa objavili články venované archaickým zvyklostiam pri príprave pasky, ale i iných pokrmov. „... Gazdiná pripravuje pasku s posvätnou úctou, v rukaviciach, pretože holou rukou sa jej dotknúť nesmie. Pri práci vyskakuje, aby paska bola čo najvyššia (vykysnutá) a mláská, aby bola dobrá. Pri pečení si gazdina nikdy nesadne, aby nezarazila kysnutie. Ak sa paska nakloní na jednu stranu, príde odtiaľ určite neúspech alebo nešťastie. Ak pukne, zomrie niekto z domácich...“ KOŽMÍNOVÁ, A. Prubuzení přírody na Podkarpatské Rusi. In *Podkarpatská Rus*. 1933, 8, č. 10, s. 2 – 3.

⁷⁶ Na niektoré, i keď, samozrejme, nie všetky, odkazujeme i v tomto texte.

na najbližšiu horu vyššiu ako 1000 m, t. j. na Dechmanov diel (1022 m). Pritom nejde o nejaký osamelý kopček, ale o západný koniec masívu dlhého asi 25 km.⁷⁷

I keď priamo z Mukačeva viedla v tom čase iba jedna, modrou farbou označená turistická značka smerujúca na Poloninu Rovnú (Runu). K tejto trase sa neskôr, napríklad za osadou Majdan, pripájali ďalšie turistické trasy, napríklad smerujúce zo západu na východ, z Makovice (978 m) do Paseky. Napojenie do celej siete turistických trás, označených modrou (mukačevskou) či červenou (jubilejnou), umožnilo turistom plánovať a absolvovať prechody horskými lúkami, vrchmi (napríklad Polonina Rovna 1482 m, Pleska 993 m, Obavsky kameň 1007 m), z ktorých bol pekný výhľad, ale i hľadať odpočinok vo viacerých kúpeľoch (napríklad Siňak).

Vzhľadom na dĺžku vyznačených trás či rozvoj podmienok na zimnú turistiku a lyžovanie, postupne vznikajúcu sieť turistických chát a útulní doplňovali aj rôzne ďalšie súkromné i verejné zariadenia, ktorých služby mohli turisti využívať. Príkladom toho, ako nielen mukačevský turisti riešili otázku ubytovania a stravovania, môže byť dohoda, ktorú mukačevský odbor uzavrel s miestnym nemeckých obyvateľom. Ten mal dom neďaleko turistickej trasy označenej červenou farbou a smerujúcu z Makovice do Paseky. Turisti u tohto obyvateľa „.... volá sa Penzenstadler, dostali tiež mlieko, chlieb, vajcia a podobne. Jeho dom je zatiaľ pre orientáciu označený červenou značkou, v dohľadnej dobe bude označený veľkým odznakom KČT“.⁷⁸

Dostatok príležitostí pre pešiu turistiku, nedotknutá príroda, ale i zaujímavý terén pre lyžovane vytvárali pre viaceré mestá a mestečká na Podkarpatskej Rusi dobré podmienky na rozvoj ubytovacích či stravovacích kapacít, určených pre návštevníkov. Už spomínané Mukačevo v tomto smere predstavovalo síce lákavú, dlhodobu však nevyužitú príležitosť. Možnosti, ktoré v tomto smere existovali, priblížili aj viacerí autori. Ich konkrétne návrhy, odporúčania či prípadná kritika síce často rezonovala v spoločnosti, iba málokto sa však nakoniec podarilo presadiť. Ako uviedol jeden z nich: „.... Bolo síce konáno už veľmi mnoho zájazdů na Podkarpatskou Rus (ČSD, Čedok atd.), ale – budme řimní – účastníci odjížděli vlastne zklamáni Podkarpatskou Rusí, z níž většinou nic nepoznali, jen pár měst a nezajímavých vesnic a k tomu nějaký ten nepohodlný nocleh na slámě neb ve stanu. Takováto propagace a takovéto turistické podniky samozřejmě musí zklamat a poškodit jinak dobrou věc, a nakonec mohou turistický ruch zastavit vůbec.“⁷⁹

⁷⁷ ZÁKREJS, Z. Mukačevo, východisko príjemných výletů. In *Mukačevo, průvodce městem a okolím*. Sestavil Karel Finger. Užhorod : Městská správa v Mukačeve, 1935. s. 17.

⁷⁸ ZÁKREJS, Z. Mukačevo, východisko príjemných výletů. In *Mukačevo, průvodce městem a okolím*. Sestavil Karel Finger. Užhorod : Městská správa v Mukačeve, 1935. s. 18.

⁷⁹ DUŠÁNEK, J. Mukačevo střediskem turistického ruchu. In *Mukačevo, průvodce městem a okolím*. Sestavil Karel Finger. Užhorod : Městská správa v Mukačeve, 1935. s. 24.

Napriek takýmto pesimistickým pohľadom sa však pri rozvoji turistiky a cestovného ruchu na Podkarpatskej Rusi stále viac presadzovali snahy vytvoriť na tomto území centrum alebo centrá, ktoré by okrem potrebných informácií a prírodných krás poskytl aj možnosti na pohodlný odpočinok, kvalitnú stravu i príležitosti na športové aktivity. Z viacerých možno spomenúť napríklad Rachovo, ktoré niektorí autori označili za turisticky raj Podkarpatskej Rusi, iní za podkarpatský Davos. Mestečko disponovalo slušným, dobre zariadeným hotelom i polohou v krásnom údolí Tisy. Z Rachova bolo možné bez ťažkostí realizovať množstvo zaujímavých turistických výprav. Tie najčastejšie smerovali napríklad na Svidovec cez Dumeň (1391 m), Starú (1475 m) na Bliznicu (1883 m). Zdatnejší turisti zase mierili do sedla Okula, kde sa mali možnosť ubytovať v miestnej horárni. Z Okuly potom vyrážali na Brustur či hraničné hrebene Karpát, prípadne sa osviežili v chladnej vode kľausury Apšinec. Na druhej strane Tisy zasa turisti vystupovali po rôznych trasách na najvyššie vrchy Podkarpatskej Rusi, konkrétne Pop Ivan (1940 m), Čiernu horu (2026 m), Hoverlu (2058 m) či Pietroš (2020 m). V tejto oblasti sa v tomto období ešte stále dalo túlať celé dni po rozsiahlych poloninách a obdivovať krásu nedotknutej pustatiny bez ľudskej prítomnosti.⁸⁰

I samotné Mukačevo v rámci tohto procesu ponúklo vlastné pozemky na vybudovanie „Domova turistov“. Poloha na brehu Latorice ponúkala vhodný priestor s vodou, lesom i horami. Plánovaná stavba kúpeľného a turistického domu mala ponúknuť návštevníkom potrebné pohodlie. K dispozícii by dostali dobre vybavené ubytovanie, reštaurácie, vináreň i garáže. Návrh počítal s prehĺbením koryta Latorice a úpravou asi 200-metrového úseku brehu na plne vybavenú pláž s kabínkami. S mestom by areál spájala cesta pozdĺž hrádze i cestička, okolo ktorej sa mali vysadiť dreviny. Dokonca časť pozemkov bolo možné prenajať na výstavbu víkendových domov. Nájomné vyberané od ich vlastníkov by tvorilo už súčasť príjmov potrebných na pomerne rozsiahle investície. Predkladatelia tohto vzhľadom na miestne pomery veľmi ambiciózneho projektu rozvrhli prípravné práce na dva až tri roky. Vzhľadom na to, že sa informácie o projekte zverejnili až v roku 1935, zostal nakoniec v čisto teoretickej rovine, ako zaujímavá ukážka toho, čo by bolo v oblasti rozvoja cestovného ruchu a turistiky možné, pokiaľ by bolo k dispozícii viac času, síl a finančných prostriedkov.⁸¹

Napriek mnohým ťažkostiam a tradičnému nedostatku finančných prostriedkov bolo možné v závere tridsiatych rokov 20. storočia sledovať v priestore Podkarpatskej Rusi výraznejší posun v oblasti turistiky a cestovného ruchu. K stá-

⁸⁰ GABRIEL, F. Turistika na Podkarpatskej Rusi. In *Podkarpatská Rus. Sborník hospodárskeho, kultúrneho a politického poznání Podkarpatské Rusi*. Redigoval Jaroslav Zatloukal. Bratislava : Klub přátel Podkarpatské Rusi, 1936, s. 324.

⁸¹ DUŠÁNEK, J. Mukačevo střediskem turistického ruchu. In *Mukačevo, průvodce městem a okolím*. Sestavil Karel Finger. Užhorod : Městská správa v Mukačeve, 1935. s. 26 – 28.

le lepšiemu využívaniu už existujúcej siete turistických chát a ciest, napomáhali postupne aj hotely rôznej úrovne, jedálne a turistické obchody. Vzástol najmä počet hotelov, pričom konkrétne v Užhorode boli v prevádzke roku 1937 okrem iných ubytovacích zariadení hotel Korona (pre hostí ponúkal 82 postelí), hotel Bercsényi (70 postelí), hotel Karpatia (50 postelí), hotel Orient (40 postelí) a hotel Centrál (40 postelí). Kým v Užhorode, ako administratívnom a hospodárskom centre Podkarpatskej Rusi nebola prevádzka pomerne veľkého počtu ubytovacích zariadení ničím prekvapujúca, hotelové ubytovanie mali k dispozícii aj návštevníci menších miest. V Mukačeve sa nachádzal hotel Csillag (70 postelí), v Berehove hotel Grand (40 postelí), Donát hotel (26 postelí) a Sokolský dom (15 postelí). V Chuste možno spomenúť hotel Korona (40 postelí), Royal (32 postelí) a Centrál (60 postelí) atď.⁸²

Turistika na východnom Slovensku v tridsiatych rokoch 20. storočia

V úplnom závere tridsiatych rokov 20. storočia už na východnom Slovensku i Podkarpatskej Rusi existovala pomerne hustá sieť ubytovacích zariadení pre domácich turistov i hostí zo zahraničia. Na východe Slovenska však ich rozloženie nebolo rovnomerné. Kým na Spiši sa najmä vďaka Vysokým Tatrám koncentrovalo značné množstvo ubytovacích kapacít, situácia v niektorých mestách či regiónoch bola pomerne komplikovaná. Napríklad v Prešove dlhodobo chýbalo cenovo prístupné a súčasne kvalitné ubytovanie v hotelových zariadeniach či ubytovniach. O potrebe vybudovania nových ubytovacích kapacít sa síce dlhodobo rokovalo, realizácia prijatých zámerov však bola viac ako pomalá.

Na východe Slovenska pritom mnohé aktivity v oblasti rozvoja turistiky či cestovného ruchu prebiehali podobným spôsobom, ako v priestore Podkarpatskej Rusi. Najmä odbory KČST, pôsobiace vo väčších mestách, sa usilovali o využitie existujúcich možností. Kvôli lepšej koordinácii činnosti tak v tomto priestore v prvej polovici dvadsiatych rokov vznikli Tatranská a Východoslovenská župa. Vďaka intenzívnej propagácii, napríklad prostredníctvom časopisov Krásy Slovenska, Vysoké Tatry či ďalších turistických periodík, dochádzalo postupne k výraznejšiemu nárastu členskej základne. V roku 1938 už bolo na Slovensku vo ôsmich samostatných turistických župách evidovaných celkovo 70 odborov KČST, združujúcich 10 095 členov.⁸³

⁸² *Kárpátalja 1919 - 2009 története, politika, kultúra*. Szerk. Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Budapest : ARGUMENTUM, MTA Etnikai – nemzeti kisebbségkutató Intézete, 2010. s. 61.

⁸³ Staršie a prehľadové encyklopedické práce spravidla prechádzajú tento časový úsek krátkym konštatovaním o vzniku KSTL a jeho pôsobení až do roku 1949, keď došlo k jeho zlúčeniu s JTO Sokol. Bližšie *Encyklopédia Slovenska VI*. Red. Jozef Vladár. Bratislava : VEDA, 1982, s. 146.

V tomto smere si zaslúži osobitnú pozornosť napríklad činnosť prešovského odboru.⁸⁴ Jeho pozícia pritom ani zďaleka nebola úplne jednoduchá. Vo väčších mestách, ako boli Košice či Prešov, totiž existovala podstatne pestrejšia skladba turistických spolkov, združení a organizácií. Odrážala napríklad národnostné či sociálne rozdiely medzi jednotlivými vrstvami obyvateľstva, kde sa vo väčšej miere aktivizovali najmä robotnícke a ľavicovo orientované spolky. V prípade dostatočného záujmu zakladali turistické spolky tiež študentské či rozdielne konfesijnálne orientované komunity. V samotnom Prešove tak na konci 20. a na začiatku 30. rokov 20. storočia pôsobilo viacero veľmi aktívnych turistických organizácií. Spomedzi známejších možno spomenúť Odbočku spolku priateľov prírody v Prešove, vedenú Ing. Friedmannom, Odbočku Slovenských katolíckych skautov (páter Nosický), Miestny odbor Klubu československých turistov (KČST) v Prešove (dr. Treybal), Makkabi, športový spolok v Prešove (dr. Ferbstein), či Karpatheverein Zweig, Prešov (dr. Florián).⁸⁵

Napriek pomerne rozsiahlej činnosti viacerých turistických spolkov v Prešove, ale tiež na území prakticky celého Šariša, bol v medzivojnovom období jednoznačne nielen najväčšou, ale i najaktívnejšou tunajšou organizáciou KČST. O aktivitách realizovaných v priebehu jednej sezóny dáva aspoň základné informácie správa o činnosti prešovského odboru KČST za rok 1926. Okrem zvolenia nového výboru na čele s dr. Stanislavom Treybalom sa o. i. spomína usporiadanie niekoľkých prednášok „so svetelnými obrazmi“ alebo označkovanie 180 kilometrov turistických trás. V priebehu roka sa uskutočnilo tiež 21 výletov, ktorých sa zúčastnilo spolu 129 členov. Okrem toho sa členovia odboru venovali výstavbe chaty na Čergove, prevzali do starostlivosti ruiny Šarišského hradu a opravili studničku na Kvašnej vode pri Prešove. V nasledujúcich rokoch sa práve chata na Čergove stala pre prešovských turistov veľmi dôležitým strediskom nielen pre stále populárnejšie zimné športy, ale tiež ako východisko pre viac či menej náročné pešie túry. Nielen výstavbe, ale tiež intenzívnej propagácii chaty, jej údržbe

⁸⁴ Košickej turistike v období medzi dvoma svetovými vojnami bola venovaná podrobnejšia pozornosť v už spomínanej publikácii GAŠPAR, J. a kol. *História turistiky v Košiciach*. Košice : Výbor zväzu turistiky, 1988. 309 s. Turistika v Prešove, ako druhom najväčšom sídle na východe Slovenska zatiaľ na systematické spracovanie čaká, parciálne otázky spojené s obdobím do roku 1918, resp. v rokoch druhej svetovej vojny sú riešené napríklad v prácach DERFIŇÁK, P. a kol. *Sto rokov organizovanej turistiky v regióne Prešov*. Prešov : Regionálna rada KST, 2005. 104 s.; či DERFIŇÁK, P. *Prešovská turistika a cestovný ruch v prvých rokoch druhej svetovej vojny*. In *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* [online]. 2013, roč. 8, č. 2, s. 77 – 96. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/2013-DEJINY-2-2013/index.html>.

⁸⁵ *Adresár mesta Prešova a prešovského okresu*. Sostavil Spányi Artúr. Prešov : Knižtlačiareň Minerva, 1931, s. 280 – 281.

a postupnému rozširovaniu venovali v 20. a 30. rokoch prešovskí turisti značnú pozornosť, rovnako ako väčšinu získaných finančných prostriedkov.⁸⁶

Napriek tomu, že správa hovorí o prevzatí starostlivosti o hradnú zručaninu vo Veľkom Šariši,

Situácia v tomto prípade odrážala celkovo komplikovanú situáciu v hospodárskej i spoločenskej oblasti. Snaha využiť pre potreby rozvoja turistiky hradné zručaniny bola, okrem mnohých iných aktivít v priebehu dvadsiaty rokov 20. storočia, dosť typická. I prešovskí turisti sa pritom celkom logicky zamerali na z dopravného hľadiska dobre dostupné a turisticky zaujímavé objekty, v prvom rade Hrad Veľký Šariš.

Snahy o jeho obnovu, resp. úpravu niektorých jeho zachovaných častí sa objavovali už na prelome 19. a 20. storočia. Žiaľ, vlastníci celého hradného kopca, rodina Pulszkých, nemala dostatok finančných prostriedkov a ani dostatočný záujem na realizácii konzervačných prác.⁸⁷ Po smrti cisársko-kráľovského komorníka Gejzu Pulszkého sa pred prvou svetovou vojnou stala hlavou rodiny energická Anna Pulszká, rodená Hodossyová.⁸⁸ Tá i napriek problémom, ktoré priniesli vojnové roky, hospodárila pomerne úspešne. Koniec prvej svetovej vojny, zánik monarchie a vznik Československa však priniesli úplne novú situáciu. Najväčší existenčný problém, ktorý Anna Pulszká a jej synovia museli čo najrýchlejšie vyriešiť, sa nazýval pozemková reforma. Tá mala prerozdeliť pôdu v krajine, predovšetkým ju previesť z rúk veľkých vlastníkov k drobným roľníkom a bezzemkom. Výsledok tejto rozsiahlej a právne komplikovanej zmeny mal priniesť zmiernenie sociálnej nerovnosti a nezamestnanosti, postihujúcej najchudobnejšie, no súčasne veľmi početné vrstvy obyvateľstva. Podľa zákona č. 215/1919 a ďalších postupne nasledujúcich zákonov a nariadení, sa mala pôvodným vlastníkom zabrať všet-

⁸⁶ DERFIŇÁK, P. Prešovská turistika a cestovný ruch v prvých rokoch druhej svetovej vojny. In *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* [online]. 2013, roč. 8, č. 2, s. 77 – 96. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/2013-DEJINY-2-2013/index.html>.

⁸⁷ Do istej miery paradoxom v tomto prípade je, že táto rodina sa najmä vďaka archeológovi a múzejníkovi Ferencovi Pulszkému zapísala do budovania nielen uhorského múzejníctva, ale tiež výskumu a záchrany kultúrneho dedičstva. Od 18. storočia v nej možno nájsť známych podnikateľov, vedcov, politikov či hospodárov. Zarobené peniaze investovali nielen do výstavby solídnych vidieckych kaštieľov či domov v Prešove, ale predovšetkým do nákupu pozemkov. Postupne, trpezlivo, viac ako sto rokov budovali komplex majetkov, ktorý ich na začiatku 20. storočia zaradil k tým majetnejším rodinám v rámci Šarišskej stolice.

⁸⁸ Pochádzala zo starej zemianskej rodiny, ktorá mala svoje majetky najmä v Malom Šariši. Známou sa stala najmä vďaka jej otcovi Imrichovi Hodossymu. Ten takmer štyridsať rokov zastupoval záujmy šarišského regiónu i samotného Veľkého Šariša ako poslanec uhorského snemu. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, P. Imrich Hodossy, zabudnutý právnik a politik zo Šariša. In *Mestá na sneme. Városok a diétán*. Eds. Peter Kónya – H. Németh István. Prešov : Prešovská univerzita, 2016. s. 293 – 309.

ka pôda presahujúca 150 hektárov poľnohospodárskej alebo 250 hektárov všetkej pôdy. Dozor nad realizáciou pozemkovej reformy zabezpečoval Štátny pozemkový úrad, založený 11. júna 1919. Reforma najintenzívnejšie prebiehala v rokoch 1923 – 1926, pričom za zabranú pôdu poskytoval štátny úrad jej pôvodným majiteľom finančnú náhradu. Výšku vyrovnania určili podľa stanovených kritérií štátni úradníci, no iba málokto bol s ňou spokojný. Pulszkým, okrem hradu, kaštieľa a viacerých pozemkov vo Veľkom Šariši, patrila aj poľnohospodárska pôda v Medzanoch, Župčanoch, Šarišských Michalancoch a Malom Šariši. K veľkostatku okrem toho postupne v priebehu niekoľkých desaťročí prikúpili tiež väčšiu výmeru lesov a kaštiele v Župčanoch a Šarišských Michalancoch.

Veľkostí svojho majetku sa Pulszkí nemohli ani zďaleka porovnávať s tradičnými, bohatými a vplyvnými rodinami, ako Andrásy, Pálffy či Eszterházy. Tie vlastnili desaťtisíce hektárov pôdy a rozsiahle sídla. No i niekoľko stoviek hektárov pozemkov, ktoré patrili Pulszkým, však vzbudzovali záujem a pozornosť úradov. Anna Pulszká reagovala celkom prirodzene. Pôvodný veľkostatok rozdelila na tri časti. Jeden zo synov zostal v Župčanoch, druhý dostal majetok s centrom v Šarišských Michalancoch. Tretiu časť si aspoň dočasne, kým sa situácia nevyjasní, ponechala sama. No i napriek tomuto rozdeleniu im stále zostávala „nadbytočná“ pôda, ktorú štát mohol skonfiškovať. Jednou z ciest, ako z ohrozeného majetku zachrániť aspoň niečo, bola dohoda s niektorou celoštátnou kultúrnou alebo spoločenskou organizáciou. V tomto smere práve hrad vo Veľkom Šariši mohol zohrať dôležitú úlohu. Snaha o obnovu pamiatok mala totiž v rámci Československa svoje dôležité miesto. O to viac, keď išlo o pamiatku, na ktorej sídlil „*náš Jan Jiskra z Brandýsa*“.⁸⁹

Na obnove a následnej správe pamiatok sa v Československu podieľalo hneď niekoľko vplyvných organizácií. Jednou z najaktívnejších bol Klub československých turistov. Ten mal tradične silnú pozíciu najmä v českej časti novej republiky. Prostredníctvom úradníkov, učiteľov a dôstojníkov, vysielaných na Slovensko a Podkarpatskú Rus však dochádzalo k budovaniu jednotlivých miestnych odborov. Tie sa postupne podieľali na rozvoji turistiky či záchrane niektorých pamiatok i v ďalších častiach republiky. V rámci Slovenska sa práve vďaka členom tejto organizácie realizovala v priebehu dvadsiatych a tridsiatych rokov obnova i konzervácia viacerých väčších hradných objektov. Anna Pulszká sa preto cez svojho advokáta dr. Ladislava Közsegyho obrátila na prešovský odbor Klubu československých turistov. Prostredníctvom nich oslovili s ponukou na možné využitie hradu vo Veľkom Šariši následne aj pražskú centrálu a zástupcov Štátneho pozemkového úradu. Dňa 20. júla 1926 prebiehalo už oficiálne jednanie medzi právnym zástupcom „*vlastníčky veľkostatku v Medzanoch*“ a oboma oslovenými

⁸⁹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 132. Šariš.

organizáciami. Hrozba zabratia pozemkov, presahujúcich povolenú výmeru, nedávala Anne Hodossyovej príliš veľa času na rokovanie. Preto sa už 3. augusta 1926 uskutočnilo ďalšie jednanie, spojené priamo s návštevou Veľkého Šariša. Okrem Anny Pulszkej, jej dvoch synov a ich právneho zástupcu sa ho zúčastnila komisia zložená najmä zo zástupcov Štátneho pozemkového úradu. Za prešovský odbor Klubu československých turistov sa porady zúčastnil stredoškolský profesor Jozef Stíbal. Práve on pred zhromaždenými prehlásil, že pokiaľ by došlo k prevzatiu hradu vo Veľkom Šariši Klubom československých turistov, potrebovali by okrem samotnej hradnej zrúcaniny tiež jeho najbližšie okolie, „*pásmo tiahnuce sa okolo hradu do vzdialenosti cca 100 – 120 metrov*“.⁹⁰

Vzhľadom na to, že porast nachádzajúci sa v tesnej blízkosti hradu tvoril krásny 60 – 80 rokov starý dubový les, ukázala sa táto požiadavka ako vážny problém. Napriek časovej tiesni sa Anna Pulszká nebola ochotná vzdať cenného dreva. Jeho hodnotu v páse širokom 100 – 120 metrov od hradných múrov odhadli totiž na 80 000 korún. To bola v tom čase veľmi vysoká suma, z ktorej by bez ťažkostí vyžilo desať rodín celý rok. Obojstranný záujem na dosiahnutí dohody však viedol k podaniu niekoľkých kompromisných návrhov. Anna Pulszká bola napríklad ochotná prenechať turistom pás pozemkov do vzdialenosti 50 – 60 metrov od hradieb. Turisti zase žiadali 100 – 120 metrov no s tým, že drevo vyťažia spoločne. Časť z neho totiž potrebovali na opravu hradnej ruiny. Štátny pozemkový úrad však na toto vyjednávanie nebol ochotný pristúpiť. Jeho úradníci pripravili pre Annu Pulszkú vlastnú ponuku. Ak by bola ochotná bez podmienok uvoľniť požadovaný pás pozemkov okolo hradieb, mali jej ako protihodnotu uvoľniť viac lesných pozemkov pre statky v Župčanoch a Šarišských Michaľanoch. Advokát dr. Ladislav Közsegy však nakoniec túto ponuku neprijal. Na hradnom vrchu sa totiž nachádzal hodnotný les, kde sa v prípade potreby mohlo začať s ťažbou. Štát ako náhradu ponúkal úplne vyťažené lesné parcely, resp. pozemky s mladým lesom, kde by ťažba mohla začať najskôr o štyridsať rokov.⁹¹

Jednania sa mali ukončiť do konca roku 1926, aby od januára nasledujúceho roku mohli členovia prešovského odboru Klubu československých turistov začať s opravou hradu. V krátkom období plánovali postupne nielen konzerváciu múrov, ale aj vybudovanie turistickej chaty, reštaurácie či realizáciu staršieho projektu premeny hradného donjonu na vyhliadkovú vežu. Žiaľ, ako to niekedy pri sporoch so štátnymi úradníkmi býva, kým došlo k uzavretiu rokovaní, prešlo príliš mnoho času. Dohodu sa tak nepodarilo dosiahnuť a plány na obnovu hradu zostali opäť, tak ako už niekoľkokrát predtým, iba v rovine úvah. Členovia

⁹⁰ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 132. Šariš.

⁹¹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 132. Šariš. List právneho zástupcu A. Hodossyovej adresovaný pražskej centrále KČST, z októbra 1926.

prešovského odboru Klubu československých turistov stratili nakoniec o náročnú obnovu hradnej zručiny záujem. Od začiatku tridsiatych rokov 20. storočia sa pustili aj do záchranu známeho Červeného Kláštora pri Dunajci.⁹² V tomto prípade išlo o projekt, ktorý vyvolával nielen medzi samotnými členmi prešovského odboru rozdielne názory. Na jednej strane išlo o významnú historickú pamiatku, ktorej význam nikto nespochybňoval. Rovnako z hľadiska turistiky to bola lokalita mimoriadneho významu. Prvým nevyhnutným krokom pri jej získaní sa stalo uzavretie nájomnej zmluvy s vlastníkom kláštora, prešovským gréckokatolíckym biskupstvom. K jej podpisu došlo 26. novembra 1932, pričom dĺžku nájmu určili na päťdesiat rokov a nájomné na symbolický jeden československý zlatý dukát. Zmluva, ktorú podpísali biskup Pavol Gojdič a za odbor KČST v Prešove dr. S. Treybal obsahovala okrem toho viacero dôležitých podmienok. Spomedzi nich možno spomenúť napríklad podmienku, aby sa pamiatka využívala iba na „ciele turistické“. Turisti mali navyše urobiť všetko preto, aby sa objekt stal prístupný verejnosti. Kostol sa mal pritom ďalej využívať na bohoslužby, no iba katolícke alebo gréckokatolícke.⁹³

Odozva zo strany nielen niektorých členov prešovského odboru KČST, ale predovšetkým z pražskej centrály Klubu československých turistov však vôbec nebola pozitívna. Ako sa uvádza v stanovisku: „... *výbor nepokladá prevzatie tohto objektu za nutné, keďže náklady spojené s adaptáciou budovy a jej miestností boli by tak veľké, že by sa vôbec nerentovali, ani po udelení nejakej subvencie.*“⁹⁴ Centrála pritom ako uviedli členovia výboru v liste „s ohľadom na neutešenú finančnú situáciu odboru v Prešove“, požiadali zástupcov župy Slovenského Krasu v Košiciach, aby sa v Prešove pokúsili vyjednať odstúpenie od nevýhodnej zmluvy a zbavenie sa tohto záväzku. Jedným z uvedených dôvodov bola tiež skutočnosť: „... *keďže nemožno predpokladať, že by objekt v Červenom Kláštore bol výhodne rekonštru-*

⁹² Táto aktivita prešovských turistov zatiaľ napriek významu pamiatky nebola uspokojivo zmapovaná. Rozsah postupne realizovaných konzervačných prác však výrazne odčerpával nielen finančné prostriedky, ale i sily členov prešovského odboru KČST. Bližšie napríklad sčasti zachované dokumenty v NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“.

⁹³ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. Originál zmluvy uzavretej medzi gréckokatolíckym biskupstvom v Prešove a miestnym odborom KČST sa v uvedenom fonde nenachádza. Zachoval sa iba „Výťah protokolu“, resp. opis zmluvy. Vrátenie originálu pôvodnej zmluvy, zaslanej na schválenie do pražskej centrály, pritom žiadali samotní prešovskí turisti ešte v polovici tridsiatych rokov. Jednu zo žiadostí zaslali napríklad 25. novembra 1935. V odpovedi pražskej centrály z 10. decembra 1935 sa nachádza iba opis zmluvy s tým, že originál sa u nich nenachádza.

⁹⁴ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. Vyjadrenie ústredného výboru zaslané KČST župe Slovenského Krasu v Košiciach, zo dňa 15. 6. 1934.

ovaný, pristupuje k tomu tiež skutočnosť, že v neďalekej Smerdžonke je nocľaháreň a dostatok ubytovania“.⁹⁵

Na pochybnosti pražskej centrály reagoval predseda prešovského odboru KČST osobitným listom, v ktorom okrem iného uviedol: „... Vaše obavy, pokiaľ sa týka Č. Kláštora, jsou snad trochu velké. Mne samotného celá věc mnoho nezajímá a zúčastnil li jsem se jednání, tak je tehdy, když šlo o věci finanční.“⁹⁶ Zdôraznil, že členovia sa dohodli predovšetkým na tom, že na rekonštrukciu pamiatky nedá prešovský odbor z vlastných prostriedkov ani korunu. Ako ďalej uviedol: „Č. Kláštor je osobnou věcou dr. Treybala, ten se do neho zamíloval a protože všichni musíme uznat, že on má velmi pěkné úmysly a že to, co on chce je i ze stanoviska turistického velmi potřebné, nemůžeme mu jeho plány křížit.“⁹⁷ V každom prípade sa však predseda ohradil voči informáciám o finančných ťažkostiach. Podľa jeho názoru boli úplne v poriadku. Ani prevzatie prenájmu kláštora ich v prvých rokoch výraznejšie nezhoršilo.⁹⁸ Prešovský odbor nemal významnejšie záväzky, iba pôžičku od svojich členov vo výške 5 000 Kč, ktorú však splácal podľa plánu. Navyše iba do chaty na Čergove investoval v predošlých rokoch 9 000 Kč.

Nesúhlasné stanovisko pražskej centrály s prevzatím Červeného Kláštora do prenájmu a následné zaváhanie zo strany prešovského odboru KČST v roku 1932 sa pokúsili zmierniť zástupcovia Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku, ktorým, samozrejme, záležalo na tom, aby chátrajúca pamiatka dostala reálnu správu. Ich vyjadrenia k celej záležitosti sú zaujímavé, okrem iného prinášajú niektoré údaje o stave pamiatky v roku 1932. Konkrétne je možné spomenúť, že: „... Kostol je novopokrytý a bude sa možné dohodnúť o ňom s cirkevnou

⁹⁵ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. Vyjadrenie ústredného výboru zaslané KČST župe Slovenského Krasu v Košiciach, zo dňa 15. 6. 1934.

⁹⁶ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. List predsedu odboru KČST v Prešove zaslaný do pražskej centrály dňa 4. 7. 1934.

⁹⁷ Okrem veľmi zaujímavej ukážky uplatňovania jazyka československého v praxi, naznačuje text mnohé aj o personálnych pomeroch v prešovskom odbore KČST. Tu totiž okrem starších a dlhodobo pôsobiacich funkcionárov pracovalo veľa nadšencov, ktorí do Prešova prichádzali za prácou či funkciami na kratšie obdobie. Vzájomné názorové rozdiely boli často výrazné a neraz komplikovali činnosť odboru. Bližšie NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. List predsedu odboru KČST v Prešove zaslaný do pražskej centrály dňa 4. 7. 1934.

⁹⁸ Minimálne zaujímavo v tomto smere pôsobí vyhlásenie, že z prvej dotácie poskytnutej Krajiniským úradom „Na sprístupnenie Č. Kláštora na turistické účely“ vo výške 6 000 Kč, na tento účel použili prešovskí turisti iba polovicu poukázanej sumy. Druhú polovicu (3 000 Kč) investovali do úprav chaty na Čergove. NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. List predsedu odboru KČST v Prešove zaslaný do pražskej centrály dňa 4. 7. 1934.

*obcou. Samotný kláštor je zrúcaninou, ktorá teraz žiadne zvláštne práce nevyžaduje, zostáva iba upraviť existujúcu a dobre krytú miestnosť pre strážcu, ktorý by vyberal vstupné. Tiež sú tu dva malé objekty pod strechou, ktoré sa môžu upraviť na miestnosti pre prespávanie turistov. Za sumu asi 30 000 Kč možno by sa to dalo opraviť a v najbližšej dobe realizovať všetky najnutnejšie práce.*⁹⁹

V rokoch 1933 – 1938 tak pod vedením prešovského odboru KČST prebiehali na tejto pamiatke viaceré záchranné práce. Ich cieľom sa stalo v prvom rade zastavenie ďalšieho rozpadu pamiatky, oprava poškodeného muriva či obnova striech. Súčasne sa v rámci uzavretej zmluvy postupne pristúpilo k vytvoreniu turistickej ubytovne, stravovacích kapacít či vytvoreniu viacerých turisticky príznačných trás, ktoré mali celý región urobiť pre návštevníkov ešte zaujímavejším. Práve v tejto oblasti možno hľadať aj počiatky záujmu prešovských turistov o prenájom Červeného Kláštora. Jeho poloha „... na brehu romantickej rieky Dunajca s pozadím nádherného pásma Spišskej Magury (vysokoj 963 m), zasnežených Tatier a Troch Korún v Pieninách na strane poľskej, vedľa štátnych sírnatých kúpeľov Smerdžonka, v blízkosti poľských kúpeľov Szczawnice, neďaleko krásnych hradov Niedzica a Czorsztyn (o ktorých kráse spievali poľskí básnici), na hraniciach československo-poľských, kde ruch turistický z roka na rok rastie a kde sa práve zriaďuje takzvaná prírodná rezervácia československo-poľská. Kraj lesov, kvetín, vrchov, ozrutných skál, kraj vody a rýb, ktorý si zaslúžil, aby ho vyhlásili za národný park. Okolo Červeného Kláštora povedie rozkošným údolím Dunajca do Szczawnice takzvaná pieninská cesta poľa zeleného toku Dunajca, predierajúceho sa skaliskami Pienin, ktorú podľa československo-poľskej dohody vybudujú a oba štáty udržiavať budú. Tým tento mŕtvý nádherný kraj ožívne.“¹⁰⁰

Romantické predstavy a plány členov prešovského odboru KČST sa však rýchlo dostali do stretu s každodennou realitou. Jednania s miestnymi remeselníkmi a dodávateľmi, náročná komunikácia so Štátnym referátom na ochranu pamiatok na Slovensku i pražskou centrálou KČST, no a v neposlednom rade tiež stály zá-

⁹⁹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. List Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku zaslaný do pražskej centrály KČST, zo dňa 19. 10. 1932. Odhad 30 000 Kč ako sumy, za ktorú by sa dali realizovať najnutnejšie opravy kláštora sa ukázal ako značne optimistický. Do februára 1937 sa pre tento účel podarilo získať viac ako 100 000 Kč, pričom stabilizácia viacerých objektov poškodených veľkým požiarom v roku 1907 a celková obnova strechy stále neboli ukončené. Bližšie NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. List Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku zaslaný do pražskej centrály KČST, zo dňa 24. 2. 1937. V snahe získať dodatočné zdroje na obnovu a prevádzku kláštora sa tak napríklad v roku 1937 jednalo o otvorení bufetu na brehu Dunajca i ďalších službách pre prichádzajúcich turistov.

¹⁰⁰ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. KRIŽKA, A. Záchrana Červeného Kláštora na Dunajci. Text bol publikovaný aj v časopise Krásy Slovenska, resp. regionálne tlačí.

pas o získanie potrebných finančných prostriedkov, stáli jeho členov veľa energie. Podarilo sa síce zachrániť a opraviť niektoré objekty nachádzajúce sa v areály kláštora, či dokonca otvoriť provizórnu turistickú ubytovňu, záver tridsiatych rokov však pri správe Červeného Kláštora priniesol viaceré nepríjemnosti. Jednak to bola otázka uhrádzania účtov za vykonanú, resp. so značným oneskorením vykonanú prácu. V zložitej politickej situácii bolo čoraz náročnejšie získavať potrebné peniaze. Navyše o pamiatku prejavovali záujem turistické organizácie priamo z územia Spiša, ktoré „kontrolovali“ činnosť členov prešovského odboru.¹⁰¹

Záver tridsiatych rokov 20. storočia tak priniesol pre prešovských turistov množstvo zásadných zmien, ktoré najmä na prelome rokov 1938 a 1939 postihli nielen Prešov či región Šariša, ale tiež celé Slovensko. Väčšina turistických spolkov bola v tomto období postupne likvidovaná a ich aktivity preberal KSTL. Jednou z mála výnimiek v tomto smere, pôsobiacich aj na území neskoršej Šarišsko-zemplínskej župy, bola prešovská pobočka Karpathenvereinu. Ani tento spolok sa však nevyhol zmenám, zvýšenej kontrole a zasahovaniu úradov do činnosti. Napríklad už 17. marca 1939 došlo k náhlemu vymenovaniu nového vedenia spolku. Do výboru i predsedníctva boli dosadení ľudia, ktorých nezvolilo valné zhromaždenie, čo vyvolalo prudkú odozvu. Do nového vedenia sa nedostal ani dlhoročný podpredseda spolku a súčasne predseda prešovskej pobočky dr. Karol Florián.¹⁰² Aj na neho sa preto obracali nespokojní členovia so žiadosťou o nápravu a vyjasnenie vzťahov týkajúcich sa záležitostí spolku. Odvolávajúci sa na dlhoročný priateľský vzťah väčšiny členov Karpathvereinu hlásiacich sa k nemeckej a maďarskej národnosti, s Nemcami a Maďarmi, rovnako na „... konečnú likvidáciu dvadsať rokov trvajúceho českého útlaku“, iniciovali zvolanie mimoriadneho valného zhromaždenia. To sa malo uskutočniť 14. marca 1940 v Kežmarku a priniesť rozhodnutie v sporných otázkach.¹⁰³ V tom čase však už význam prešovskej pobočky Karpathenvereinu slabol. Postupný pokles záujmu viedol v roku 1939 k situácii, že v pobočke zostalo posledných 37, spravidla dlhoročných členov. Ich pomerne vy-

¹⁰¹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 127, „Červený Kláštor (1931 – 1938)“. List prešovského odboru KČST zaslaný Štátnemu referátu na ochranu pamiatok na Slovensku, dňa 12. 9. 1938.

¹⁰² Bližšie o aktivitách tejto osobnosti DERFIŇÁK, P. Karol Florián a jeho miesto v dejinách Prešova a prešovského školstva. In *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17.- prvej polovice 20. storočia = Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. Jahrhunderts bis zur ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts [elektronický zdroj] : zborník elektronických verzii príspevkov = Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, (2004), s. 156-158.*

¹⁰³ ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Karpathenverein, 1873 – 1940, inv. č 36, šk. 2.

soký vekový priemer, úmrtie dr. Karola Floriána v roku 1941 i ďalšie faktory viedli k útlmu činnosti prešovskej pobočky tohto spolku v jeho tradičnej podobe.¹⁰⁴

Vážnymi zmenami v personálnej, ale i materiálnej oblasti prechádzali aj ostatné prešovské turistické organizácie. Išlo predovšetkým o samotný KČST a jeho nástupnícku organizáciu KSTL. Správy nad Červeným Kláštorom sa nakoniec oficiálne vzdali. Preto ich činnosť, resp. problémy, ktoré museli prekonávať, možno najlepšie sledovať na dlhoročnej pýche prešovských turistov, chaty na Čergove. Už koncom mája 1938 požiadal prešovský odbor KČST okresný úrad o podporu pri viacerých svojich aktivitách. Prioritu pritom predstavovali najmä dva projekty. Prvým bolo získanie finančnej podpory pre zriadenie turistickej nocľahárne v Prešove. Druhým, podstatne náročnejším zámerom, bola realizácia prístavby chaty na Čergove. K napísaniu žiadosti sa pristúpilo pod dojemom predošlého výrazného úspechu. Krátko predtým sa totiž po niekoľkoročných rokovaní konečne podarilo získať od mesta priestory, potrebné pre zriadenie nocľahárne. To predstavovalo naozaj mimoriadny úspech, najmä ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že v Prešove počas celej prvej polovice 20. storočia za najväčší problém považovali nedostatok bytov, obchodných a kancelárskych priestorov. Na tieto účely sa prenajímali dokonca i pivničné miestnosti. O to väčší ohlas mal úspech prešovských turistov, keď dostali niekoľko miestností v budove bývalej nemocnice. Mesto ich navyše dalo krátko predtým opraviť.¹⁰⁵

Prešovský odbor KČST žiadal podporu predovšetkým na nákup vnútorného vybavenia nocľahárne, aby už od 1. júla 1938, keď sa začínala turistická sezóna, mohla nocľaháreň poskytovať svoje služby návštevníkom. Konečným zámerom bolo pritom celoročne ponúkať 20 postelí, pričom nemali byť určené iba turistom, ale napríklad tiež účastníkom rôznych kurzov a podujatí. Oveľa komplikovanejšia bola záležitosť získania podpory pri nadstavbe chaty na Čergove. Jej návštevnosť sa každoročne zvyšovala a existujúce priestory už ani zďaleka nepostačovali. Z technického i ekonomického pohľadu sa najefektívnejším riešením javilo zväčšenie objektu prostredníctvom nadstavby. Napriek snahe o čo najjednoduchšie, najlacnejšie vyriešenie kapacitných problémov chaty, značné komplikácie spôso-

¹⁰⁴ K životu a dielu dr. K. Floriána napríklad DERFIŇÁK, P. Karol Florián a jeho miesto v dejinách Prešova a prešovského školstva. In *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17.- prvej polovice 20. storočia = Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. Jahrhunderts bis zur ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts [elektronický zdroj] : zborník elektronických verzií príspevkov = Sammelband von elektronischen Versionen der Beiträge. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, (2004), s. 154-159., resp. In memoriam Dr. Karola Floriana. In *Slovenská Sloboda*. 1941, roč. 4, č. 187, s. 3.*

¹⁰⁵ DERFIŇÁK, P. Prešovská turistika a cestovný ruch v prvých rokoch druhej svetovej vojny. In *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* [online]. 2013, roč. 8, č. 2, s. 77 – 96. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/2013-DEJINY-2-2013/index.html>.

bovala predovšetkým vzdialenosť a horšia dopravná dostupnosť. Náklady na plánovanú nadstavbu boli nakoniec vyčíslené na viac ako 90 000 Kč.¹⁰⁶

Napriek verejne prezentovanej podpore turistického ruchu sa však okresný úrad nakoniec postavil k tejto žiadosti negatívne. Hlavným dôvodom odmietavého rozhodnutia úradníkov bola skutočnosť, že chata sa nachádza mimo územia prešovského okresu. Námietky turistov, že iné mestá si budujú, prípadne podporujú turistické objekty a odbory aj mimo svojho územia, nepomohli. Samotný prešovský odbor KČST mal navyše ďalšie starosti s náročnou obnovou Červeného Kláštora, na ktorý mu prispieval v podstate iba okres Spišská Stará Ves sumou 3 000 Kč. Ako do veľkej miery oprávnenú výčitku preto adresovali turisti Okresnému úradu v Prešove konštatovanie, že: „... *obce prešovského okresu venujú spolu na turistické ciele viac ako sám prešovský okresný výbor.*“¹⁰⁷

Možno aj pod dojmom prednesených výčítiek a najmä medializovania celej záležitosti či pod tlakom pridelenia prostriedkov z Krajinského výboru v Bratislave, ktorý 31. augusta 1938 priznal prešovskému odboru KČST na rozšírenie chaty na Čergove až 60 000 Kč, došlo nakoniec k zmene postoja. Na zasadnutí 29. decembra 1938 bola Okresným výborom v Prešove podpora na nadstavbu chaty na Čergove turistom odsúhlasená. Išlo vzhľadom na rozsah projektu o celkovo nepatrnú sumu 5 000 Kč. Tá navyše mala byť ešte rozdelená na dve časti. Polovicu tejto sumy dostali prešovskí turisti na zariadenie nocľahárne priamo v meste, druhú mohli použiť na financovanie nadstavby chaty. Napriek tomu, že podpora bola skôr symbolická, vyvolala veľmi pozitívnu odozvu. Ako sa však nakoniec ukázalo, trochu predčasne. Schválené prostriedky ani Bratislavy, ani Prešova totiž prešovský odbor KČST už vzhľadom na prebiehajúce celospoločenské zmeny nedostal.¹⁰⁸

K zaujímavým, pritom stále málo známym aktivitám členov odborov KČST, najmä v priestore severovýchodného Slovenska, patrilo budovanie menších turistických chát a útulní. Tento proces prebiehal podobným spôsobom ako v už spomínaných prípadoch na Podkarpatskej Rusi. Sprevádzali ich tiež podobné problémy, predovšetkým so získavaním finančných prostriedkov a vhodných stavebných plánov. Jedným z pomerne ambiciózných projektov, do ktorých sa navyše vkladali značné nádeje na rozvoj turistiky, sa stalo vybudovanie dvoch chát

¹⁰⁶ Celkovo sa jednalo o sumu 93 999,50 Kč. Rozpočet vypracovali a v podobe niekoľko stránkového podrobného dokumentu ho zástupcovia prešovského odboru KČST odovzdali 25. januára 1938 na Okresnom úrade v Prešove. Bližšie ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č.6003, sign. 1247/41-s, šk. 523.

¹⁰⁷ ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č.6003, sign. 1247/41-s, šk. 523.

¹⁰⁸ ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č.6003, sign. 1247/41-s, šk. 523. Uznesenie č.382/38 Okr. výboru z 29. decembra 1938.

v okolí Svidníka, v tom čase Vyšného Svidníka. Konkrétne sa jednalo o objekty pri dôležitom hraničnom prechode vo Vyšnom Komárniku a na Čiernej hore pri Svidníku.¹⁰⁹

Výstavba turistických objektov v tomto priestore mala isté špecifiká. Záujem o vybudovanie jednoduchej chaty prejavili členovia odboru KČST vo Vyšnom Svidníku už začiatkom roku 1930. V osobitnom liste o tomto zámere informovali aj pražskú centrálu. Za vhodnú lokalitu označili Čiernu horu neďaleko mestečka, dobre dostupnú, navyše s prameňom vody. Súčasne sa zaviazali, pokiaľ centrála ich zámer schváli, vypracovať presne podľa požiadaviek zakotvených v stanovách stavebný plán objektu a finančný rozpočet. Ako prílohu plánovali priložiť tiež situačný plán lokality a odôvodnenie svojho zámeru, resp. významu postavenej chaty z hľadiska rozvoja turistiky i celého regiónu.¹¹⁰

Pražská centrála na túto úvodnú informáciu reagovala pozitívne. Vyzvala predstaviteľov odboru, aby predložili na konečné schválenie všetky potrebné, povinné i dobrovoľne ponúkané dokumenty.¹¹¹ Napriek záujmu oboch strán sa však komunikácia na dlhší čas úplne prerušila. Pravdepodobne vzhľadom na hospodársku krízu a celkový nedostatok prostriedkov sa schválenie i realizácia celej akcie oddaľovala. Kedy presne došlo k postaveniu chaty nie je možné zatiaľ presne určiť. V záznamoch sa stretávame iba s informáciou, že o existencii chaty sa v pražskej centrále dozvedeli iba z výročnej správy odboru za rok 1934. V roku 1935 síce z Vyšného Svidníka požiadali o dotáciu na výstavbu, resp. financovanie chaty, čo odôvodňovali zlou finančnou situáciou ešte ani začiatkom roku 1936 stavba nebola oficiálne schválená. Do Prahy navyše nezaslali predstavitelia odboru ani plány chaty, ani rozpočet.¹¹² V centrále pritom vykazovali aj rôzne nedoplatky na členskom, resp. na rôznych poplatkoch, v celkovej výške viac ako 2 000 Kč. I preto poskytnutie akejkoľvek podpory bolo podmienené v prvom rade poskytnutím

¹⁰⁹ Čierna hora (667 m n. m.) tvorí súčasť Nízkych Beskýd. I v súčasnosti je využívaná najmä obyvateľmi z okolia ako cieľ rodinných vychádzok či rôznych organizovaných podujatí. Do monografie venovanej dejinám Svidníka sa síce dostali niektoré stručné zmienky o kultúrnych a spoločenských aktivitách miestnych organizácií. Autori však v texte prezentovanú problematiku rozvoja turistiky a cestovného ruchu nespomínajú. DERFIŇÁK, P. – JURČIŠINOVÁ, N. – ŠVORC, P. *Svidník v premenách času*. Sabinov : Dino, 2005. 111 s.

¹¹⁰ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Čierna hora“. List odboru KČST vo Vyšnom Svidníku pražskej centrále zo dňa 18. 2. 1930.

¹¹¹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Čierna hora“. List pražskej centrály adresovaný odboru KČST vo vyšnom Svidníku, zo dňa 13. 3. 1930.

¹¹² NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Čierna hora“. List pražskej centrály adresovaný odboru KČST vo vyšnom Svidníku, zo dňa 12. 4. 1936.

potrebných dokladov, no súčasne tiež informáciami o tom, na čo sa postavená chata vlastne využíva, či je prístupná turistom a v akom rozsahu.¹¹³

Potrebné plány spolu s rozpočtom stavby nakoniec pod tlakom finančných problémov predstavitelia odboru KČST vo Vyšnom Svidníku k 31. decembru 1936 pripravili. I na ich základe vieme, že sa jednalo o jednoduchú chatu s jednou miestnosťou, ktorá nemohla poskytnúť ubytovanie väčšiemu počtu návštevníkov. Navyše nemala ani základné vybavenie. Náklady na jej vybudovanie dosiahli celkovú výšku 8 226,80 Kč, pričom najviac (2 710,30 Kč) zaplatili za stavebné práce podnikateľovi Alexandrovi Kažimírovi z Vyšného Svidníka.¹¹⁴

Je celkom prirodzené, že takýto malý a skromný objekt nielen že nemohol uspokojiť ambície a potreby miestnych turistov, ale ani významnejšie prispieť k rozvoju turistiky v tomto regióne. Pravdepodobne preto sa vedenie odboru KČST vo Vyšnom Svidníku rozhodlo zapojiť do výzvy vyhlásenej Krajiným úradom v roku 1937, kde sa mohli prostredníctvom tzv. Slovenskej komisie a župných odborov podávať návrhy na stavby chat. Čo bolo najdôležitejšie, schváleným projektom sa mala pridať finančná dotácia, pokrývajúca náklady na výstavbu objektov. Aktivity odboru KČST vo Vyšnom Svidníku, ale ani ďalších zúčastnených strán v celej akcii počas roku 1937 nie je možné úplne presne sledovať. Zachované dokumenty však umožňujú konštatovať, že Krajiný úrad pridelil na stavbu chaty v tomto regióne 20 000 Kč. Vyplatenie tejto sumy však podmienil hneď niekoľkými podmienkami. V prvom rade chatu museli dokončiť ešte do konca roku 1937. V druhom rade bolo potrebné predložiť podrobnú projektovú dokumentáciu vrátane finančného rozpočtu. Nevyhnutnou súčasťou sa stalo tiež získanie súhlasu pražskej centrály KČST.

Vedenie odboru KČST vo Vyšnom Svidníku tieto podmienky prijalo. Informáciu o pridelení dotácie však dostalo až v júni, čím sa celá záležitosť už od začiatku dostala do značnej časovej tiesne. Ako prvý vážny problém sa ukázalo získanie vhodného pozemku. Jednania so správou veľkostatku v Krajnej Poľane skončili nakoniec neúspešne, ako zdĺhavé sa ukázali snahy kúpiť vhodnú parcelu od viacerých miestnych roľníkov. Uzavrieť kúpnopredajnú zmluvu a získať vhodný pozemok v katastri obce Vyšný Komárnik sa nakoniec podarilo až koncom augusta 1937.¹¹⁵ Následne sa pristúpilo k nevyhnutným terénnym úpravám a postupne

¹¹³ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Čierna hora“. List pražskej centrály adresovaný odboru KČST vo vyšnom Svidníku, zo dňa 12. 4. 1936.

¹¹⁴ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Čierna hora“. Stavebný materiál, v tomto prípade jedľové drevo stálo 2683,05 Kč, k ďalším významnejším položkám patrili náklady na klampiarske práce 1500 Kč. Chata nemohla z hľadiska turistiky poskytnúť ani to najnutnejšie. Za minimálnu výbavu sa v tom čase napríklad považovali stoly, lavice, priče alebo pecka.

¹¹⁵ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Dukelský průsmyk“. Správa odbo-

i začatiu výstavby objektu. Trochu paradoxne sa najväčším problémom v tomto prípade ukázalo získanie v podstate formálneho súhlasu pražskej centrály KČST. Vzhľadom na skutočnosť, že pri výstavbe toho objektu sa porušili stanovy KČST a nedodrжали ani všetky potrebné požiadavky (predloženie projektu a finančného rozpočtu pred začatím výstavby) a v neposlednom rade odbor vo Vyšnom Svidníku mal stále neuhradené niektoré staršie záväzky, pritom nebolo možné vydať potrebný súhlas.¹¹⁶

Turistov vo Vyšnom Svidníku zamietavá odpoveď dostala do vážnych problémov. V prvom rade sa zrazu objavili vážne finančné ťažkosti. Krajský úrad bez potrebných dokladov neuvolnil splátky staviteľovi za už vykonané práce. Odbor KČST vo Vyšnom Svidníku čerpal na zakúpenie pozemku a začiatok stavby úver a spolu s vlastnými prostriedkami tak investoval do projektu sumu okolo 10 000 Kč. To všetko bolo zrazu reálne ohrozené. A ak by sa aj chatu podarilo dokončiť, nebolo ju možné bez rozhodnutia úradov ani skolaudovať či začať využívať.

V zložitej situácii sa vedenie odboru KČST vo Vyšnom Svidníku usilovalo zachrániť, čo sa dalo. Do Prahy smerovali viaceré žiadosti a podporné vyjadrenia usilujúce sa o zmenu postoja, napríklad zo strany košických turistov. Ich prostredníctvom bola totiž žiadosť o podporu zaslaná Krajskému úradu. Košičania okrem iného žiadali, aby výhrady voči odboru KČST vo Vyšnom Svidníku boli predkladané „trochu méně příkre“. Pripomenuli, že celá akcia, aj keď nie vždy v súlade so zaužívanými postupmi, sa realizovala veľmi obetavo, úplne nezištne, v ťažkých podmienkach a predovšetkým s cieľom prospieť turistike.¹¹⁷

Začiatkom novembra 1937 dospela situácia do štádia, že chatu sa síce podarilo dokončiť v stanovenom termíne, úhrady finančných nákladov však stále nebolo možné realizovať vzhľadom na chýbajúci súhlas pražského vedenia KČST. I preto sa vedenie odboru KČST vo Vyšnom Svidníku odhodlalo k ďalším krokom. V prvom rade osobitným listom sa ešte raz obrátili na centrálu, kde sa celú situáciu pokúsili opäť vysvetliť. Pripomenuli zložitú finančnú situáciu, chudobu regiónu, kde pôsobili, i potrebu podpory turistiky. Okrem iného tiež uviedli: „... *při počátku akce – výzvě ke stavbě subvencované chaty – nepočítali jsme vůbec s tím, že bychom*

ru KČST vo Vyšnom Svidníku zaslaná v súvislosti s výstavbou chaty v Dukelskom priesmyku pražskej centrály dňa 26. 10. 1937.

¹¹⁶ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Dukelský průsmyk“. List pražskej centrály odboru KČST vo Vyšnom Svidníku zaslaný v súvislosti s výstavbou chaty v Dukelskom priesmyku dňa 10. 10. 1937.

¹¹⁷ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Dukelský průsmyk“. List zaslaný KČST, župa Slovenský kras v Košiciach do pražskej centrály dňa 5. 11. 1937. V liste okrem iného uviedli tiež ďalšie údaje na podporu turistov z Vyšného Svidníka. Pritom konštatovali tiež fakt, že „je velmi málo turistických pracovníků, preto si ich treba čím viac vážit“.

my měli na chatu dopláceti a nebyli bychom se práce ani ujali za také podmínky. Vyslovili jsme to otevřeně v žádosti o subvenci. My jsme přece neměli v letošním programu žádnou stavbu, ani pomyslení na ni – ale nabídku krajiny jsme v zájmu prospěchu turistiky nechtěli nechat nepovšimnutu a nevyužítu“.¹¹⁸ K náhradným riešeniam, ktoré členovia odboru KČST vo Vyšnom Svidníku pripravili, patrila aj prípadný predaj chaty vo Vyšnom Komárniku záujemcovi, ktorého už medzitým našli. Kúpna cena dokončeného objektu a pozemku im mala vrátiť náklady spojené s týmto projektom.

Nie je celkom jasné, aké argumenty nakoniec viedli k tomu, že pražská centrála KČST nakoniec v poslednej chvíli (18. decembra 1937) potrebný súhlas predsa len poskytla.¹¹⁹ I vďaka tomu sa nám zachoval opis dokončeného objektu, informácie o nákladoch spojených s výstavbou, resp. niektoré ďalšie informácie dokumentujúce snahu o rozvoj turistiky v toto regióne. Stavba sa nachádzala v katastri obce Vyšný Komárnik, pri štátnej ceste oproti obci, pričom prístup k nej bol riešený poľnou cestou. Postavili ju z jedľového dreva, na kamennej podmurovke, vysokej asi 30 centimetrov, so šindľovou strechou. V sedemnaásť metrov dlhej a šesť a pol metra širokej budove sa nachádzali dve spálne pre osem ľudí, spoločenská miestnosť a nocľaháreň, kde na poschodových pričniah mohlo prenocovať až 22 turistov. Každá z miestností mala vlastnú železnú piecku, v spoločenskej miestnosti sa nachádzali stoly a stoličky. Do spální nakúpili okrem umývadiel aj stolíky. Na pozemku ohradenom tyčkovým plotom sa okrem hlavnej budovy nachádzala ešte studňa, drevené záchody a žumpa.¹²⁰

Finančná dotácia poskytnutá Krajinským úradom na výstavbu chaty predstavovala 20 000 Kč. Napriek tomu, že samotní turisti vo Vyšnom Svidníku niekoľkokrát zdôrazňovali, že v regióne je možné vzhľadom na dostatok materiálu a celkovo nízke ceny stavať veľmi lacno, v tomto prípade sa celkové náklady na výstavbu celého objektu nakoniec vyšplhali na 30 618 Kč. Najväčšie položky pritom predstavovalo samotné drevo, potrebné na stavbu (4000 Kč), a jeho oprava

¹¹⁸ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Dukelský průsmyk“. List zaslaný odborom KČST vo vyšnom Svidníku do pražskej centrály dňa 12. 11. 1937.

¹¹⁹ Nezachoval sa síce o tom osobitný úradný zápis. Na materiály týkajúcom sa otázky vystavenia dodatočného súhlasu so schválením stavby chaty vo Vyšnom Komárniku sa však nachádza ceruzkou napísaná poznámka „schváleno“ s uvedeným dátumom. Na základe toho, rovnako ako vďaka využívaniu spomínanej chaty turistami predpokladáme, že pražské predsedníctvo nakoniec vydalo súhlasné stanovisko. Dokument však kvôli vyplateniu dotácie pravdepodobne hneď zaslali Krajinskému úradu v Bratislave.

¹²⁰ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Dukelský průsmyk“. „Popis turistickéj nocľahárny vo Vyšnom Komárniku, Dukelský priesmyk, odbor KČST vo Vyšnom Svidníku“.

covanie (3000 Kč), resp. murárske práce (7140 Kč).¹²¹ Rozdiel medzi poskytnutou dotáciou a celkovými nákladmi na výstavbu chaty vo výške viac ako desaťtisíc korún tak nakoniec uhradili turisti z Vyšného Svidníka. Z pokladnice v tej dobe mali k dispozícii 4000 Kč, ďalších dvetisíc korún získali bezúročnými členskými pôžičkami. Zostávajúci deficit preniesli na účet nasledujúceho roku, pričom vedenie odboru vyjadrilo nádej, že sa ho podarí postupne pokryť z podpôr, členského a rôznych príjmov.

Pre nedostatok prostriedkov chata nemala stáleho správcu. Strážiť ju však mal majiteľ susedného pozemku J. Babej. Od neho turisti kúpili aj pozemok, na ktorom stála nová chata. Keďže bol súčasne prevádzkovateľom hostinca vo Vyšnom Komárniku a vlastnil tiež tamojšiu trafiku a obchod, mohol bez ťažkostí zabezpečiť aj zásobovanie či stravovanie návštevníkov chaty. Vedenie odboru KČST vo Vyšnom Svidníku pri svojej snahe o vybudovanie chaty vo Vyšnom Komárniku tieto skutočnosti bralo do úvahy, o to viac, že počítalo aj s postupným zvýšením počtu návštevníkov nielen z okolia, ale i zo zahraničia. Ako v jednom zo zachovaných dokumentov uviedli: „*Ak by sa časom podarilo otvorenie tunajšej poľskej hranice pre prechod na turistické preukazy, bol by pravdepodobne z poľskej strany značný prílev hostí...*“¹²² Žiaľ vývoj udalostí v nasledujúcich rokoch tieto ich nádeje do veľkej miery zmaril. Nútený odchod veľkej časti členov odboru KČST vo Vyšnom Svidníku späť do Čiech a rozpútanie druhej svetovej vojny nadhlo výrazne obmedzili možnosti rozvoja turistiky v tomto regióne.

Záver

Snahy o rozvoj turistiky a cestovného ruchu na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi je možné počas dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia sledovať vo viacerých oblastiach. Propagácia, budovanie turistických trás, ubytovacích i stravovacích kapacít či zlepšenie dopravných možností, to všetko prispelo k výraznému nárastu záujmu domácich a zahraničných návštevníkov o tieto časti republiky. Nedostatok finančných prostriedkov, neskúsenosť funkcionárov pôsobiacich v KČST vo svojom voľnom čase, neraz popri náročnom zamestnaní, zložitá legislatíva i nedôvera miestneho obyvateľstva však často komplikovali aj zaujímavé a perspektívne projekty. V texte prezentované aktivity ukazujú iba malú

¹²¹ NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Dukelský průsmyk“. Rozpočet. I keď išlo v podstate o drevený zrub, k murárskym prácam zaradili vymurovanie základov z kameňa, kamennú podmurovku, postavenie dvoch tehlových komínov, omietnutie stropov vo všetkých miestnostiach či betónovej žumpy. Okrem toho k murárskym prácam zaúčtovali aj dodanie potrebného materiálu a kovových súčiastok.

¹²² NAČR Praha. Fond Klub československých turistů. Kr. 150, „Dukelský průsmyk“. Zápis za zasadnutia odboru KČST vo Vyšnom Svidníku zo dňa 19. 9. 1937. Stavba bola i v tomto prípade zadaná staviteľovi Alexandrovi Kažimírovi z Vyšného Svidníka.

časť z nich a v konečnom dôsledku iba potvrdzujú potrebu ďalšieho systematického výskumu v tejto oblasti. Jeho výsledky sa môžu stať dôležitým doplnkom poznania minulosti jednotlivých pomerne špecifických regiónov, ale tiež aktivít miestneho obyvateľstva pri využívaní existujúcich zdrojov na zabezpečenie lepších životných podmienok. Veď rozvoj turistiky a cestovného ruchu je už od konca 19. storočia považovaný za jeden z najúčinnějších a súčasne voči životnému prostrediu najšetrnějších spôsobov hospodárskeho rozvoja.

KRONIKA, RECENZIE, GLOSY
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS

**Životné jubileum doc. PhDr. Vasiľa Franka, CSc.
Prešov, 31. január 2017**

Dňa 17. decembra 2016 oslávil okrúhle životné jubileum, 90 rokov, významný slovenský didaktik dejepisu doc. PhDr. Vasiľ Franko, CSc. Pri tejto príležitosti sa 31. januára 2017 konalo slávnostné zasadnutie Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, keďže jubilant pôsobil v rokoch 1978 – 1991 na Katedre dejín Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Vasiľ Franko sa narodil 17. decembra 1926 v obci Vydraň v okrese Medzilaborce. V rokoch 1951 – 1955 študoval na Vyššej škole pedagogickej v Prešove a v rokoch 1956 – 1961 vyštudoval ruštinu a dejepis na Fakulte spoločenských vied Vysoké školy pedagogickej v Bratislave. V roku 1963 začal pôsobiť na Pedagogickom inštitúte v Prešove, neskôr na Pedagogickej fakulte v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, kde pracoval až do roku 1978. Ešte predtým pracoval ako učiteľ v obciach Poráč, Habura, Podhorod' a vo Svidníku. V roku 1972 získal titul PhDr. a tiež titul CSc. za kandidátsku dizertačnú prácu *Organizačné formy dejepisného vyučovania*. V roku 1975 sa habilitoval na docenta v odbore teória vyučovania dejepisu s habilitačnou prácou *Organizačné formy dejepisného vyučovania a dejepisných mimovyučovacích činností*.

Vo vedeckom výskume sa zameriaval na tematiku vyučovania dejepisu a je autorom monografie *Organizačné formy dejepisného vyučovania* (1973), v ktorej načrtnol genézu novovekých organizačných foriem a analyzoval organizačné formy v dejepisnom vyučovaní s dôrazom na triedno-hodinový systém a mimovyučovacie aktivity. Spolu s ďalšími uznávanými didaktikmi dejepisu, ako Vratislav Čapek, Václav Michovský a Tomáš Jílek, sa stal spoluautorom celoštátnej vysokoškolskej učebnice *Didaktika dejepisu II* (1988). Jubilant bol publikačne činný a pravidelne prispieval do celoštátnych periodík, ako napr. *Dějepis a zeměpis ve škole*, *Spoločenské vedy ve škole* či do *Učiteľských novín*. Prispieval aj do miestnej ukrajinskej tlače a rozhlasu. Svoje vedecké a odborné štúdie publikoval aj v rôznych odborných zborníkoch doma aj v zahraničí a tiež v metodických časopisoch. Po odchode do dôchodku sa venoval publikačnej činnosti v miestnych ukrajinských novinách *Nove žyt'ja*. V roku 1993 napísal *Učebné texty z dejín Rusínov – Ukrajincov* a v roku 2009 učebnicu *Dejiny Rusínov – Ukrajincov pre 6. – 9. ročník ZŠ*. Vasiľ Franko bol aj členom autorského kolektívu *Krajeznavčoho slovnika – prjaševčina* (1999). V pedagogickej činnosti sa venoval výučbe didaktiky dejepisu a odbornej pedagogickej praxi študentov učiteľstva dejepisu.

Za svoju pedagogickú činnosť získal Vasiľ Franko množstvo vyznamenaní, uznaní a diplomov. Rovnako tomu bolo aj na slávnostnom zasadnutí Inštitútu histórie FF PU v Prešove, na ktorom mu rektor Prešovskej univerzity v Prešove

Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., v zastúpení prorektorky pre vzdelávanie doc. PhDr. Martiny Kášovej, PhD., udelil ďakovný list a striebornú medailu za dlhoročnú pedagogickú a vedeckovýskumnú činnosť a významný prínos pre rozvoj Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Ďalšou medailou bol jubilant ocenený aj dekanom FF PU v Prešove prof. PhDr. Vasilom Gluchmanom, CSc. V mene všetkých členov inštitútu zablahoželala jubilantovi riaditeľka IH FF PU v Prešove doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. Všetkých prítomných zoznámila s biografiou, pedagogickou a publikačnou činnosťou jubilanta Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD. Na záver nám neostáva nič iné, len ešte raz popriať veľa šťastia, zdravia a veľa ďalších rokov života jubilantovi doc. PhDr. Vasilovi Frankovi, CSc.

Matúš Vojna

Jeden deň vysokoškolákom 8. februára 2017

Aj tento rok Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove privítal 8. februára 2017 na svojej pôde študentov stredných škôl z Prešovského a Košického kraja v rámci podujatia Jeden deň vysokoškolákom VI. – Po stopách histórie Prešova. Prítomných študentov v úvode privítala riaditeľka inštitútu doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. Samotné pracovisko a študijné programy predstavila študentom zástupkyňa riaditeľky Mgr. Marcela Domenová, PhD. Následne si mohli prítomní vypočuť zaujímavé prednášky. Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., vystúpil s prednáškou na tému *Prešovská Mezopotámia ako praveký životný priestor*, vďaka ktorej sa stredoškolskí študenti a ich vyučujúci dozvedeli viac o pravekom osídlení na území dnešného Prešova. Tento rok si Prešov pripomína 330. výročie Prešovských jatiek, niečo bližšie o tejto tragickej udalosti im priblížila Mgr. Annamária Kónyova, PhD., prednáškou s názvom *Krvavé prešovské divadlo a jeho obeť*. Po krátkej prestávke nasledoval *historický kvíz*, kde si súťaživí študenti mohli preveriť svoje vedomosti z vybraných historických udalostí a tí najlepší tiež získať zaujímavé vecné ceny. Program pokračoval prehliadkou univerzitných priestorov, ako napríklad Univerzitnej knižnice PU, študovne či Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu PU. Tí, ktorí mali záujem a neodradilo ich ani chladné počasie, absolvovali ešte prehliadku po pamätihodnostiach a zaujímavostiach mesta, ktoré, ak sa rozhodnú pre našu univerzitu, sa v budúcnosti možno stane ich novým domovom. Celé toto podujatie sa nieslo v priateľskej atmosfére a stretlo sa s veľkým záujmom zo strany stredných škôl a ich študentov.

Veronika Drábová

Dni Bélu Hamvasa v Prešove

23. – 24. marca 2017

Stredná Európa v priebehu 20. storočia prechádzala zložitým politickým, spoločenským i hospodárskym vývojom. Ten celkom prirodzene našiel svoj odraz nielen v umeleckej či literárnej tvorbe, ale tiež vedeckých aktivitách a filozofických názoroch množstva významných osobností. Niektoré z nich sú všeobecne známe a ich diela i názory široko propagované či analyzované. Iné sú, naopak, stále na okraji nášho záujmu. Medzi osobnosti, ktoré veľmi názorne dokumentujú zložitost vývoja stredo európskeho priestoru v priebehu minulého storočia pritom patrí aj prešovský rodák Béla Hamvas (1897 – 1968). Za do istej miery paradoxné v tomto konkrétnom prípade môžeme považovať skutočnosť, že kým v Maďarsku ide o známú a všeobecne akceptovanú osobnosť, ktorá zanechala v rámci filozofie, literatúry, estetiky či jednoducho v záznamoch o každodennom prežívaní udalostí dvoch svetových vojen i viacerých zmien režimov výraznú stopu, vo svojom rodnom meste je dnes už takmer neznámy.

Toto bol jeden z hlavných dôvodov, prečo sa organizátori podujatia, venovaného jeho pamiatke, celkom logicky prostredníctvom medzinárodnej vedeckej konferencie nazvanej „Eperjesi Hamvas Béla napok“ (Prešovské dni Bélu Hamvasa), usporiadanej pri príležitosti 120. výročia narodenia tejto zaujímavej osobnosti, pokúsili predstaviť jeho dielo a životné osudy priamo v jeho rodnom meste. Záštitu nad týmto podujatím, okrem rektora Prešovskej univerzity prof. P. Kónyu a rektora univerzity K. Eszterházyho v Egeri prof. L. Liptaiho, prevzal hlavný konzul Maďarskej republiky v Košiciach A. Haraszti. I vďaka tomu sa tak mohlo počas 23. a 24. marca 2017 v priestoroch Prešovskej univerzity so svojimi príspevkami postupne predstaviť štrnásť maďarských a slovenských referujúcich. Napriek pomerne solídneho časového priestoru vyhradenému pre jednotlivých prednášajúcich sa rýchlo ukázalo, že pomerne zložitá a pestrá skladba filozofických, literárnych i estetických názorov, prezentovaných v dielach Bélu Hamvasa, by si pri svojej interpretácii vyžadovala podstatne širší priestor. Názorové rozdiely na jednotlivé aspekty tvorby, ale i prístup k analýze samotných Hamvasových diel sa následne prejavili v živej diskusii a výmenách názorov, z ktorých časť nakoniec ani nedospela k výslednej zhode. Výstúpenia, ktoré odzneli na konferencii, je možné rozdeliť do dvoch základných skupín. Tá prvá sledovala takmer výhradne otázky tvorby Bélu Hamvasa, prípadne možnosti interpretácie jeho diel. Referujúci patriaci do druhej skupiny sledovali skôr témy spojené so vznikom a vývinom prešovskej filozofickej školy, vzdelávaním a miestnym, veľmi pestrým intelektuálnym prostredím.

Každý z prezentovaných textov by si nepochybne zaslúžil osobitnú analýzu alebo aspoň stručnú zmienku. Vzhľadom na vyhradený priestor i skutočnosť, že

z podujatia bude vydaný osobitný zborník, obmedzíme sa na predstavenie aspoň niektorých z prednesených referátov. Doktor Kovács Gábor (Budapešť, Filozofický ústav Maďarskej akadémie vied) vo svojom príspevku „Hamvas a neotradicionalizmus v období medzi dvoma svetovými vojnami – Evola a Guenon“ priblížil B. Hamvasa ako najvýznamnejšieho predstaviteľa tohto filozofického prúdu v Maďarsku. Vychádzal pritom z prác francúzskeho autora René Guénona a Taliana Julia Evolu. Zaujímavý referát „Hamvas a vojna“ predniesol Tibor Weiner Sennyei. Stručne opísal nielen jeho pôsobenie v prvej, ale i druhej svetovej vojne. V rámci nej už viac ako štyridsaťročný dezertoval z maďarskej armády a podobne ako mnohí ďalší s nádejou očakával príchod sovietskych jednotiek. Prišlo však sklamanie, tesný únik pred deportáciou do ruských pracovných táborov a nová diktatúra. To všetko sa následne odzrkadlilo aj v literárnom a filozofickom odkaze Bélu Hamvasa. Z ďalších referátov možno ako osobitne zaujímavé spomenúť vystúpenia doc. Katalin Thiel (Univerzita K. Eszterházyho, Eger) „Béla Hamvas a politika“, resp. prof. Tibora Gintliho (Univerzita Loránda Eötvösa, Budapest), nazvané „Naratívna poetika románu Karnevál“.

V druhej skupine príspevkov venovaných predovšetkým prostrediu Prešova je možné osobitne spomenúť referát prof. Andrása Mészárosa (Univerzita Komeniského, Bratislava), „Prešovskí filozofi 19. storočia v dejinách maďarskej filozofie“. V rámci neho predstavil v stručnom, no zaujímavom priereze viacerých významných i menej známych predstaviteľov, pôsobiacich predovšetkým na miestnom evanjelickom kolégiu. Tejto inštitúcii sa vo svojom vystúpení, nazvanom „Maďarský spolok prešovského kolégia“, venoval aj prof. Peter Kónya (Prešovská univerzita, Prešov). Nielen samotná výučba, ale i ďalšie literárne, športové či spolkové aktivity študentov totiž vytvárali dôležitú súčasť pestrého intelektuálneho ovzdušia, ktoré z Prešova robilo vzdelávacie centrum stredoeurópskeho významu. Záverečný referát „Literárny život v Prešove v prvej polovici 19. storočia (interetnické a interkultúrne súvislosti)“ predniesol prof. Peter Káša. Spojil ho so záverečným zhodnotením celého podujatia, poďakovaním účastníkom a vyjadrením nádeje na ďalšiu plodnú spoluprácu. Zostáva nám iba vyjadriť nádej, že sa jeho slová naplnia a aj v budúcnosti sa uskutočnia podobne úspešné stretnutia dokazujúce, že nemáme iba spoločnú minulosť, ale i budúcnosť.

Patrik Derfiňák

**Mobilita programu Erasmus+ na Historickom ústave, Filozofická fakulta
Masarykovej univerzity v Brne
31. marec – 31. máj 2017**

Erasmus+ je program Európskej únie, ktorý podporuje aktivity v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy, mládeže a športu. Program dáva príležitosť študentom, žiakom odbornej prípravy, pedagogickým zamestnancom, pracovníkom s mládežou a dobrovoľníkom stráviť obdobie v zahraničí a zlepšiť tak svoje poznatky, zručnosti a možnosti zamestnať sa.

V letnom semestri 2017 som sa vďaka programu Erasmus+ zúčastnil dvojmesačnej mobility na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Hlavnou náplňou tejto mobility bol zber, zhromažďovanie a štúdium historickej spisby, knižných a iných materiálov, týkajúcich sa problematiky dejín cyperskej otázky vo vývoji medzinárodných vzťahov v druhej polovici 20. storočia, v ústavoch a knižniciach v Brne a Českej republike.

Najprínosnejším pracoviskom Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity bol počas celej mobility moje hosťujúce pracovisko *Historický ústav FF MUNI*. Historický ústav patrí k zakladajúcim pracoviskám Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Vznikol v roku 1919 a v prvých dvoch dekádach svojej existencie preberal a rozvíjal tradície historického seminára Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. V období druhej svetovej vojny neobišla ani toto pracovisko perzekúcia profesorského zboru, čo viedlo k prerušeniu výučby, ktorá sa obnovila až po oslobodení. Istú vedeckú a pedagogickú kontinuitu sa podarilo tomuto pracovisku udržať aj po komunistickom prevrate, takže už v 50. a 60. rokoch 20. storočia sa Historický ústav FF MUNI profiloval ako všeobecne rešpektované pracovisko v oblasti pomocných vied historických, ktoré sa neskôr pretvorili na samostatný ústav, neskôr ako centrum štúdia dejín národov juhovýchodnej a východnej Európy. Nemalé uznanie si pracovisko vydobylo svojím výskumom problematiky raného stredoveku, talianskej renesancie, historiografie a filozofie dejín. V neposlednom rade však ústav vynikal svojím systematickým záujmom o hospodárske, kultúrne a sociálne problémy raného novoveku. Na tomto pracovisku pôsobil množstvo známych osobností, ako napr. Jindřich Šebánek, Saša Dušková, Josef Macůrek, Jaroslav Kudrna, Josef Válka či František Mainuš. Mojm mentorom, ktorý zodpovedal za odborné vedenie počas výskumného pobytu, bol *doc. PhDr. Pavel Boček, CSc.*

Z ďalších Brnenských inštitúcií, ktoré mali prínos pre moju mobilitu a spracovanie problematiky, možno spomenúť: *Knižnicu Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity a jej súčasti, Knižnicu Fakulty sociálnych štúdií MU; Knižnicu Právnickej fakulty MU; Knižnicu Jiřího Mahena a najmä Moravskú zemskú knižnicu v Brne*, ktorá šírkou a obsahom svojich knižných fondov pre mňa predstavovala najatrak-

tívejšiu inštitúciu v tomto meste. Každá z týchto knižníc mi poskytla všetky dostupné publikácie, ktoré nadväzovali na dejiny Cypru. Veľmi nápomocné pri hľadaní materiálov boli aj plnotextové databázy, ktoré ponúkajú fakulty Masarykovej univerzity a Moravskej zemskej knižnici v Brne.

Vďaka zisku grantu na výskumný pobyt som mal možnosť navštíviť tiež inštitúcie a ústavy nachádzajúce sa mimo mesto Brno. Medzi moje aktivity v týchto inštitúciách patrilo skúmanie knižných fondov vo *Vedeckej knižnici v Olomouci* a *Študijnej a vedeckej knižnici v Hradci Králové*. Veľmi podstatnú časť materiálov a publikácii som našiel vo fondoch *Klementina – Národnej knižnici Českej republiky*. Najprínosnejším pracoviskom pre dejiny cyperskej otázky v 20. storočí bol *Ústav medzinárodných vzťahov v Prahe*, konkrétne jeho knižnica. Ústav medzinárodných vzťahov v Prahe je nezávislá verejná výskumná inštitúcia, ktorá vedie vedecký výskum v oblasti medzinárodných vzťahov. Jej zriaďovateľom je Ministerstvo zahraničných vecí Českej republiky. Aktivity Ústavu medzinárodných vzťahov sú financované zo zdrojov Ministerstva zahraničných vecí ČR, z grantov, na ktorých sa tento ústav podieľa, z predaja publikácii, z darov a sponzorských príspevkov. V knižných fondoch tohto ústavu sa nachádzali najpodstatnejšie a najobširnejšie materiály k cyperskej problematike. Pracovníci tohto ústavu sledujú všetky podstatné politické a politologické témy vo svete, pričom k nim vypracovávajú podrobnú dokumentáciu. Táto dokumentácia je v podobe zborníkov, periodík, monografií, článkov v odbornej literatúre, odporúčení pre politickú prax a brožúr alebo vo forme archivácie materiálov, novinových článkov z rozličnej dobovej tlače, debát k danej téme a pod.

Okrem primárnych aktivít môjho výskumného pobytu možno spomenúť napr. aj prekonzultovanie problematiky skúmanej témy s vedeckými pracovníkmi na Masarykovej univerzite. Výskumný pobyt v Historickom ústave Masarykovej univerzity v Brne a inštitúciách v Českej republike bol pre mňa veľkým prínosom. Vďaka tejto mobilite som nazbieral značné množstvo materiálov, literatúry, ale aj istú časť archiválií. Nazbierané materiály mi pomôžu spracovať frekventovanosť a odraz cyperskej otázky v Česku a na Slovensku, ale aj vo svete, keďže podstatná časť týchto materiálov bola zahraničnej proveniencie. Výskumný pobyt, sprostredkovaný programom Erasmus+, mi priniesol okrem zoznámenia sa so zahraničnými pracoviskami a ich pracovníkmi množstvo študijných materiálov a pracovných, ale aj životných skúseností, vďaka ktorým túto mobilitu odporúčam každému.

Erik Ondria

Erasmus+ mobilita na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity J. E. Purkyně, Česká republika, Ústí nad Labem 3. – 6. apríla 2017

Na konci roka 2016 navštívili pôdu Inštitútu histórie FF PU v Prešove vedúci Katedry histórie FF Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem doc. Martin Veselý, Ph.D., spolu s Erasmus+ koordinátorom tejto katedry Mgr. Jakubom Pátkom, Ph.D. Cieľom ich návštevy bolo nadviazať prvotný kontakt a pokúsiť sa nájsť spoločné prieniky pri vedecko-výskumnom zameraní oboch historických pracovísk a tiež začať spoluprácu na profesionálnom poli.

Nadväzujúc na stretnutie v Prešove realizovali Erasmus+ mobilitu na Katedre histórie v Ústí nad Labem v apríli 2017 dvaja členovia Inštitútu histórie, zástupkyňa riaditeľa IH Mgr. Marcela Domenová, Ph.D., a Erasmus+ koordinátor IH PhDr. Peter Koval, PhD.

Katedra histórie FF UJEP je situovaná do krásnych rekonštruovaných priestorov bývalej nemocnice a počtom študentov sa približne vyrovná svojmu prešovskému partnerovi. Na pôde historického pracoviska nás privítala dekanka Filozofickej fakulty UJEP doc. PhDr. Michaela Hrubá, Ph.D., spolu s prodekanom pre vedu a vonkajšie vzťahy Mgr. Davidom Tomíčkom, Ph.D. Spoločne s ďalšími členmi katedry sme prerokovávali aktuálne vedecké smerovanie pracovísk a pokúšali sa nájsť prienik s možnosťou nadviazania užšej spolupráce.

Prioritným cieľom učiteľskej mobility je však výučba pre domácich študentov. Po dohode s vedením katedry sme realizovali prednášky na zaujímavé témy z regionálnych dejín. Dr. Domenová prezentovala výsledok svojho výskumu spoločensko-demografických a politicko-hospodárskych pomerov obyvateľov mesta Prešov v neskorom stredoveku. Mojou témou bolo vykreslenie komplikovanej situácie v meste Prešov v prvých týždňoch a mesiacoch po vyhlásení Československej republiky v roku 1918. V následnej diskusii sa študenti zaujímali o túto tematiku a spolu sme sa pokúsili hľadať paralely vo vývoji Prešova a Ústia nad Labem. Spolu s dr. Domenovou sme realizovali aj prednášku, resp. prezentáciu možností štúdia histórie na Prešovskej univerzite v Prešove s cieľom namotivovať študentov UJEP využiť príležitosti, ktoré im ponúka mobilitný program Erasmus+, a presvedčiť ich o hlavných výhodách štúdia v Prešove.

Kolegovia z katedry histórie sa postarali aj o ďalší zaujímavý program, v rámci ktorého nám predstavili zaujímavé historické pamätihodnosti miest Ústí nad Labem a Litoměřice. Čiastočným výsledkom našej mobility na Katedre histórie FF UJEP bol záujem našich zahraničných kolegov o pokračovanie v nadväzovaní vzťahov, ktoré sa premietlo v následnej učiteľskej mobilite dekanke fakulty doc. Michaely Hrubej na Inštitúte histórie FF v Prešove a zároveň pomoc nášho inštitútu pri organizovaní študentskej exkurzie Katedry histórie FF UJEP na východnom Slovensku v máji 2017.

Peter Koval

**„Obraz východného Slovenska na Zakarpatskej Ukrajine...“
medzinárodná vedecká konferencia
24. – 25. apríla 2017**

Pracovné stretnutia či podujatia, ktorých snahou je bilancovať a predložiť odbornej verejnosti výsledky dlhodobej práce početných riešiteľských kolektívov, mávajú často dosť špecifický priebeh a osobitnú atmosféru. Medzi práve takéto akcie možno zaradiť aj medzinárodnú vedeckú konferenciu, ktorá sa pod názvom „*Obraz východného Slovenska na Zakarpatskej Ukrajine a Zakarpatskej Ukrajiny na východnom Slovensku v 17. až 20. storočí*“ uskutočnila v dňoch 24. – 25. apríla 2017 v priestoroch Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove. Toto podujatie bolo súčasne záverečným výstupom projektu CBC02/PSK-I/049, financovaného prostredníctvom Nórskeho finančného mechanizmu. Predstavená problematika, ktorá má nespornie nielen značný význam pre poznanie historického vývoja a súvislostí, ale do istej miery sleduje tiež aktuálne trendy vo vzťahoch s Ukrajinou, je dôležitá pre lepšie pochopenie tejto veľkej, no v ťažkostiach sa nachádzajúcej krajiny, usilujúcej sa o tesnejšie partnerstvo s Európskou úniou.

V úvode, po krátkom slávnostnom otvorení podujatia, predstavil celý projekt rektor Prešovskej univerzity prof. Peter Kónya. Od počiatkových zámerov a ťažkostí, ktoré boli s riešením tak komplikovaného problému spojené, prešiel postupne k jednotlivým konkrétne naplánovaným výstupom a celkovému zhodnoteniu projektu. Následne predniesol svoj referát nazvaný „*Sobrance. Mestečko na hraniciach Zakarpatska v ranom novoveku*“. V ňom aspoň v skratke predstavil postupný vývoj mestečka, ktoré už v stredoveku malo ambíciu stať sa centrom celého regiónu. Dôležitá poloha tejto oblasti však neprinášala iba pozitíva, ale mala i svoje nevýhody. Kvôli likvidácii či odchodom prakticky všetkého obyvateľstva sa napríklad v závere 17. storočia Sobrance ocitli pred hrozbou úplného zániku. Okrem hospodárskeho či demografického vývoja sa referujúci sústredil aj na veľmi zaujímavé otázky konfesijné. I v tomto prípade celá oblasť prešla pozoruhodným vývojom.

Rovnako ďalšie prezentované referáty sa z rôznych aspektov venovali problematike vzájomných vzťahov východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny. Vzhľadom na skutočnosť, že z podujatia v dohľadnej dobe bude pripravený osobitný zborník, spomedzi ďalších prednesených príspevkov spomenieme aspoň niektoré, z nášho pohľadu osobitne zaujímavé. Riaditeľ Štátneho archívu Zakarpatskej oblasti Michajlo Dmitrovič Misjuk sa v príspevku „*Organizácia vyššieho školského vzdelávania zameraného na prípravu odborníkov pre poľnohospodárstvo v Československu (v rokoch 1919 – 1920)*“ venoval z hľadiska regiónu Zakarpatskej Ukrajiny mimoriadne dôležitej problematike. Táto prevažne poľnohospodárska

oblasť po vzniku nového Československého štátu potrebovala nových odborníkov. Tí jej mali pomôcť prekonať technickú zaostalosť a aspoň zmierniť dôsledky tunajších horších pôdnych a klimatických podmienok. Doktorka M. Domenová sa vo vystúpení s nazvanom „*Alexander Duchnovič a jeho tvorba: fragment diela v historických knižniciach mesta Prešov*“ pokúsila predstaviť dodnes zachované práce tejto známej osobnosti na území mesta Prešov. Napriek tomu, že dielu i pôsobeniu A. Duchnoviča sa už venovalo viacero autorov, stále je potrebné prehodnocovať existujúce diela, resp. vypátrať staršie zabudnuté texty, týkajúce sa predovšetkým cirkevných otázok.

Špecifickej problematike vývoja osídlenia v sledovanom priestore sa vo svojom vystúpení „*Slováci v Berehovskej stolici*“, venoval doc. Ján Adam. Na základe rozboru zachovaného pramenného materiálu sa pokúsil prezentovať vývoj sídelných pomerov v širokom časovom oblúku od stredoveku až do 20. storočia. Pôsobeniu jezuitov na Zakarpatskej Ukrajine sa venovala dr. M. Bizoňová v referáte „*Rektori jezuitského kolégia v Užhorode v 17. storočí*“. V jednotlivých bodoch priblížila najdôležitejšie etapy ich činnosti, keď pod patronátom Drugethovcov prichádzajú z Humenného nielen šíriť vieru, ale tiež budovať kvalitnejšie školstvo do centra Užskej stolice – Užhorodu. Opis každodennej činnosti predstaviteľov rádu, zameranie kolégia i viaceré spomenuté významné osobnosti, spájajúce sa s ich tunajším pôsobením, ukázali, že v tomto smere ešte možno predpokladať získanie ďalších nových poznatkov.

Rozšíreniu reformácie v sledovanou priestore sa venovala dr. A. Kónyová vo svojom vystúpení pod nazvanom „*Reformované cirkevné zbory na území Užskej stolice v 17. – 18. storočí*“. Predstavila osobitý región, kde reformácia prenikla a bez väčších ťažkostí zaujala významné pozície. Prijali ju nielen obyvatelia miest a mestečiek, ale predovšetkým predstavitelia šľachty. Práve vďaka ich podpore sa tu neskôr darilo i kalvinizmu, ktorý sa s podporou Drugethovcov zakotvil nielen v Užhorode, ako centre sledovaného regiónu, ale aj v ďalších, postupne vznikajúcich okolitých zboroch. O ich pevnej pozícii svedčí tiež skutočnosť, že viaceré z nich prekonali aj dôsledky neskoršej masívnej rekatolizácie.

Časť príspevkov sa venovala výhradne otázkam prvej polovice 20. storočia, ako zástupca riaditeľa Štátneho archívu Zakarpatskej Ukrajiny Michajlo Vasilovič Markanič v referáte „*Vývoj administratívno-územného systému Podkarpatskej Rusi na začiatku a počas 20. rokov 20. storočia*“. Poznatky o vývoji štátnej a verejnej správy v tomto zložitom období sú pre bádateľov mimoriadne dôležité. V tomto prípade boli jednak demonštrované možnosti, ktoré v tomto smere poskytujú zachované fondy v štátnom archíve Zakarpatskej oblasti, jednak viaceré konkrétne prípady. Materiál, od najnižších článkov správy, prezentovaných notárskymi úradmi, až po záznamy a nariadenia štátnej správy, poskytuje obrovské množstvo dôležitých poznatkov o živote miestneho obyvateľstva, ale i vzájomných kontak-

toch s okolitými oblasťami. Zaujímavú a stále málo preskúmanú problematiku vzájomných vzťahov prezentoval doc. M. Javor v referáte „*Slobodomurárske lóže v Užhorode*“. I keď lóže pracujúce v priestore dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny nepatrili počtom svojich členov k tým veľkým, ich činnosť bola vzhľadom na nepriaznivú materiálnu situáciu miestneho obyvateľstva o to dôležitejšia. Svoje osobitné postavenie si zachovali aj v medzivojnovom období, keď sa ich snahou stala okrem iného i emancipácia rusínskeho obyvateľstva. Žiaľ, malé množstvo zachovaných prameňov neumožňuje zatiaľ urobiť v tomto smere celkový sumár ich aktivít.

Vedecké podujatie, o ktoré prejavili výraznejší záujem aj viaceré médiá, na jednej strane umožnilo rekapitulovať už dosiahnuté výstupy a poznatky. Na druhej strane však ukázalo, že existuje celý rad ďalších problematických a neznámych miest v našich dejinách, ktoré by bolo potrebné preskúmať a čo možno najobjektívnejšie zhodnotiť. Zostáva preto iba veriť, že podobné projekty a podujatia sa budú objavovať aj v nasledujúcich rokoch, pretože bez dôkladného poznania našej spoločnej minulosti sa iba ťažko vyhneme problémom pri budovaní lepšej budúcnosti.

Patrik Derfiňák

13. ročník študentskej vedeckej konferencie 26. apríla. 2017

Dňa 26. apríla 2017 sa na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila 13. študentská vedecká a umelecká konferencia. Toto už tradičné podujatie sa stretlo aj tohto roku s veľkým záujmom aj medzi študentmi Inštitútu histórie FF PU, vďaka čomu patrila práve sekcia histórie k najpočetnejším. Prezentácia výsledkov vedeckej práce študentov bola v sekcii histórie zaujímavá aj tým, že v rámci dobrej spolupráce Inštitútu histórie FF PU s Inštitútom histórie a archivistiky na Univerzite Pedagogiky v Krakove (Instytut historii i archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji edukacji narodowej w Krakowie) sa študentskej vedeckej a umeleckej konferencie zúčastnili aj študenti bakalárskeho a magisterského štúdia z Poľska.

Z dôvodu početnosti referátov bola sekcia histórie rozdelená na dve podsekcie, v prvej vystúpili študenti bakalárskeho a magisterského štúdia a v druhej podsekcii doktorandi. Pre bakalársky a magisterský stupeň boli členmi komisie: Mgr. Anna-mária Kónyová, PhD., doc. Ján Adam, PhD., a PhDr. Ján Džujko, PhD, a v podsekcii pre doktorandov to boli: doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., doc. PhDr. Ján

Mojdis, CSc., PhDr. Peter Kovaľ, PhD. Príspevky študentov prezentovali témy z rôznych odborov (história, etnografia, archívniectvo, archeológia), časových období a tematických okruhov, zastúpené boli príspevky z najstarších dejín, dejín stredoveku, novoveku, pričom najpočetnejšie bolo zastúpenie príspevkov z dejín 19. a 20. storočia. Účasť zahraničných študentov priniesla do konferencie aj istý „medzinárodný“ rozmer. Umožnila študentom získať poznatky o témach výskumu v druhej, už spomínanej inštitúcii, umožnila nadviazať kontakty, ako aj vzájomne si povymieňať skúsenosti zo štúdia, odbornej práce a pod. Po prezentácii príspevkov nasledovala diskusia.

Svojich kolegov si prišli vypočuť aj ostatní študenti Inštitútu histórie FF PU a možno sa nimi nechajú inšpirovať aktívnou účasťou na študentskej vedeckej a umeleckej konferencii v nasledujúcom akademickom roku. Študenti budú môcť potom svoje príspevky publikovať v elektronickom zborníku.

V rámci podsekcii pre bakalársky a magisterský stupeň odzneli nasledujúce príspevky: Veronika Kučmašová: *Zvony – ako epigraficko-historický prameň v gréckokatolíckych chrámoch Sninského dekanátu*, Marta Zalogowska: *Etnograficzne reliqwy kultury bojkowskiej w Polsce*, Samuel Dušenko: *Thomas Paine a jeho dielo Práva človeka*, Michal Regiec: *Szkolenie koni bojowych wdawnej Polsce*, Andrea Pavlanská: *Vývoj dejín ruského baletu v období Mikuláša II. (1894 – 1917)*, Karolina Palka: *Anna Boleyn – „czarownica“ czy dobra królowa?*, Matúš Majerčák: *Obraz Stalingradskej bitky na stránkach denníka Slováč*, Karolina Mrowczyk: *Maria Antonina Enfant Terrible?* Vojtech Hami: *Československé opevnenia na Slovensku*, Marcelina Bukowiec: *„W zdrowym ciele zdrowy duch!“ Zary dzialanosci Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol“*, Jana Hakošová: *Spomienky na proces s Rudolfom Slanským*, Aleksandra Biela: *Kalendrze staropolskie jako źródło owczesnej wiedzy medycznej*, Zbigniew Razowski: *Sztetl-enklava czy dzielnica? Analiza przypadku na przykladzie Chrzanowa w latach 1918 – 1939*, Sylwia Garzel: *Czy bedziesz na balu u Dietla? Zycie towarzyskie i obyczaje Krakowa za Jozefa Dietla*.

V doktorandskej podsekcii s referátmi vystúpil: Matúš Vojna: *Obec Petrovce nad Laborcom v stredoveku a ranom novoveku*, Veronika Drábová: *Informácie o židoch na stránkach prešovskej mestskej knihy*, Dávid Palaščák: *Porovnanie gréckokatolíckeho duchovenstva na konci 18. storočia a na konci 19. storočia*, Lukáš Hedmeg: *Pôsobenie Mikuláša Schneidera-Trnavského na pôde slovenského spolku Detvan v Prahe*, Lýdia Mirolová: *Kultúrno-spoločenský život slovenských študentov pôsobiacich na univerzite v Edinburghu na začiatku 20. storočia*, Martin Hajduk: *Židovské obyvatelstvo Košickej veľžupy v rokoch 1923 – 1928*, Erik Ondria: *Vzťahy Cyperskej republiky a Spojených štátov amerických na začiatku 60. rokov 20. storočia*.

Annamária Kónyová

Konferencia delegátov študentských historických spolkov v Nitre

28. – 30. apríl 2017

Stretnutie českých a slovenských študentských historických spolkov sa tento rok uskutočnilo v Nitre, v dňoch 28. – 30. apríla 2017. Táto udalosť bola tento rok zorganizovaná pod patronátom inštitúcií nitrianskej akademickej obce – domácim Konštantínovým historickým spolkom, Univerzitou Konštantína Filozofa v Nitre, Katedrou histórie FF UKF v Nitre a Nitrianskym spolkom historikov. Podporovateľmi a sponzormi tohto podujatia boli SHS pri SAV, Historický ústav SAV, Nitrianska komunitná nadácia, Herodotos, o. z., či Giesecke and Devrient. Miestom konania tohto stretnutia boli priestory Študentského domova UKF v Nitre.

Celé stretnutie bolo rozdelené na dva rokovacie dni, v ktorých všetky spolky prezentovali okrem iného svoju činnosť za posledný rok. Toto podujatie svojimi príhovormi slávnostne otvorili prodekan pre vedu, výskum a postgraduálne formy štúdia UKF v Nitre doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD., a vedúci Katedry histórie FF UKF v Nitre Mgr. Miroslav Palárik, PhD.

Po slávnostnom otvorení a oficiálnych príhovoroch nasledovala krátka prednášková sekcia. Prvou vystupujúcou bola študentka UKF v Nitre, Viktória Rigoová, podpredsedníčka Konštantínovho historického spolku, s príspevkom *Dejiny Nitry a Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre*. Následne sa prednáškou *Etniká v 9. – 11. storočí v stredovekých uhorských kronikách* prezentovala Mgr. Beáta Pinterová, PhD.

Po uzavretí krátkej prednáškovvej sekcie nasledovala prezentácia činnosti jednotlivých historických spolkov, zameraná na aktivity, akcie, činnosť a plány jednotlivých študentských združení. Táto časť bola rozdelená do dvoch sekcií. Na úvod prvej sekcie sa prezentoval domáci Konštantínov historický spolok – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Nasledovala prezentácia ostatných spolkov: Študentská historická spoločnosť – Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici; Cultura Nostra – Univerzita Komenského v Bratislave; HIPO, Historici Prešov – Prešovská univerzita v Prešove; ISHA Olomouc z. s. – Univerzita Palackého v Olomouci.

Druhú sekciu otvorili prezentovaním svojej činnosti delegáti zo spolku Masarykovi historici – Masarykova univerzita v Brne. Na záver predniesli svoje aktivity posledné zúčastnené spolky z Prahy: Ffabula – Spolek studentů historie FF UK – Karlova univerzita v Prahe a Agora – Karlova univerzita v Prahe.

Ukončením prezentácií spolkového života na jednotlivých univerzitách v Českej republike a na Slovensku prešli zúčastnení do ďalšej časti stretnutia. Na programe bola diskusia na tému: *Aktuálne výzvy a problémy študentských historických spolkov na Slovensku v Čechách a na Morave*. Vo veľmi živej diskusii boli riešené

viaceré témy: zintenzívnenie spolupráce medzi spolkami, angažovanosť študentov v historických spolkoch, problematika členstva v študentských spolkoch, spojená s náborom nových členov, možnosti vydávania periodika, v ktorom by mohli študenti histórie a príbuzných odborov publikovať svoje články, osvetová činnosť medzi študentmi nielen vysokých škôl, zameraná na propagáciu histórie, možnosti v hľadaní partnerských a podporných organizácií, voľnočasové aktivity jednotlivých spolkov a ich akcie, propagácia spolkov na domácich či zahraničných univerzitách, spoločné spolkové akcie či projekty, ich financovanie a pod.

Diskusný blok ukončilo zasadanie delegátov a nasledovala prehliadka kultúrnych pamiatok mesta Nitra. Členovia Konštantínovho historického spolku, na čele s podpredsedníčkou Viktóriou Rigovou, zoznámili zúčastnených delegátov s históriou najslávnejších mestských pamiatok. Finálnym bodom programu v prvý deň stretnutia historických spolkov bola prednáška študenta UKF v Nitre Bc. Dávida Gregora, predsedu Konštantínovho historického spolku, s názvom *Zánik Veľkej Moravy a jeho dôsledky v centrálnej Európe v 10. – 11. storočí*. Pre umocnenie dobového prostredia a problematiky sa táto prednáška uskutočnila v nitrianskej *Stredovekej Taverne* a jej súčasťou boli aj ukážky dobovej výzbroje. V diskusii sa delegáti spolkov okrem konštruktívnych otázok k téme prednášky venovali tiež rozpracovaným myšlienkam z diskusie o problémoch študentských historických spolkov.

Druhý deň stretnutia otvorili otázky spoločnej študentskej vedeckej konferencie a ďalšieho stretnutia študentských historických spolkov. Po viacerých možnostiach predložených v diskusii sa delegáti zhodli, že pripravovaná študentská vedecká konferencia historických spolkov v zimnom semestri akademického roka 2017/2018 sa uskutoční v Bratislave a ďalšie stretnutie študentských historických spolkov na jar 2018 v Hradci Králové.

Konferencia delegátov českých a slovenských historických spolkov bola podnetným podujatím. Ukázala zameranie a problémy, s ktorými sa jednotlivé študentské historické spolky stretávajú a rozdiely v podmienkach ich riešenia na domácich univerzitách. V diskusiách boli rozpracované možné projekty spolkov, ďalšie rozšírenie spolupráce či zadefinované smery, akým spôsobom sa majú riešiť prichádzajúce výzvy. V rámci hostujúceho spolku sa ukázalo, aké priaznivé podmienky dokáže vytvoriť Katedra histórie FF UKF v Nitre a jej vedenie pre svoj študentský historický spolok, ktorému vďačíme za skvelú organizáciu a konštruktívne stretnutie.

Erik Ondria, Matúš Vojna

Zaujímavá prednáška českej historičky

Program Erasmus+, prostredníctvom ktorého dochádza k úspešnej realizácii množstva medzinárodných učiteľských mobilit, umožňuje nielen samotným pedagógom, ale i študentom oboznámiť sa s novými poznatkami i najmodernejšími vedeckými postupmi v rôznych oblastiach. Pritom nemenej dôležitá je tiež príležitosť nadviazať priame, osobné pracovné kontakty. Tie by mali vytvoriť predpoklady ďalšej spolupráce a v mnohých prípadoch skutočne aj prerastajú do vytvárania spoločných vedeckých skupín, čím sa pre jednotlivé pracoviská výrazne zvyšuje šanca na získanie významnejších medzinárodných projektov.

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, prostredníctvom koordinátora dr. Petra Kovaľa, poskytuje v rámci programu Erasmus+ dlhodobu a pravidelne priestor odborníkom, pôsobiacim na univerzitách a vedeckovýskumných pracoviskách po celej strednej Európe. Začiatkom mája 2017 tak okrem iných privítal doc. PhDr. Michaelu Hrubú, PhD., dekanu Filozofickej fakulty z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústi nad Labem. Ide o českú historičku, ktorá sa špecializuje na dejiny stredovekých a ranonovovekých miest, predovšetkým v súvislosti s každodenným životom vtedajšieho obyvateľstva. V rámci svojho pobytu, okrem iných odborných stretnutí a jednaní, realizovala aj prednášky pre študentov, pedagógov i záujemcov z radov verejnosti. Osobitne zaujímavá bola prednáška nazvaná „*Pivo ako súčasť života miest (a mešťanov) v ranom novoveku vo svetle mestských prameňov*“. V rámci nej predstavila jednak pivo ako kvasený alkoholický nápoj, ale tiež dôležitú súčasť hospodárskych, kultúrnych a politických dejín. Okrem samotného nápoja sa však venovala tiež postupnému zdokonaľovaniu a rozširovaniu technologických znalostí, potrebných pri jeho výrobe, otázkam zabezpečovania kvalitného chmeľu a sladu, zložitej štruktúre podnikateľov, remeselníkov a zamestnancov, potrebných pri výrobe, distribúcii a predaji piva. Zaujímavým sa ukázal aj celý rad hospodárskych a politických sporov, ktoré v stredoveku vznikali okolo práva variť pivo, ako mimoriadne zaujímavého ekonomického zdroja príjmov.

Práve v spojení s touto problematikou vzbudila pozornosť ďalšia, aj z pohľadu súčasného záujmu o zachovanie kultúrneho dedičstva na Slovensku dôležitá oblasť terénneho výskumu, inventarizácie či prípadnej rekonštrukcie špecializovaných historických objektov a zariadení. Pracovisko na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústi nad Labem v súčasnosti pracuje napríklad na projekte mapovania historických stavieb využívaných na spracovanie chmeľu, teda plodiny, ktorá má v hospodárskom živote žatecko-ústeckej oblasti už od stredoveku mimoriadne dôležité postavenie. Tieto skúsenosti, získané priamou terénnou prospekciou, sa nepochybne môžu stať inšpiráciou i pre záujemcov o túto problematiku na Slovensku.

Na pobyt pani dekanke doc. Hrubej následne nadviazala ďalšia odborná aktivita tohto pracoviska, konkrétne exkurzia študentov a pedagógov filozofickej fakulty ústeckej univerzity po východnom Slovensku. V priebehu niekoľkých dní navštívili nielen Prešov či Košice, ale tiež celý rad ďalších miest a pamäťových inštitúcií. Zostáva iba veriť, že tieto aktivity vytvorili pevné základy pre ďalšiu, ešte intenzívnejšiu spoluprácu.

Patrik Derfňák

MOLNÁR, Martin (zost.). Brekov. Michalovce – Brekov : Jaroslav MIHALKO – Polygrafické práce, 2017. 280 s. ISBN 978-80-89925-02-5.

Predstavovaná publikácia je venovaná dejinám východoslovenskej obce Brekov, ktorá je známa najmä majestátnou zrúcaninou rovnomenného hradu, ktorý sa nachádza bezprostredne nad obcou a je preto veľmi potešiteľné, že aj táto obec už má svoju vlastnú monografiu, mapujúcu jej dejiny. Brekov leží v južnej časti horného Zemplína v dnešnom okrese Humenné a v minulosti patrila medzi významné obce tohto regiónu.

Publikácia je členená do 9 kapitol, podľa zaužívaných chronologických pravidiel slovenských dejín. Po príhovore starostu obce Petra Mihalka (s. 4) je pozornosť venovaná prírodným pomerom katastrálneho územia obce Brekov, pričom ako zaujímavosť uvedme, že na území obce bolo identifikovaných niekoľko jaskýň (Veľká Artajama, Malá Artajama, Brekovská jaskyňa a ďalšie). Autorom tejto prvej kapitoly je Miroslav Bural (s. 5 – 28).

Archeologickým nálezom nielen z územia obce, ale aj z okolia je venovaná druhá kapitola s názvom *História obce v praveku a včasnom stredoveku*, ktorej autorom je Rastislav Hreha (s. 29 – 39). Brekov patrí aj medzi najvýznamnejšie archeologické lokality na východnom Slovensku z obdobia včasného stredoveku, keďže na hradnom kopci existovalo v 9. – 10. storočí slovanské hradisko, „ktoré monitorova-

lo a strážilo v tom čase významnú komunikačnú tepnu, ktorá viedla údolím Laborca“ (s. 37).

Autorkou nasledujúcej a zároveň aj najrozsiahlejšej tretej kapitoly je Daniela Pellová, ktorá spracovala dejiny obce od prvej písomnej zmienky až do roku 1918 (s. 40 – 119). Kapitola je chronologicky členená do 5 podkapitol. V prvej je pozornosť venovaná, pochopiteľne, prvej písomnej zmienke o Brekove z roku 1307 (s. 42 – 44). Pokračuje dejinami obce v rokoch 1317 – 1684 (s. 44 – 62), kedy bol Brekov vo vlastníctve Drugetovcov. Značnú pozornosť, samozrejme, venuje aj obyvateľom Brekova a majeru Drugetovcov v obci. Tretia podkapitola mapuje dejiny obce v rokoch 1684 – 1848 (s. 62 – 85), kedy Brekov prechádzal obdobím komplikovaných vlastníckych pomerov a napokon až na začiatku 19. storočia sa stal majetkom rodu Čaki. Veľká pozornosť je, pochopiteľne, venovaná obyvateľom obce, urbárskej regulácii a, samozrejme, aj cholere a roľníckemu povstaniu v roku 1831. Štvrtá podkapitola mapuje dejiny Brekova v rokoch 1848 – 1918 (s. 86 – 108). Okrem hospodárskych, sociálnych a etnických pomerov je pozornosť venovaná aj problematike vysťahovalectva, obecnej samosprávy a napokon situácii v obci počas prvej svetovej vojny, pričom východný front sa v novembri 1914 dostal až do bezprostrednej blízkosti Brekova. Náboženské pomery v Brekove od 14. storočia až do roku 1918 sú témou poslednej piatej podkapitoly (s. 108 – 119).

Nasledujúce tri kapitoly sú venované obdobiu rokov 1918 – 1989, ktorých autormi sú Matej Starják a Martin Urban. Matej Starják postupne sleduje situáciu v obci v rokoch 1918 – 1938 (s. 120 – 134), následne v rokoch 1939 – 1944 (s. 135 – 143). Martin Urban spracoval obdobie od oslobodenia obce sovietskou armádou až do roku 1989 (s. 144 – 198). Autori podrobne mapujú politické dianie v obci, hospodárske a sociálne pomery, náboženské, školské a kultúrne pomery, športové dianie v obci, dejiny jednotného roľníckeho družstva atď.

Kalendárium najvýznamnejších udalostí obce Brekov po roku 1989 predstavuje siedmu kapitolu publikácie (s. 199 – 205). Kalendárium sleduje významné udalosti v Brekove až do roku 2017. Autorom je starosta obce Peter Mihalko.

Jozef Hrabovský je autorom veľmi zaujímavej ôsmej kapitoly venovanej ľudovej kultúre obyvateľov Brekova (s. 206 – 236). Autor postupne popisuje hospodárstvo a spôsob obživy obyvateľov obce, čiže roľníctvo, chov zvierat, prácu vo vápenke, furmančenie a obchodovanie. Pokračuje popisom tradičnej stravy, remesiel v obci, najmä tkáčstva, vývojom odievania a bývania. Napokon je pozornosť venovaná ešte rôznym sviatkom, ako je napr. svadba, Vianoce, priadky, fašiangy, ale aj mnohým iným. Posledná deviata kapitola je venovaná nárečiu obce (s. 237 – 247), ktorej autorom je Peter Karpinský. Okrem charakteristiky nárečia v Brekove obsahuje aj ukážky niekoľkých

nárečových textov (*Ako sa deti hrávali, Svadba* atď.). Publikácia obsahuje samozrejme aj *Výberový zoznam prameňov a literatúry* (s. 248 – 252) a bohatú *Obrazovú prílohu* (s. 253 – 280).

Ako sme už vyššie spomenuli, obec Brekov je známa najmä vďaka zrúcanine Brekovského hradu, ktorý je aj časťou turistickým cieľom. Musíme však konštatovať, že problematike Brekovského hradu je v publikácii venovaná veľmi malá pozornosť, pričom takáto dominanta by si práve v tejto publikácii zaslúžila aj samostatnú kapitolu. Aj napriek tejto výhrade hodnotíme publikáciu veľmi kladne, keďže zaplňa ďalšie biele miesto v mozaike našich regionálnych dejín.

Matúš Vojna

CSIKÁNY, Tamás. *A szabadságharc hadművészete 1848 – 1849*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 2015. 378 s. ISBN 978 963 327 647 1.

Udalosti uhorskej revolúcie a oslobodzovacieho boja v rokoch 1848 – 1849 patria k populárnym a mnohonásobne spracovaným témam maďarskej historiografie. Odborná literatúra, venujúca sa tejto problematike, je veľmi bohatá. Vydané bolo obrovské množstvo monografických prác, odborných štúdií a ďalších príspevkov, ktoré sa venovali nielen celkovej histórii týchto bojov, ale aj rôznym parciálnym problémom, ako napr. známe ťaženia, boje, osobnosti, atď. Zrodilo sa však pomerne málo takých prác, ktoré by hodno-

tili bojové udalosti uhorskej revolúcie a oslobodzovacieho boja s prihliadnutím na dobové trendy v európskom vojenstve. Z tohto hľadiska je významná predložená monografia, ktorej autorom je vojenský historik, profesor plukovník Tamás Csikány, ktorý vojenské dejiny uhorskej revolúcie a oslobodzovacieho boja skúmal v kontexte európskeho vojenského umenia z obdobia 19. storočia.

V monografii autor analyzoval šesť foriem vedenia boja na príklade vybraných bojových udalostí z rokov 1848 – 1849. V rámci prvej kapitoly predstavil strategické vedenie boja na príklade vojenských operácií v okolí mesta Gödöllő v rámci jarného ťaženia uhorskej armády v roku 1849 (s. 15 – 85). Východiskovým bodom tejto kapitoly bola analýza tohto spôsobu vedenia boja v európskom kontexte, následne sa autor zameriaval na predpoklady, priebeh a dôsledky spomenutých operácií, keď predstavil situáciu v marci 1849, obidve bojujúce strany, faktory, ktoré vplývali na vedenie boja (ako napr. terén a počasie), zrod bojového plánu a vedenie daných vojenských operácií.

Ďalší spôsob, tzv. taktické vedenie boja bolo analyzované v druhej, najrozsiahlejšej kapitole na príklade druhej komárňanskej bitky, ktorá sa odohrala 2. júla 1849 (s. 87 – 199). V tejto kapitole autor vychádzal z teórie taktiky v prvej polovici 19. storočia, keď sa zaoberal štruktúrou a taktikou pechoty, jazdeckta a delostrelectva so zreteľom aj na ich spoluprácu. Následne sa jeho pozornosť obrátila na porovnanie úto-

čiacieho rakúskeho a brániaceho sa honvédskeho vojska a potom, podobne ako v predchádzajúcej kapitole, sa zmienil aj o teréne, kde sa bitka odohrala a o počasí v deň bitky. Samotný priebeh bitky rozdelil autor na tri časti, pričom pri každej zvlášť upozornil na všeobecné charakteristické črty a pravidlá boja v lese, boja o obec a na záver boja veľkých jazdeckých oddielov. Na túto kapitolu nadväzuje tretia kapitola, ktorá sa týka predstaveného spôsobu boja aj konkrétneho príkladu. V rámci tretej kapitoly totiž autor analyzuje teóriu vyššej taktiky (teda teóriu vedenia bitky) a tiež plán a priebeh tretej bitky pri Komárne, ktorá sa odohrala 11. júla 1849 (s. 201 – 243).

Následujúca, v poradí štvrtá kapitola je zameraná na útok a obranu vodných prekážok, ktoré sú predstavené na príklade boja o most pri obci Cibakháza (s. 245 – 277). Aj v tomto prípade autor vychádzal z teórie bojov o vodné prekážky, keď analyzoval spôsoby obrany riek a mostov, resp. tiež spôsoby útoku na mosty a prechodu cez rieky a následne sa venoval pokusu cisárskej armády o ovládnutie mostu pri obci Cibakháza z 24. februára 1849. V rámci piatej kapitoly sa pozornosť autora upriamila na vedenie bojov proti hradom, resp. pevnostiam, na príklade obliehania a obrany pevnosti Temešvár (s. 279 – 329). Štruktúra kapitoly zostala aj v tomto prípade nezmenená, najprv sú predstavené charakteristické črty bojov o hrady, obliehanie a obrana hradov, následne sú analyzované prípravy a obliehanie pevnosti Temešvár uhorským

vojskom, ktoré prebiehalo v lete 1849. V poslednej kapitole sa pozornosť autora venuje aj tzv. malým vojnám na príklade malej vojny na území Háromszéku v Sedmohradsku (s. 331 – 369). Za malé vojny, ktoré boli menšími, lokálnymi vojenskými konfliktami, je možné považovať boje odohrávajúce sa mimo hlavného bojového poľa. V rámci kapitoly sú analyzované charakteristické črty takejto malej vojny, následne je predstavená oblasť Háromszék a jej vojenská sila a tiež priebeh a dôsledky tzv. sebaobranného boja, ktorý sa odohral na konci roka 1848.

V závere monografie autor vyjadril názor, že podľa neho sa pri analýze bitiek, obliehaní hradov a menších bojov vytvára najlepšia možnosť na to, aby jednotlivé udalosti boli zrekonštruované čo najautentickejšie. Zároveň podotýka, že podľa jeho názoru sa centrálnе vedenie uhorskej armády a jednotliví velitelia oddielov honvédov vedome snažili využívať najmodernejšie zásady vedenia vojny a za ich úspechmi stojí práve flexibilné využívanie týchto princípov. V tomto smere velitelia honvédov, aj keď nemali toľko skúseností, nezaostávali za cisárskymi, resp. ruskými veliteľmi, ktorí riadili svoje oddiely šablónovito a vypočítateľne. Spojenci vo vojne nezvítazili vďaka vysokej úrovni vedenia vojny, ale iba vďaka ich početnej prevahe, ktorá dokázala odsunúť do úzadia všetky ostatné okolnosti.

Záverom je možné skonštatovať, že monografia Tamása Csikányá priniesla množstvo nových poznatkov a nový pohľad na udalosti v rokoch 1848 –

1849 a je prínosná nielen pre odbornú, ale aj pre laickú verejnosť, zaujímajúcu sa o vojenské dejiny uhorskej revolúcie a bojov za slobodu.

Tibor Dohnanec

KÓNYA, Peter. *Centrálnе úrady hospodárskej správy počas povstania Františka II. Rákocziho*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. 104 s. ISBN 978-80-555-1233-4.

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., sa dlhodobo venuje výskumu slovenských dejín s dôrazom na územie východného Slovenska v období novoveku, dejinám Uhorska, ako aj špecifickej problematike protihabsburských povstaní. Otázkam dejín správy, resp. zmenám ústrednej hospodárskej správy v Uhorsku a hospodárskym aspektom protihabsburských povstaní sa venovala len parciálna pozornosť, v kontexte povstania Františka II. Rákocziho – minimálna (napr. Hospodárskej rade a jej prešovskej administrácii len samotným autorom), a to v maďarskej historiografii. V rámci výskumu vyšla v roku 2014 ako výstup riešenia projektu KEGA 036PU – 4/2012: *Protihabsburské povstania v slovenských dejinách* jeho publikácia – monografia *Centrálnе úrady hospodárskej správy počas povstania Františka II. Rákocziho*.

Monografia je rozdelená do štyroch kapitol. V prvej, úvodnej kapitole (*Povstanie Františka II. Rákocziho a jeho hospodárske problémy*, s. 7 – 32), kto-

rá predstavuje vstup do problematiky, autor sumarizuje príčiny odboja (stav po roku 1699 – karlovičský mier, šľachtická opozícia, kurucký odboj) začiatok a priebeh povstania Františka II. Rákocziho v rokoch 1703 – 1711, s čím bol spojený vznik Dvorskej rady (Consilium Aulicum, 1703), povstaleckého snemu a základov nového povstaleckého štátu (1705), budovanie skladov atď. Hlbšie sa venuje okolnostiam a priebehu 2. kuruckého snemu (Onód, 1707), ktorý predstavoval významný medzník v ďalšom vývine povstania. Došlo nielen k exemplárnemu potrestaniu turčianskych vyslancov s hlbším zámerom, prevzatiu moci armádou, prijatiu vojenského poriadku (Regnum Universale) a zákona o detronizácii Habsburgovcov, ale aj vyhláseniu interregna a nezávislosti krajiny; potvrdeniu zriadenia najvyššej súdnej tabule so sídlom v Krupine a v Prešove, rozdeleniu Hospodárskej rady na tri administrácie (a to dolnouhorskej so sídlom v Banskej Bystrici, hornouhorskej v Prešove a zadunajskej v Pápe). Napokon bol za kniežacieho miestodržiteľa vymenovaný vrchný veliteľ maršal Bercsényi (s. 20 – 21). Autor opisuje ďalšie vojenské strety, 3. kurucký snem (1708, Blatný Potok), ktorý bol zameraný na posilnenie armády (vojaci poddanského pôvodu), až po koniec odboja a uzavretie satmárskeho mieru a následky, ktoré priniesol (zrušenie výsledkov povstania, nastolenie pôvodných politických pomerov, vyhnanstvo pre účastníkov odboja atď.). Priestor sa ponechal aj problematike zhodnotenia stavu

uhorského hospodárstva v celkovom kontexte a osobitne hospodárstva povstaleckého – kuruckého štátu a s tým spojeným problémom, akým bolo zásobovanie vojska potravinami, výzbrojou, nedostatok financií, resp. drahých kovov. Autor poukazuje aj na faktory, ako zahraničná pomoc, domáce pôžičky, dane (daňová povinnosť a forma) alebo aj samotná mena – zmenu mince zo striebornej na medenú ako domáceho obeživa (1704), čo však prispelo k prehĺbeniu krízy.

Autor sa v monografii snaží následne v kapitole 2. – 4. priblížiť vznik, úlohy, fungovanie a zloženie vrcholných orgánov hospodárskej správy krajiny počas povstania Františka II. Rákocziho, ktoré zachvátilo takmer celú krajinu. Menovite išlo o Hospodársku radu (*Hospodárska rada (Consilium Oeconomicum)*, s. 33 – 46) a jej prešovskú administráciu. Tá sa stala jej ústredným úradom (*Prešovská administrácia Hospodárskej rady*, s. 47 – 66). Popri už spomenutej Dvorskej rade – ústrednom orgáne a senáte – sa na riadení štátu podieľali aj iné úrady. Začiatky centrálnej hospodárskej správy sú spojené s Hospodárskou radou, ktorá predstavovala najvyšší úrad hospodárskej a finančnej správy (1705 – 1711). Vzorom jej zriadenia bola podľa maďarských historikov vtedajšia Spišská komora. Spadali pod ňu „*všetky fišškálne majetky, zlaté, strieborné, medené, olovené, a železné bane, solné bane a solivary, tridsiatkové stanice, clá, miesta na zber liadku, mlyny na pušný prach, ako aj všetky obchody uskutočňované*

štátom“, ako aj správa štátnych, konfiškovaných a darovaných majetkov, kontrola hospodárenie na celom území povstaleckého Uhorska atď. (s. 37). Autor sa venuje personálnemu obsadeniu, sídlu, zmenám – rozdeleniu Consilia v roku 1707 atď., najmä však prešovskej administrácii Hospodárskej rady v rokoch 1707 – 1710, rekonštruje jej činnosť a úlohy, a to na základe archívneho materiálu v Krajinskom archíve v Budapešti. Poukazuje na podriadené štátne útvary (ako napr. poštové stanice – na prepravu písomností, zásielok i osôb; tridsiatkové stanice na území 18 stolíc), ktoré Consilium zabezpečovalo. Napr. do Prešovskej administrácie Hospodárskej rady spadalo 44 tridsiatkových staníc, do okruhu jej pôsobnosti patrilo 17, resp. 18 stolíc (s. 57 – 58). Predstavuje aparát Prešovskej administrácie, jej hospodárenie cez účtovné písomnosti, poukazuje na fakt, že bola najvyšším centrálnym úradom hospodárskej správy povstaleckého Uhorska. Hoci sídlila v meste Prešov, ako štátny úrad nepodliehala richtárovi a mestskej samospráve. Pozornosť venoval aj následkom morovej epidémie (1709 – 1710), zániku, zhodnoteniu jej činnosti a významu Prešovskej administrácie Hospodárskej rady.

Osobitná kapitola predstavuje Dvorskú hospodársku radu (Consilium oeconomicum aulicum), jej vznik, činnosť až po zánik (1711), ktorú ako úrad využíval František II. Rákoczi na zabezpečenie zásobovania vojska, správu komorských, skonfiškovaných a rodových panstiev, prevádzku baní,

hospodárenie s vínom, chod pôšt a tridsiatkových staníc, svojho dvora a základných funkcií štátu. Vytvoril ju najprv (1707) ako súkromný úrad na riadenie svojich rodových majetkov a úlohy štátnej hospodárskej správy prevzala po transformácii v roku 1710. Autor nadväzuje na starší výskum v kontexte osobnosti kuruckého generála Juraja Ottlyka (2009).

V záverečnej kapitole autor pre doplnenie obrazu zaradil portréty vybraných a najvyšších predstaviteľov, radcov, ako aj iných postáv hospodárskeho riadenia, a to baróna Františka Klobusiczkého, Juraja Ottlyka, baróna Jána Gottfrieda Hellenbacha, radcov Hospodárskej rady – Jána Radvánskeho, Gabriela Dolinaya, Michala Okolicšaniho, Mikuláša Krucsaya a Martina Izdenczyho (s. 79 – 89).

Uvedenú monografiu a spracovanie problematiky v kontexte doterajšieho výskumu slovenských historikov v oblasti protihabsburských povstaní, hospodárskych dejín, dejín správy, ako aj mesta Prešov považujeme za obzvlášť zaujímavú a prínosnú.

Marcela Domenová

**Zlomky k dejinám Slovenska
v 19. a 20. storočí. Ed. Martin Pekár.
Košice : Equilibria, 2015, 176 s.
ISBN 978-80-8143-169-2**

Zborník štúdií „Zlomky k dejinám Slovenska v 19. a 20. storočí“ je tvorený úvodom a siedmimi odbornými textami. Publikácia vyšla pri príležitosti ži-

votného jubilea (75 rokov) slovenského historika doc. PhDr. Imricha Michnoviča, CSc., a stala sa tak akýmsi darom či blahoželaním všetkých autorov to-
muto významnému autorovi viacerých historických monografických prác, vedeckých štúdií či odborných článkov.

Autorom prvej štúdie pod názvom *Gejza Fritz (1880 – 1957) – životopisný profil s dôrazom na politickú činnosť* je Martin Pekár (s. 9 – 25). Upriamuje v nej pozornosť na biografický profil slovenského právnika a politika, významného člena Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v predmníchovskej Československej republike a ministra spravodlivosti v čase existencie Slovenskej republiky 1939 – 1945. Pekár predstavuje postavu Gejzu Fritza prostredníctvom jeho politickej činnosti. Aj keď nie sú presne známe dôvody ambiciózneho perspektívneho právnika k vstupu do vrcholovej politiky, tak v štruktúrach Slovenskej ľudovej strany sa zaradil „k stabilnému káдру funkcionárov, o ktoré sa Andrejom Hlinkom autoritatívne riadená strana opiera-
la“ (s. 13). Ako člen strany stál pri jej úspechoch i prehrách, aj keď jeho pôsobenie ako poslanca či senátora nebolo príliš výrazné. Výrazný zlom vo Fritzovej politickej kariére znamenali až mníchovské udalosti zo septembra 1938 a následný spoločensko-politický vývin na Slovensku. Vo voľbách bol zvolený za poslanca snemu Slovenskej krajiny a od 14. marca 1939 do jesene 1944 zastával post ministra spravodlivosti Slovenskej republiky. Martin Pekár konštatuje, že Dr. Fritz sa práve

v tomto období aktívne snažil o zmenu negatívnych spoločenských dopadov vládnuceho ľudáckeho režimu. Ako ľudácky minister to mohol realizovať len cestou politických kompromisov a lavírovania, čo si vyžadovalo aj kolaboráciu s režimom (s. 25).

Martinské augustové slávnosti v roku 1887 boli ústrednou témou príspevku Nadeždy Jurčišinovej (s. 26 – 46). Slovenská historička vyzdvihuje pravidelné národné slávnosti, organizované Maticou slovenskou, ako jedinečnú možnosť predstaviteľov slovenského národného hnutia na spoločné stretnutie a prerokovanie viacerých otázok kultúrneho či národnopolitického charakteru. Martinské augustové slávnosti zároveň slovenská spoločnosť začala vnímať ako „vytrhnutie z únavnej každodennosti, vyplnenej často nielen existenčnými starosťami, ale aj problémami vyplývajúcimi zo stupňujúcej sa maďarizácie a občianskej nerovnoprávnosti v Uhorsku“ (s. 29). Napriek zrušeniu Matice slovenskej v roku 1875 sa v pravidelných augustových slávnostiach pokračovalo. Organizačne si to pod patronát vzal spolok Živena. Nadežda Jurčišinová vo svojom príspevku zdôrazňuje, že práve rok 1887 bol veľmi bohatý na udalosti národného významu a slovensko-českého zblíženia. Turčiansky Sv. Martin navštívilo približne 3000 ľudí, čo bola tretia taká veľká návštevnosť mesta po memorandovom zhromaždení a akcii spojenej so založením Matice slovenskej. Hlavnými akciami roku 1887 bola výstava slovenských

výšiviek, otvorená 3. augusta, a výstava obrazov českého maliara Jaroslava Věšina. Autorka článku podrobne popisuje celú realizáciu uvedených projektov od ich propagácie a zaradzuje ich medzi najvýznamnejšie podujatia organizované spolkom Živena. Maďarské úradné kruhy označili hlavne národopisnú výstavu slovenských výšiviek za nepriateľskú politickú akciu „panslavizmu“ a protivlasteneckú demonštráciu (s. 46).

Obširny text, týkajúci sa politických pomerov v Humennom v predmníchovskom období, do zborníka ponúkol Milan Belej (s.47 – 93). Vykreslil v ňom neľahkú situáciu ohľadom prvých týždňov začleňovania tohto teritória do novovzniknutej Československej republiky či reakcie obyvateľstva na nastolené pomery. Autor o. i. ponúka prehľadnú tabuľku etnickej štruktúry obyvateľstva mesta Humenné a jeho okresu. Z nej možno vyčítať, že samotné mesto oproti roku 1919, kedy boli v meste okrem československej národnosti dominantné aj maďarská a nemecká, na prelome 20. a 30. rokov stratilo svoju etnickú pestrosť (s. 58). Hlavnou témou príspevku Milana Beleja bola charakteristika politickej situácie v meste a okrese Humenné, a preto zameral svoju pozornosť na politické strany, ktoré v medzivojnovom období zohrávali v tomto regióne podstatnú úlohu na politickom poli. Z dlhodobejšieho pohľadu bola najvplyvnejšou stranou, tak ako v celorepublikovom meradle agrárna strana. Túto pozíciu si dr-

žala aj napriek faktu, že vo voľbách do obecných zastupiteľstiev či centrálnych štátnych orgánov nedosahovala najlepšie výsledky a v Humennom ju porážali napríklad Hlinkova slovenská ľudová strana či Komunistická strana Československa. Štúdiu autor ukončuje vykreslením situácie krátko pred konaním Mníchovskej konferencie v septembri 1938, kedy aj mesto Humenné zastihla vyhlásená mobilizácia a všetky ďalšie administratívno-vojenské aktivity s týmto historickým medzníkom spojené.

Ján Džujko prispel do zborníka „Zlomky z dejín Slovenska v 19. a 20. storočí“ významnou štúdiou *Rozvoj slovenského novinárstva na východnom Slovensku po roku 1918* (s. 94 – 113). Autor, známy svojou vysokou erudovanosťou v problematike dejinného vývoja slovenskej tlače po roku 1918, predstavuje trinásť periodík, vychádzajúcich na východnom Slovensku od vzniku Československej republiky po jún 1920. Ide o historické obdobie, kedy sa vôbec na celom Slovensku nielen sformovala nová štátnosť, ale aj presadila. Ako autor poznamenáva, tak celé 20. roky predstavujú ďalší progres vo vývoji slovenského novinárstva. Niektoré z opisovaných periodík si udržali svoju existenciu po dlhší čas a je teda pochopiteľné, že autor venoval viac priestoru analyzovaniu ich obsahu (napr. Slovenský východ, 1919 – 1937). Vydávanie niektorých novín však trvalo len niekoľko týždňov či v lepšom prípade mesiacov, no ani tie neboli Jánom Džujkom obídené (napr. Košické čer-

vené noviny, resp. Naša červena zastava vyšli len raz v roku 1919). Význam trinástich analyzovaných periodík vidí autor v ich priekopníckom charaktere, nakoľko išlo často o prvé slovenské periodiká v danom meste či regióne. Ich hlavnú úlohu Ján Džujko vysoko vyzdvihuje a konštatuje, že noviny „*pomáhali presadzovať československú štátnosť, šíriť slovenské národné povedomie, presadzovať slovenské národné školstvo a kultúru*“ (s. 111).

Slovenská republika v rokoch 1939 – 1943 bola z hospodárskeho hľadiska v pozitívnych číslach. Prispel k tomu hlavne fakt, že nebola bezprostredne zasiahnutá priamymi vojenskými akciami a dopyt zo zahraničných trhov zabezpečil nárast vojnovnej konjunktúry a tým aj rozvoj slovenskej ekonomiky. Tieto skutočnosti v príspevku *Obrat na frontoch druhej svetovej vojny a jeho vplyv na zahraničný obchod a platobný styk Slovenskej republiky (1939 – 1945) v roku 1943* si všíma Peter Mičko (s. 114 – 125). Autor konštatuje, že rok 1943 znamenal plné začlenenie hospodárstva Slovenska do systému veľkopriestorovej ekonomiky Nemecka, do hospodárskych štruktúr pracujúcich pre potreby totálnej vojny a zároveň v súvislosti s vývojom na európskom vojenskom fronte došlo k strate významného obchodného partnera – Talianska (s. 124 – 125).

Severovýchodné Slovensko predstavovalo a aj v súčasnosti predstavuje región s pomerne silným zastúpením rusínskej a ukrajinskej menšiny. Zaujím

avajú epochu vo vývoji tejto minority predstavil vo svojom príspevku „*Banderovská otázka a rusínsko-ukrajinská spoločnosť na severovýchodnom Slovensku v povojnových rokoch 1945 – 1948*“ Michal Šmigel (s. 126 – 149). Hneď v úvode skonštatoval, že existovali tri hlavné faktory ovplyvňujúce a usmerňujúce povojnový vývoj Rusínov a Ukrajincov na Slovensku. Bol to vznik a činnosť Ukrajinskej národnej rady Prjaševčiny, pôsobenie oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády a opcia, spojená s presídlením časti obyvateľstva na sovietsku Ukrajinu v roku 1947 (s. 126). Autor príspevkom zdarne osvetlil vplyv aktivít banderovcov na riešenie otázky Rusínov-Ukrajincov na východnom Slovensku. Dospel k záveru, že „*banderovská otázka mala jednoznačne negatívny dopad na proces identifikácie rusínsko-ukrajinskej minority (nepochybne v súčasnosti aj s ďalšími faktormi) odmietajúcej sa stotožniť s ukrajinstvom a neskôr (zhora presadzovanou) ukrajinizáciou etnika*“ (s. 142). Ukrajinstvo bolo vo vedomí ľudí aktivitami UPA zdiskreditované a odrazilo sa to napríklad aj odmietaním časti etnika stotožňovať sa s pomenovaním Ukrajinec.

V záverečnom texte *Československá historiografia a problematika kolektivizácie poľnohospodárstva v období socializmu* je autorom Petrom Švorcom precízne rozobratá historická spisba o československom historickom fenoméne druhej polovice 20. storočia (s. 150 – 171). Autor historiografii o kolektivizácii poľnohospodárstva člení

na viacero chronologických období. Prvé analýzy vznikali už koncom 50. a začiatkom 60. rokov, kedy ešte kolektivizácia nebola, hlavne v horských oblastiach Slovenska, úplne dokončená. Autori sa v tomto období snažili vyzdvihovať výhody tohto procesu a získavať vidiecke obyvateľstvo pre jeho pokračovanie. Tieto práce, ako poznamenáva Peter Švorc, „s históriou ako vedou nemali veľa spoločné, boli len ideologickým nástrojom komunistickej strany v presadzovaní jej cieľov“ (s. 152). Pre 60. roky boli typické práce hodnotiace československé poľnohospodárstvo z ekonomického a právneho hľadiska, ale zároveň prebiehal historický výskum tejto problematiky. Jeho výsledky sa dostavili v nasledujúcom období, v 70. rokoch, kde sa objavujú syntetizujúce pohľady na kolektivizáciu vo forme vedeckých štúdií a monografických prác (s. 155). Najplodnejším obdobím historickej spisby o kolektivizácii poľnohospodárstva boli však 80. roky. Historická veda na Slovensku a aj v Čechách, zosobnená v takmer všetkých významných historických pracoviskách, analyzovala a hodnotila tento spoločenský fenomén a svoje výsledky prezentovala v zborníkových publikáciách či monografických prácach. November 1989 znamenal výrazný medzník aj v prístupe k tejto historickej spisbe, resp. v pohľade na jej význam. Peter Švorc konštatuje, že celé ponovembrové obdobie sa nieslo v duchu maxi-

málnej kritiky historiografie obdobia socializmu i autorov zaoberajúcich sa dejinami socialistického Československa. Mnoho kritikov sa však sústredilo len na tzv. ideologický nános, nachádzajúci sa v každej práci tohto obdobia, pričom zabúdalo aj na častokrát kvalitné pasáže, vychádzajúce z precíznej historickej analýzy primárnych prameňov. Táto atmosféra primäla viacerých autorov nevenovať sa téme kolektivizácie. Výnimkou bol len Samuel Cambel, ktorému v roku 2005 vyšla rozsiahla monografická práca *Päťdesiate roky na slovenskej dedine. Najťažšie roky kolektivizácie*. V závere svojho príspevku Peter Švorc prízučuje, že akokoľvek sa nám téma kolektivizácie poľnohospodárstva môže zdať málo zaujímavá, tak nemala byť len na okraji záujmu, resp. nemalo by sa na túto problematiku v slovenskej historiografii zabúdať ani v súčasnosti.

Ako editor zborníka Martin Pekár v záverečnej edičnej poznámke poznamenáva, že na pomerne malom priestore sa stretávajú tematicky i metodologicky pestré texty. Z nášho pohľadu ide o vysoko kvalitne spracované štúdie, dokazujúce vysokú erudovanosť autorov v prezentovanej problematike. Zborník „Zlomky k dejinám Slovenska v 19. a 20. storočí“ ponúka sedem solidných odborných textov, rozširujúcich poznanie dejín Slovenska v uvedenom historickom období.

Peter Koval'

LIŠKA, Anton – GOJDIČ, Ivan.
História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku. Prešov :
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity
v Prešove, 2015. 582 [1] s.
ISBN 978-80-555-1546-5.

Monografia *História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku* sa venuje cielenému a špecifickému výskumu dejín sakrálnej architektúry gréckokatolíckych chrámov, ktorému sa v takej miere a rozsahu doteraz nevenovala hlbšia pozornosť, a to nielen v slovenskej spisbe. Jej autormi sú Anton Liška (autor textov) a Ivan Gojdič (autor textov o typológii gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku, definície jednotlivých typov predmetnej sakrálnej architektúry, s. 10). Výskum sa realizoval v rokoch 2011 – 2015.

Práca pozostáva z piatich kapitol. V prvej kapitole (s. 21 – 86) sa priestor adekvátne venuje úvodu do problematiky, v zmysle predstavenia problematiky gréckokatolíckych murovaných chrámov v kontexte historických súvislostí a podmienok vývoja a podôb sakrálnej architektúry, cirkevných dejín – uniatskej (gréckokatolíckej) cirkvi v 2. polovici 18. storočia, ako aj samotej cirkevnej politike Márie Terézie a Jozefa II.

Výnimočnosť skúmaných chrámov spočíva v spôsobe ich výstavby. Pozornosť sa venuje štátnym inštitúciám, ktoré mali v tomto období rozhodujúcu úlohu pri vzniku typových projektov

a následnej realizácii výstavby daných chrámov. Išlo o činnosť Stavebného úradu Dvorskej komory, Dvorského stavebného riaditeľstva – ktoré riadili a usmerňovali stavebnú činnosť na území celej habsburskej monarchie, ako aj Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory a Uhorského stavebného riaditeľstva – ktoré zodpovedali za projektovú a stavebnú činnosť na území Uhorského kráľovstva (s. 49). Špecifikuje ich vznik, úlohy, aktivity zamestnancov. Výskum doložených gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu z územia Slovenska predstavuje podľa A. Lišku ukážkový príklad spolupráce štátnej moci s miestnou cirkvou, čo bolo pre obe strany pozitívom (s. 9). Následne predstavuje typové projekty gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu, a to všeobecné typové projekty (z roku 1771) – tri varianty plánov lacných a architektonicky nenáročných chrámov, určených pre výstavbu vidieckych, „dedinských“ kostolov v Uhorsku. Boli určené pre všetky kresťanské kostoly, t. j. pre rímskokatolícke, protestantské i gréckokatolícke (s. 54). Predstavuje aj charakter a špecifiká typových projektov chrámov z rokov 1779, 1785, 1797 a iných (typové projekty bez datovania a uvedenia autorstva), ich dispozičné riešenie interiéru, exteriér, atď. Išlo o 18 typových projektov, určených výlučne pre potreby gréckokatolíckej cirkvi (s. 501). Medzi spoluautormi, spracovateľmi projektov boli, napríklad zástupca hlavného architekta Stavebnej kancelárie Uhor-

skej kamennej komory architekt Vavrinec Lander, stavebný kreslič Stavebnej kancelárie Uhorskej kamennej komory Jozef Kitzling či murárski majstri Juraj Focisz a Jozef Mracsek.

Druhá kapitola (s. 87 – 142) predstavuje dané gréckokatolícke chrámy a ich charakteristiku, a to z hľadiska určenia doby ich vzniku, z urbanistického hľadiska, z hľadiska architektúry, slohovej orientácie a typológie, z hľadiska ich zaradenia medzi národné kultúrne pamiatky SR, z hľadiska patrocínia, z hľadiska územnosprávneho členenia Mukačevského a Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva, z hľadiska územnosprávneho členenia Prešovskej gréckokatolíckej metropolie a napokon z hľadiska územnosprávneho členenia SR.

V tretej kapitole (s. 143 – 350) predstavuje už menovite jednoloďové gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu s predstavanou vežou. V rámci Slovenska išlo o 49 objektov (radené podľa lokalít – obcí, a to v abecednom poradí). Pri každom objekte sa venuje polohe, dejinám a architektúre chrámu až do súčasnosti. Jednoloďové gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu so vstavanou vežou v počte 19 objektov autori predstavili vo štvrtej kapitole (s. 351 – 426, radené rovnako podľa lokalít – obcí, a to v abecednom poradí) a jednoloďové gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu s bočnými výklenkami v počte 15 ob-

jektov v piatej kapitole (s. 427 – 495, radené rovnako podľa lokalít – obcí, a to v abecednom poradí).

Faktografia je podložená dobrým archívnym výskumom (Österreichsches Staatarchiv Wien, Magyar Országos Levéltár, Albertina museum Wien, Deržavnyj archiv Zakarpatskej oblasti v Berehove, Archív pamiatkového úradu v Bratislave, Ústredný archív geodézie a kartografie Bratislava, Archív gréckokatolíckeho arcibiskupa Prešov), relevantnými prameňmi a literatúrou. Každá kapitola je vhodne doplnená o prehľadové tabuľky, o obrazové, fotografické, architektonické a technické ukážky, dokumentáciu, mapy a prílohy. Na konci publikácie je text obohatený o „Krátky liturgický slovník“ (s. 559 – 582).

Cieľom publikácie bolo zdokumentovanie a podanie čo najucelenejšieho obrazu o histórii a sakrálnej architektúre murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku – v počte 82 stavebných objektov, čo sa autorom aj podarilo. Modifikovali a posunuli stav súčasného poznania najmä v rámci dejín východného Slovenska. Monografiu teda považujeme za prínosnú, poskytujúcu informácie nielen v rámci zvolenej problematiky, ale aj pre bádateľov v iných vedných oblastiach. Zároveň otvára priestor pre ďalší výskum v oblasti umenovedy, kunsthistórie, ale aj z pohľadu teológie a liturgiky, kampaňológie atď.

Marcela Domenová

KÓNYOVÁ, Annamária.

Kapitoly k dejinám reformovanej cirkvi na východnom Slovensku. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2016. 164 s.

ISBN 978-80-555-1539-7.

Predmetná publikácia je svojím obsahom zameraná na činnosť Reformovanej cirkvi na východnom Slovensku. Je výsledkom riešenia grantového projektu VEGA 01/0700/13 *Osobitosti konfesijného vývinu východného Slovenska v ranom novoveku*. Autorka precíznou formou syntetizuje kvalitný materiál aj s úvodnými listami na 164 stranách. Čitateľ má tak priestor k nerušenému a zbytočne nezaťažujúcemu širokému rozptylu všeobecných informácií, ako to niekedy býva v knižných publikáciách s historickou tematikou. Tu je čitateľ priamo vtiahnutý do deja neprerušovanou niťou konkrétnych dejových postáv konkrétneho historického obdobia. Publikácia pôsobí ucelene, kapitoly sú explicitné, vysoko erudované, s akcentom na kvalitnú domácu i zahraničnú literatúru.

Východné Slovensko je svojou geografickou polohou v „centre“ diferentných religióznych filozofií. Prelínajú sa tu kresťanské vetvy rímskokatolíkov, gréckokatolíkov, pravoslávnych a, samozrejme, vetiev protestantských. 16. storočie je bezpochyby v Uhorsku decidualným fenoménom. Vplyv reformácie na všetky spoločenské odvetvia je nesporne evidentný. V politike, kultúre, ako aj interkonfesijné je ontogenéza protestantizmu paralelou a smerodajným vodítkom percepcie vtedajšej society. Spory medzi evanjelikmi a kalvínmi

v mnohom predestinovali a ovplyvnili nemálo dejateľov. Obhajované dogmy jednej či druhej strany, vedené dišputy, apológie boli spísané v Hornouhorských článkoch. Tie boli potrebné pre analýzu „druhej“ strany a s konštatujúcim dovetkom – heretické. Autorka v tejto práci sprístupňuje dobový život vo všetkých aspektoch dennodenného života. Razí jasnú, nekompromisnú a relevantnú cestu k poznávaniu vlastných – religióznych prameňov. Je toho názoru, že „cirkvi medzi sebou nekomunikujú a nevyužívajú tak navzájom svoje pramene ani výsledky bádania“. V tomto kontexte súhlasíme s týmto názorom a dovoľíme si konštatovať, že je zvlášť dôležité participovať na interných prameňoch, s ohľadom na ich historický vývin. Úlohou historika je verifikovať zdroje, analyzovať a popísať s dôrazom na myslenie súčasnej populácie. Autorka vynikajúco postrehla absenciu týchto procesov a snaží sa o vyplnenie tohto vzduchoprázdna.

V publikácii sa zameriava na prvé reformované synody a vierovyznania v Hornom Uhorsku v 16. storočí, kde sa zameriava na Kalvínsku reformáciu. V ďalších kapitolách na akademickej platforme precízne analyzuje spolužitie evanjelikov a kalvínov v Hornom Uhorsku a kontinuálne prechádza na slovenských kalvínov. Nevyšla sa ani konzekventnej analýze kalvínskeho školstva. Znamenite zakomponovala aj kapitolu o Sedmohradskej kňaznej Zuzane Lorántffyovej a jej vplyvu na reformovanú cirkev v Hornom Uhorsku. Dielo zakončuje významom aristokracie v dejinách reformovanej cirkvi v Zemplínskej stolici v 16. – 17. storočí a rekatolizácii

Žofie Báthoryovej. Obsah spomenutých kapitol je objektívnou reflexiou dobových historických činností, s akcentom na precíznu optiku sumarizácie Dr. Kónyovej. Jej evidentný zámer ani v najmenšom nevykazuje známky implicity a ambivalencie. Konkrétne obdobie od 16. až po 19. storočie reformovanej cirkvi na východnom Slovensku je v autorkinom podaní pozoruhodným, manifestujúcim dodatkom pri príležitosti 500. výročia reformácie na starom kontinente. Čítaním sme sa neraz ocitli v 16. až 19. storočí tak, akoby by sme boli priamymi účastníkmi deja. Pri Hornouhorských článkoch a Testamente Zuzany Lorántffyovej Rákoczi sme mali možnosť autentickej „komunikácie“.

Môžeme len pozitívne skonštatovať, že knižná publikácia kvalitnej historičky, vydaná Prešovskou univerzitou, nie je a pevne veríme, že ani nebude poslednou na tomto významnom poli bádania.

Maroš Šip

Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska (Jindřichohradecký vlastivědný sborník) sv. 28, 2016. Jindřichův Hradec : Muzeum Jindřichohradecka, 2016. 295 s. ISBN 978-80-86227-68-9.

Účasť na vedeckých podujatiach, výskumných či prednáškových pobytach, ale tiež dlhodobu budované osobné kontakty často prinášajú možnosť oboznámiť sa s publikáciami, ktoré sú jednak pomerne úzko špecializované, jednak vychádzajú v menších nákladoch a nestretávame sa s nimi bežne

na pulloch kníhkupectiev. Do tejto kategórie môžeme zaradiť tiež mnohé regionálne odborné práce, napríklad Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, s podtitulom Jindřichohradecký vlastivědný sborník, vydávaný Múzeom Jindřichohradecka. Jeho už v poradí 28 zväzok ponúka čitateľom pestrú zmes príspevkov, rozdelených do troch základných častí, na články, materiály a správy, resp. výročia.

Výlučne z odborného hľadiska je celkom prirodzene najzaujímavejšia skupina článkov, resp. vedeckých štúdií. Chronologicky pokrývajú obdobie 17. – 20. storočia, pričom vytvárajú pestrý súbor textov, venovaných numizmatike, architektúre, mravnostnej kriminalite, školstvu, významným osobnostiam, hospodárskym či náboženským otázkam. Každý záujemca nielen o miestnu históriu si tu určite nájde ten „svoj“ najzaujímavejší príspevok. Z pohľadu odborníka sú pozoruhodné a inšpirujúce viaceré. Medzi tie, ktoré si podľa nášho názoru zaslúžia hlbšiu analýzu, patrí napríklad štúdia T. Šimovej, nazvaná „Třeboňské měšťanské domy a jejich historie“. Na štyroch konkrétnych historických objektoch predstavuje nielen údaje o architektonickom vývoji a zachovaných gotických, renesančných či klasicistických slohových prvkoch. Vybrané objekty skúma tiež z pohľadu vlastníckych vzťahov, hodnoty domov i pozemkov, ktoré k nemu patrili, prípadne ich využitia.

Z ďalších zaujímavých textov možno spomenúť príspevok M. Leblovej „Mravnostní kriminalita na Jindřichohradecku v 17. a 18. století ve svět-

le trestněprávních pramenů – II. část“. Priamo nadväzujúc na svoju predošlú prácu pokračuje autorka v analýze tejto problematiky, konkrétne v oblasti predmanželského a mimomanželského sexu. Následne sa venuje tiež dôsledkom, ktoré takýto styk často prinášal. Na konkrétnych príkladoch žien, ktoré otehotneli a následne sa usilovali o vyvolanie potratu či utajenie pôrodu a zbavenie sa dieťaťa, prezentuje postup používaný pri odhaľovaní takýchto deliktov či tresty vynášané nad ženami. Muži pritom v takýchto prípadoch často, aj keď nie vždy celkom úspešne, vyviazli bez vážnejších následkov.

K pozoruhodným a z hľadiska zvolenej problematiky nie celkom bežným príspevkom môžeme zaradiť štúdiu H. Pelcovej „*Jest známo, že hraběti Černínovi koncesi hostinskou pro dům 121/IV osobne provozovati nelze...*“. Ako naznačuje podnázov „*Exkurz do historie výletní restaurace Rudolfov a do nelehkého života zdejších hostinských*“, obsahom príspevku je v podstate prozaický pohľad do každodenného života drobných podnikateľov a prevádzky výletnej reštaurácie. Tento exkurz je osobitne zaujímavý v spojení s voľnočasovými aktivitami predovšetkým obyvateľov Jindřichovho Hradca v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia. Aj vďaka špecifickému objektu, ktorého architektom bola významná osobnosť nielen v rámci českého prostredia, si toto miesto zaslúži väčšiu pozornosť. Samozrejme, tiež nevyhnutne rekonštrukciu, ktorá by zabezpečila jeho ďalšiu existenciu.

Aktivitám jedného z miestnych podnikateľov sa vo svojom príspevku

s názvom „*Nakladatelství a knihtiskárna Jaroslava Svobody v Jindřichově Hradci*“ venuje Š. Běhalová. I napriek tomu, že priamo v tomto priestore už existovala a celé desaťročia úspešne pôsobila tlačiareň Landfrasovcov, postupne sa objavovali snahy o založenie konkurenčného podniku. Niektorí zo záujemcov narazili na administratívne prekážky, iní na praktickú realizáciu svojho zámeru. Úspešné prelomenie hegemonie pôvodnej tlačiarne sa podarilo až J. Svobodovi. Využil pri tom jednak záujem o nové grafické formy, jednak možnosti účinnej reklamy (vydávanie adresárov). Situáciu mu tiež do istej miery uľahčila náhla smrť jeho hlavného konkurenta v roku 1931. Postupné rozširovanie vydavateľských aktivít, zväčšovanie podniku a v neposlednom rade i finančný efekt, to všetko schopného podnikateľa, akým bol J. Svoboda, nepochybne čakalo. Udalosti druhej svetovej vojny i nový režim, ktorý následne nastúpil, však všetko zmenili. Zostali iba výsledky jeho práce, ktoré dodnes predstavujú cenný prameň informácií o regióne, kde pôsobil. Regionálne zborníky sa spravidla v hodnotení ministerských komisií neumiestňujú veľmi vysoko. Prinášajú však dôležité informácie, ktoré by inak zostali zabudnuté, stratené a dostávajú sa tak k čitateľom z radov odborníkov i laickej verejnosti. Navyše bez týchto často veľmi špecifických príbehov či udalostí nie je možné pripraviť komplexný pohľad na dejiny Čiech a ich obyvateľov.

Patrik Derfiňák

Autori čísla:

PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

Mgr. Tibor DOHNANEC, PhD.

Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

PhDr. Ján DŽUJKO, PhD.

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

doc. Igor LICHTEJ, CSc.

Recenzenti čísla:

doc. PhDr. Ján ADAM, PhD.

doc. PhDr. Miloslava BODNÁROVÁ, CSc.

PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

doc. PhDr. Ľubica HARBULOVÁ, CSc.

doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD.

doc. PhDr. Nadežda JURČŠINOVÁ, PhD.

PhDr. Peter KOVAL, PhD.

Informácia pre autorov

AHP uverejňuje príspevky z histórie a príbuzných vedných odborov. Sústreďuje sa najmä na publikovanie najnovších výsledkov vedeckého výskumu bádateľov zo Slovenska i zo zahraničia. AHP uverejňuje príspevky v slovenskom, českom alebo niektorom svetovom jazyku.

AHP uverejňuje najmä vedecké štúdiá a odborné články, ďalej polemiky, materiály, dokumenty, recenzie, anotácie, glosy z histórie a príbuzných vedných odborov a správy, týkajúce sa vedeckého a spoločenského života.

AHP vychádza dvakrát ročne. Uzávierka prvého čísla je vždy k 15. marcu a druhého čísla

vždy k 15. septembru príslušného kalendárneho roka.

Vedecké štúdiá a odborné články posudzujú dvaja nezávislí recenzenti, ktorých určí redakčná rada a ktorých posudok je podkladom pre rozhodovanie redakčnej rady o zaradení príspevku do AHP. O zaradení ostatných príspevkov rozhoduje redakčná rada na návrh predsedu redakčnej rady.

Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú ich autori. AHP uverejňuje aj príspevky a názory, ktoré nemusia byť v súlade s mienkou všetkých členov redakčnej rady. Nevyžiadané príspevky nevraciamy.

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel

University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

6. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

č. 1/2017, roč. 17

Jazyková úprava:

autori, Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

Anglické abstrakty:

autori a Ústav jazykových kompetencií CCKV, Prešovská univerzita v Prešove

Zodpovedný redaktor:

PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

Pre

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte

Prešovskej univerzity v Prešove

a

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu

Prešovskej univerzity v Prešove

Vydalo:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity

v roku 2017

Sadzba:

Marek SEDLÁK

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11